

श्रीहरिज्ञप्तसूरिकृतग्रंथमाला ।

(शास्त्रवार्त्तासमुच्चय, पद्दर्शनसमुच्चय, अष्टक)

श्री जावनगरनिवासी संघवी दामोदरदास नेमचं

(श्रीजैनधर्मप्रसारक सज्जाना खजानची)

तरफनी सहायके

छपाची प्रसिद्ध करणार.

श्रीजैनधर्मप्रसारक सज्जा,

जावनगर.

विक्रम संवत् १९६४.

वीर संवत् २४३४.

खास सूचना.

आ ग्रंथ संस्कृतना अन्यासी दरेक साधु साध्वीने तेमज दरेक पुस्तक चंडारने जेट आपवाना ठे माटे तेना इच्छक साधु मुनिराजे तेमज पुस्तक चंगरना व्यवस्थापकोए मंगावी लेवा कृपा करवी. जैन लाइब्रेरीवालाउए पोस्टेज एक आनो मोकलीने मंगाववो.

गीरधरलाल देवचंद.

श्रीजैनधर्मप्रसारक सज्जाना,
जो० सेक्रेटरी.

प्रस्तावना.

आ ग्रंथमाखानुं नाम 'श्रीहरिन्नरुरिहृत ग्रंथमाळा' राखवामां आच्युं ठे. ए महान् ग्रंथकर्त्ताए १४४४ ग्रंथो रचेलो
 ठे. परंतु तेमांथी पणु उंची संख्यामां खन्य अइ शके ठे. जे ग्रंथो मखी शके ठे तेमांथी मात्र ३ ग्रंथोज आ संग्रहमां
 हागए करवामां आव्या ठे परंतु ते ग्रणे ग्रंथो अपूर्व रहस्यथी जरेला ठे. प्रथमना शारदापार्त्तिसमुच्चय ग्रंथनी उपर
 पे टीकाप्रो (खणु अने बृहत्) ठे. पद्मदर्शनसमुच्चयनी उपर पण तेज प्रमाणे वे टीकाठ ठे जेमांती खणु टीका बनार-
 ममां उपायेत्री ठे अने मोटी टीका कलकत्तामां उपाय ठे जेनो एक थंका पहार पनेलो ठे. अष्टक ३२ ठे पटले तेमां
 गुदा गुदा ३२ विषय उपर कुल २५६ श्लोक ठे. तेनी उपर श्रीजिनेश्वरसूरिनी करेली टीका ठे. तेनो अर्थ मूळ साथे
 उपायेख ठे. टीका उपायेख नथी. आ ग्रण ग्रंथोमां पृथक् पृथक् विषय चर्चाने जिन प्रवचननुं तमाम रहस्य समायेखुं ठे.
 जोके ए ग्रणे ग्रंथो सटीक उपायया योग्य ठे अने ते प्रमाणे उपायथी पडु खान करे तेखुं ठे परंतु तेनुं एकंदर प्रमाण
 कपारे पयाथी तंमज तंने शुद्ध करी आपयाना संबंधमां मुनि महाराजनी खास जरूर पने तेम होयाथी एकाएक पहार
 पानी साहाय तेखुं नथी. तेथी ए ग्रंथोनी महत्वतानुं दिग्दर्शन करावी तेने सटीक उपायया आपणा उदार तंमज विद्वान्
 जिन पंधुठनुं दिख आकर्षया माटे स्वल्प लक्ष्यथी आ प्रयत्न करवामां आव्यो ठे. पटखुंज नही परंतु संस्कृत जापाना

प्रस्ता-

बोधवाला मुनि महाराज विगेरेने पठन पाठन माटे आ ग्रंथ खास उपयोगी होवाची आ उद्योगनी साफट्यता मानवामा आवी ठे.

अनेक गुणगणसंपन्न पन्यास श्री आनंदसागरजीनुं जावनगरमां चातुर्मास थतां जुदा जुदा गृहस्थो तरफथी अन्य अन्य ग्रंथो अमुक खर्चथी उपावीने प्रगट करवानो तेओ साहेवे प्रयास आरंभ्यो, आ सजाने ते काम सोंपवामां आव्युं अने तेनी प्रेसकॉपी तपासी आपवानुं तेउं साहेवे स्वीकार्युं, जेथी तेना प्रथम गुड तरीके आ ग्रंथमाला अमारी सजाना खजानची संघवी दामोदरदास नेमचंद तरफथी मलेली मददने अंगे तैयार करावी, तेउं साहेव पासे पसार करावी उपाव- वामां आवेल ठे. तेने शुद्ध करवामाटे वनतो प्रयास करवामां आव्यो ठे उतां कांड पण अशुध्ता रही गइ होय तो तेने माटे हमा इन्डीए न्नीये.

संवत १९६४ }
कार्तिक }

श्रीजैनधर्मप्रसारकसभा,
भावनगर.

अथ श्रीहरिभद्रसूरिविरचितः

शास्त्रवार्तासमुच्चयः

प्रारभ्यते

॥ अथ प्रथमः स्तवकः ॥

प्रणम्य परमात्मानं वक्ष्यामि हितकाम्यया । सत्त्वानामद्वेषबुद्धीनां शास्त्रवार्तासमुच्चयम् ॥ १ ॥ यं श्रुत्वा सर्वशास्त्रेषु
प्रायस्तत्त्वविनिश्चयः । जायते द्वेषशमनः स्वर्गसिद्धिसुखावहः ॥ २ ॥ दुःखं पापात्सुखं धर्मात्सर्वशास्त्रेषु संस्थितिः । न कत-
व्यमतः पापं कर्तव्यो धर्मसंचयः ॥ ३ ॥ हिंसानृतादयः पंच तत्त्वाश्रद्धानमेव च । क्रोधादयश्च चत्वार इति पापस्य हेतवः
॥ ४ ॥ विपरीतास्तु धर्मस्य एत एवोदिता बुधैः । एतेषु सततं यत्नः सम्यक्कार्यः सुखैपिणा ॥ ५ ॥ साधुसेवा सदा जपत्या
मैत्री सत्त्वेषु जायतः । आत्मीयग्रहमोक्षश्च धर्महेतुप्रसाधनम् ॥ ६ ॥ उपदेशः शुचो नित्यं दर्शनं धर्मधारिणाम् । स्थाने
पिनय इत्येतत्साधुसेवाफलं महत् ॥ ७ ॥ मैत्रीं जाययतो नित्यं शुचो जायः प्रजायते । ततो जावोदकाज्जांतोर्धेपाग्निरुपशा-
म्यति ॥ ८ ॥ अशेषदोषजननी निःशेषगुणघातिनी । आत्मीयग्रहमोक्षेण तृष्णापि विनिवर्तते ॥ ९ ॥ एवं गुणगणोपेतो

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ १ ॥

विशुद्धात्मा स्थिराशयः । तत्त्वविद्भिः समाख्यातः सम्यग्धर्मस्य साधकः ॥ १० ॥ उपादेयश्च संसारे धर्म एव बुधैः सदा ।
विशुद्धो मुक्तये सर्वं यतोऽन्यद्दुःखकारणम् ॥ ११ ॥ अनित्यः प्रियसंयोग इहेर्ष्याशोकवत्सलः । अनित्यं यौवनं चापि कुं-
त्सिताचरणास्पदम् ॥ १२ ॥ अनित्याः संपदस्तीव्रक्लेशवर्गसमुद्भवाः । अनित्यं जीवितं चेह सर्वज्ञाननिबंधनम् ॥ १३ ॥
पुनर्जन्म पुनर्मृत्युर्हीनादिस्थानसंश्रयः । पुनः पुनश्च यदतः सुखमत्र न विद्यते ॥ १४ ॥ प्रकृत्यसुंदरं ह्येवं संसारे सर्वमेव
यत् । अतोऽत्र वद किं युक्ता क्वचिदास्था विवेकिनाम् ॥ १५ ॥ मुक्त्वा धर्मं जगद्वन्धमकलंकं सनातनम् । परार्थसाधकं
धीरैः सेवितं शीलशालिभिः ॥ १६ ॥ युग्मम् ॥ आह तत्रापि नो युक्ता यदि सम्यङ्गनिरूप्यते । धर्मस्यापि शुद्धो
यस्माद्वन्ध एव फलं मतम् ॥ १७ ॥ न चायसस्य बन्धस्य तथा हेममयस्य च । फले कश्चिद्विशेषोऽस्ति पारतंत्र्याविशेषतः
॥ १८ ॥ तस्माद्धर्मवत्त्याज्यो धर्मोऽप्येवं मुमुक्षुभिः । धर्माधर्मद्वयान्मुक्तिर्मुनिर्जिर्वाणिता यतः ॥ १९ ॥ उच्यत एवमेवै-
तत् किं तु धर्मो विधा मतः । संज्ञानयोग एवैकस्तथान्यः पुण्यलक्षणः ॥ २० ॥ ज्ञानयोगस्तपः शुद्धमाशंसादोपवर्जितम् ।
अन्यासातिशयापुक्तं तन्निमुक्तेः प्रसाधकम् ॥ २१ ॥ धर्मस्तदपि चेत्सत्यं किं न बन्धफलः स यत् । आशंसावर्जितोऽन्यो-
ऽपि किं नैवं चेन्न यत्तथा ॥ २२ ॥ जोगमुक्तिफलो धर्मः स प्रवृत्तीतरात्मकः । सम्यङ्मिथ्यादिरूपश्च गीतस्तंत्रांतरेष्वपि ॥
॥ २३ ॥ तमन्तरेण तु तयोः ह्ययः केन प्रसाध्यते । सदा स्यान्न कदाचिन्ना यद्यहेतुक एव सः ॥ २४ ॥ तस्मादवश्यमेष्ट-
व्यः कश्चिन्नेतुस्तयोः ह्ये । स एव धर्मो विज्ञेयः शुद्धो मुक्तिफलप्रदः ॥ २५ ॥ धर्माधर्मद्वयान्मुक्तिर्यच्चोक्तं मुक्तिलक्षणम् ।
हेयं धर्मं तदाश्रित्य न तु संज्ञानयोगकम् ॥ २६ ॥ अतस्तत्रैव युक्तास्था यदि सम्यङ्गनिरूप्यते । संसारे सर्वमेवान्यद्दर्शितं

स्तवक-
२

॥ १ ॥

दुःखकारणम् ॥ २७ ॥ तस्माच्च जायते मुक्तिर्यथा मृत्यादिवर्जिता । तथोपरिष्ठाक्षयामः सम्यक्शास्त्रानुसारतः ॥ २७ ॥
 इदानीं तु समासेन शास्त्रसम्यक्त्वमुच्यते । कुवादियुक्त्यपव्याख्यानिरासेनाविरोधतः ॥ २८ ॥ पृथिव्यादिमहाचूतमात्र-
 कार्यमिदं जगत् । न चात्मादृष्टसन्नार्थं मन्यंते चूतवादिनः ॥ ३० ॥ अचेतनानि चूतानि न तद्रूपं न तत्फलम् । चेतनास्ति
 च यस्यैयं स एवामेति चापरे ॥ ३१ ॥ यदीयं चूतधर्मः स्यात्प्रत्येकं तेषु सर्वदा । उपलभ्येत सत्त्वादिकठिनत्वादयो यथा
 ॥ ३२ ॥ शक्तिरूपेण सा तेषु सदाऽतो नोपलभ्यते । न च तेनापि रूपेण सत्यसत्ये च तत् ॥ ३३ ॥ शक्तिचेतनयोरैक्यं
 नानात्वं वाच्यं सर्वथा । ऐक्ये सा चेतनैवेति नानात्वेऽन्यस्य सा यतः ॥ ३४ ॥ अनन्निव्यक्तिरप्यस्या न्यायतो नोपपद्यते ।
 आहृतिर्न यदन्येन तत्त्वसंख्याविरोधतः ॥ ३५ ॥ न चासौ तत्स्वरूपेण तेषामन्यतरेण वा । व्यंजकत्वप्रतिज्ञानाद्भावव्यै-
 जकं यतः ॥ ३६ ॥ विशिष्टपरिणामाज्ञावेऽपि ह्यत्राहृतिर्न वै । जावतासेस्तथा नाम व्यंजकत्वप्रसंगतः ॥ ३७ ॥ न चासौ
 चूतानिश्चो यत्ततो व्यक्तिः सदा ज्ञेयः । जेदे त्यधिकज्ञायेन तत्त्वसंख्या न युज्यते ॥ ३८ ॥ स्वकालेऽजिज्ञ इत्येवं फाला-
 ज्ञाये न संगतम् । लोकसिद्धाश्रये त्वात्मा हंत नाश्रीयते कश्चम् ॥ ३९ ॥ नात्मापि लोके नो सिद्धो जातिस्मरणसंश्रयात् ।
 सर्वेषां तदज्ञायश्च चित्रकर्मविपाकतः ॥ ४० ॥ लोकेऽपि नैकतः स्थानादागतानां तत्रेक्ष्यते । अविशेषेण सर्वेषामनुचूतार्थ-
 संस्मृतिः ॥ ४१ ॥ दिव्यदर्शनतश्चैव तद्विष्टाव्यजिचारतः । पितृकर्मादिसिद्धेश्च हंत नात्माप्यलौकिकः ॥ ४२ ॥ काठिन्या-
 योधरूपाणि चूतान्यध्यक्षसिद्धितः । चेतना तु न तद्रूपा सा कथं तत्फलं ज्ञेयम् ॥ ४३ ॥ प्रत्येकमसती तेषु न च स्यात्त्रेणु-
 तैववत् । सती चेदुपलभ्येत जिज्ञरूपेषु सर्वदा ॥ ४४ ॥ असत्स्थूलतमएवांदौ घटादौ दृश्यते यथा । तथा सत्येव चूतेषु

शास्त्रवाता
समुच्चयः
॥ २ ॥

चेतनापीति चेन्मतिः ॥ ४९ ॥ नासत्स्थूलत्वमण्वादौ तेन्य एव तदुद्भवात् । असतस्तत्समुत्पादो न युक्तोऽतिप्रसंगतः ॥ ४९ ॥
पंचमस्यापि जूतस्य तेन्योऽसत्त्वाविशेषतः । जवेऽनुपत्तिरेवं च तत्त्वसंख्या न युज्यते ॥ ४९ ॥ तज्जननस्वजावा नेत्यत्र मानं
न विद्यते । स्थूलत्वोत्पाद इष्टश्चेत्तत्सद्भावेऽप्यसौ समः ॥ ४९ ॥ न च मूर्त्ताणुसंघातजिन्नं स्थूलत्वमित्यदः । तेषामेव तथा
जावो न्याय्यं मानाविरोधतः ॥ ४९ ॥ जेदे तददलं यस्मात् कथं सद्भावमश्रुते । तदभावेऽपि तद्भावे सदा सर्वत्र वा जवेत्
॥ ५० ॥ न चैवं जूतसंघातमात्रं चैतन्यमिष्यते । अविशेषेण सर्वत्र तद्वत्तद्भावसंगतेः ॥ ५१ ॥ एवं सति घटादीनां व्यक्त-
चैतन्यजावतः । पुरुषाद्यविशेषः स्यात् स च प्रत्यक्षवाधितः ॥ ५२ ॥ अथ जिन्नस्वजावानि जूतान्येव यतस्ततः । तत्संघा-
तेषु चैतन्यं न सर्वेष्वेतदप्यसत् ॥ ५३ ॥ स्वजावो जूतमात्रत्वे सति न्यायान्न जिद्यते । विशेषणं विना यस्मान्न तुष्ट्यानां
विशिष्टता ॥ ५४ ॥ स्वरूपमात्रजेदे च जेदो जूतेतरात्मकः । अन्यजेदकजावे तु स एवात्मा प्रसज्यते ॥ ५५ ॥ हविर्गुरु-
कणिकादिद्रव्यसंघातजान्यपि । यथा जिन्नस्वजावानि खाद्यकानि तथेति चेत् ॥ ५६ ॥ व्यक्तिमात्रत एवैषां न तु जिन्नस्व-
जावता । रसवीर्यविपाकादिकार्यजेदो न विद्यते ॥ ५७ ॥ तदात्मकत्वमात्रत्वे संस्थानादिविलक्षणा । यथेयमस्ति जूतानां
तथा सापि कथं न चेत् ॥ ५८ ॥ कर्त्रजावात्तथा देशकालजेदाद्ययोगतः । न वा सिद्धमदो जूतमात्रत्वे तदसंजवात् ॥ ५९ ॥
तथा च जूतमात्रत्वे न तत्संघातजेदयोः । जेदकाजावतो जेदो युक्तः सम्यग्विचिंत्यताम् ॥ ६० ॥ एकस्तथा परो नेति तन्मा-
त्रत्वे तथाविधः । यतस्तदपि नो जिन्नं ततस्तुष्ट्यं च तत्तयोः ॥ ६१ ॥ स्यादेतद्भूतजत्वेऽपि प्रावादीनां विचित्रता । लोक-

१ पुरुषान्न विशेषः इति वा पाठः ।

स्तत्रक
१

सिद्धेति सिद्धैव न सा तन्मात्रज्ञा न तु ॥ ६२ ॥ अदृष्टाकाशकालादिसामग्रीतः समुद्भवात् । तथैव लोकसंघित्तेरन्यथा
 तदज्ञायतः ॥ ६३ ॥ न चेद् लोकिको मार्गः स्थितोऽस्मान्निर्विचार्यते । किं त्वयं युज्यते केति त्वन्नीतौ चोक्तवन्न सः ॥ ६४ ॥
 मृतदेहे च चैतन्यमुपखन्येत सर्वथा । देहधर्मादिज्ञावेन तन्न धर्मादि नान्यथा ॥ ६५ ॥ न च द्वावण्यकार्कश्यश्यामत्वैर्व्य-
 जिचारिता । मृतदेहेऽपि सद्भावादभ्यक्षेणैव संगतेः ॥ ६६ ॥ न चेद्भावाण्यसद्भावो न स तन्मात्रहेतुकः । अत एवान्यस-
 द्भावादस्त्यात्मेति व्यवस्थितम् ॥ ६७ ॥ न प्राणादिरसौ मानं किं तद्भावेऽपि तुल्यता । तदज्ञावादज्ञावश्चेदात्माज्ञावे न का
 प्रमा ॥ ६८ ॥ तेन तद्भावात्तद्वित्त्वं न ज्ञूयो नखिकादिना । संपादितेऽप्यतस्सिद्धेः सोऽन्य एवेति चेन्न तत् ॥ ६९ ॥ वायु-
 सामान्यसंसिद्धेस्तत्स्वजायः स नेति चेत् । अत्रापि न प्रमाणं वश्चैतन्योत्पत्तिरेव चेत् ॥ ७० ॥ न तस्यामेव संदेहात्तवायं
 केन नेति चेत् । तत्तत्स्वरूपज्ञावेन तदज्ञायः कथं नु चेत् ॥ ७१ ॥ तद्वैलक्षण्यसंघित्तेर्मातृचैतन्यजे एवम् । सुते तस्मिन्न
 दोषः स्यान्न न ज्ञावेऽस्य मातरि ॥ ७२ ॥ न च संस्वेदजाद्येषु मात्रज्ञावे न तद्भवेत् । प्रदीपज्ञातमप्यत्र निमित्तत्वात्त वाध-
 कम् ॥ ७३ ॥ इत्थं न तदुपादानं युज्यते तत्कथंचन । अन्योपादानज्ञावे च तदेवात्मा प्रसज्यते ॥ ७४ ॥ न तथा ज्ञाचिनं
 हेतुमंतरेणोपजायते । किंचिन्नश्यति चैकांताद्यथाह व्यासमहर्षिः ॥ ७५ ॥ नासतो विद्यते ज्ञायो नाज्ञायो विद्यते सतः ।
 उच्यतेरपि दृष्टोऽन्तस्तनयोस्तत्त्वदर्शिनिः ॥ ७६ ॥ नाज्ञायो ज्ञायमानोति शशशृंगे तत्रागतेः । ज्ञायो नाज्ञावमेतीह दीप-
 श्चेन्न स सर्वथा ॥ ७७ ॥ एवं चैतन्यवानात्मा सिद्धः सततज्ञायतः । परलोक्यपि विज्ञेयो युक्तिमार्गानुसारिनिः ॥ ७८ ॥

१ उदःप्रतिलोमतार्थत्वात्त दोषावेति स्याद्वादकल्पलता एवमन्यथापि ।

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ ३ ॥

सतोऽस्य किं घटस्येव प्रत्यक्षेण न दर्शनम् । अस्यैव दर्शनं स्पष्टमहंप्रत्ययवेदनात् ॥ ७९ ॥ प्रांतोऽहं गुरुरित्येष सत्यम-
न्यस्त्वसौ मतः । व्यञ्जिचारित्वतो नास्य गमकत्वमथोच्यते ॥ ८० ॥ प्रत्यक्षस्यापि तत्त्याज्यं तत्सद्भावाविशेषतः । प्रत्यक्षा-
ज्ञासमन्यच्छेद्यञ्जिचारि न साधु तत् ॥ ८१ ॥ अहंप्रत्ययपक्षेऽपि ननु सर्वमिदं समम् । अतस्तदसौ मुख्यः सम्यक् प्रत्यक्ष-
मिष्यताम् ॥ ८२ ॥ गुर्वी मे तनुरित्यादौ जेदप्रत्ययदर्शनात् । प्रांतताज्जिमतस्यैव सा युक्ता नेतरस्य तु ॥ ८३ ॥ आत्म-
नात्मग्रहोऽप्यत्र तथानुभवसिद्धितः । तस्यैव तत्स्वज्ञावत्वान्न तु युक्त्या न युज्यते ॥ ८४ ॥ न च बुद्धिविशेषोऽयमहं-
कारः प्रकट्यते । दानादिबुद्धिकालेऽपि तथाहंकारवेदनात् ॥ ८५ ॥ आत्मनात्मग्रहे तस्य तत्स्वज्ञावत्वयोगतः । सदै-
वाग्रहणं ह्येवं विज्ञेयं कर्मदोषतः ॥ ८६ ॥ अतः प्रत्यक्षसंसिद्धः सर्वप्राणचृतामयम् । स्वयंज्योतिः सदैवात्मा तथा वेदेऽपि
पठ्यते ॥ ८७ ॥ अत्रापि वर्णयंत्येके सौगताः कृतबुद्ध्यः । क्लिष्टं मनोऽस्ति यन्नित्यं तद्यथोक्तात्मलक्षणम् ॥ ८८ ॥ यदि
नित्यं तदात्मैव संज्ञाजेदोऽत्र केवलम् । अथानित्यं ततश्चेदं न यथोक्तात्मलक्षणम् ॥ ८९ ॥ यः कर्ता कर्मजेदानां ज्ञोक्ता
कर्मफलस्य च । संसर्ता परिनिर्वाता स ह्यात्मा नान्यलक्षणः ॥ ९० ॥ आत्मत्वेनाविशिष्टस्य वैचित्र्यं तस्य यत्रशात् । नरा-
दिरूपं तच्चित्रमदृष्टं कर्मसंज्ञितम् ॥ ९१ ॥ तथा तुद्व्येऽपि चारंजे सञ्जपायेऽपि यो नृणाम् । फलजेदः स युक्तो न युक्त्या
हेत्वन्तरं विना ॥ ९२ ॥ तस्मादवश्यमेष्टव्यमत्र हेत्वन्तरं परैः । तदेवाहृष्टमित्याहुरन्ये शास्त्रकृतश्रमाः ॥ ९३ ॥ ज्ञूतानां
तत्स्वज्ञावत्वादयमित्यप्यनुत्तरम् । न ज्ञूतात्मक एवात्मेत्येतदत्र निदर्शितम् ॥ ९४ ॥ कर्मणो ज्ञौतिकत्वेन यद्वैतदपि

स्तवक
?

सांप्रतम् । आत्मनो व्यतिरिक्तं तच्चित्रजायं यतो मतम् ॥ ९५ ॥ शक्तिरूपं तदन्ये तु सूरयः संप्रचक्षते । अन्ये तु वास
 नारूपं विचित्रफलदं तथा ॥ ९६ ॥ अन्ये त्वज्जिदधत्यत्र स्वरूपनियतस्य धे । कर्तुर्विनान्यसंबंधं शक्तिराकस्मिन्की कुतः
 ॥ ९७ ॥ तत्क्रियायोगतः सा चेत्तदपुष्टी न युज्यते । तदन्ययोगाजावे च पुष्टिरस्य कथं जवेत् ॥ ९८ ॥ अस्त्येव सा
 सदा किं तु क्रियया व्यज्यते परम् । आत्ममात्रस्थिताया न तस्या व्यक्तिः कदाचन ॥ ९९ ॥ तदन्यावरणाजावाजावे चास्यै-
 व कर्मता । तन्निराकरणाच्चकिरिति तद्भेदसंस्थितिः ॥ १०० ॥ पापं तद्भिन्नमेवास्तु क्रियांतरनिबंधनम् । एवमिष्टक्रियाजन्यं
 पुण्यं किमिति नेप्यते ॥ १०१ ॥ वासनाप्यन्यसंबंधं विना नैवोपपद्यते । पुण्यादिगन्धवैकल्ये तिखादौ नश्यते यतः ॥ १०२ ॥
 बोधमात्रातिरिक्तं तद्वासकं किंचिदिष्यताम् । मुख्यं तदेव वः कर्म न युक्ता चासनान्यथा ॥ १०३ ॥ बोधमात्रस्य तद्भावे
 नास्ति ज्ञानमवासितम् । ततो मुक्तिः सदैव स्याद्वैशिष्ट्यं केवलस्य न ॥ १०४ ॥ एवं शक्त्यादिपक्षोऽयं घटते नोपपत्तितः ।
 बन्धाभ्यूनतिरिक्तत्वे तद्भावानुपपत्तितः ॥ १०५ ॥ तस्मात्तदात्मनो जित्तं सच्चित्रं चात्मयोगि च । अदृष्टमवगंतव्यं तस्य
 शक्त्यादिसाधकम् ॥ १०६ ॥ अदृष्टं कर्म संस्काराः पुण्यापुण्ये शुभाशुभौ । धर्माधर्मौ तथा पाशः पर्यायास्तस्य कीर्तिताः ॥
 ॥ १०७ ॥ हेतवोऽस्य समाख्याताः पूर्वं हिंसानृतादयः । तन्नान् संयुज्यतेऽनेन विचित्रफलदायिना ॥ १०८ ॥ नैवं दृष्टे-
 ष्टवाधा यत्सिद्धिश्चास्यानिवारिता । तदेनमेव विद्वांसस्तत्त्ववादं प्रचक्षते ॥ १०९ ॥ लोकायतमतं प्राज्ञैर्ज्ञेयं पापौघकारणम् ।
 इत्थं तत्त्वविज्ञोमं यत्तन्न ज्ञानविवर्धनम् ॥ ११० ॥ इंद्रप्रतारणायेदं चक्रे क्लृप्तं बृहस्पतिः । अदोऽपि युक्तिशून्यं यन्नेत्य-
 मिन्द्रः प्रतार्यते ॥ १११ ॥ तस्माद्दुष्टाशयकरं क्लिष्टसत्त्वविचिन्तितम् । पापश्रुतं सदा धीरैर्वर्ज्यं नास्तिकदर्शनम् ॥ ११२ ॥

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ ४ ॥

॥ अथ द्वितीयः स्तवकः ॥

हिंसादिन्योऽशुचं कर्म तदन्येन्यश्च तद्भुजम् । जायते नियमो मानात्कुतोऽयमिति चापरे ॥ १ ॥ आगमाख्यात्तदन्ये
तु तच्च दृष्टाद्यवाधितम् । सर्वार्थविषयं नित्यं व्यक्तार्थं परमात्मना ॥ २ ॥ चंद्रसूर्योपरागादेस्ततः संवाददर्शनात् । अप्र-
त्यक्षेऽपि पापादौ न प्रामाण्यं न युज्यते ॥ ३ ॥ यदि नाम क्वचिद्दृष्टः संवादोऽन्यत्र वस्तुनि । तद्ज्ञावस्तस्य तत्त्वं वा
कथं समवसीयते ॥ ४ ॥ आगमैकत्वतस्तच्च वाक्यादेस्तुद्वयतादिना । सुवृक्षसंप्रदायेन तथा पापक्षयेण च ॥ ५ ॥
अन्यथा वस्तुतत्त्वस्य परीक्षैव न युज्यते । आशंका सर्वगा यस्माच्चद्रस्थस्योपजायते ॥ ६ ॥ अपरीक्षापि नो युक्ता गुण-
दोषाविवेकतः । महत् संकटमायातमाशंके न्यायवादिनः ॥ ७ ॥ तस्माद्यथोदितात्सम्यगागमाख्यात्प्रमाणतः । हिंसादि-
न्योऽशुचादीनि नियमोऽयं व्यवस्थितः ॥ ८ ॥ क्लिष्टाङ्घ्रिसाद्यनुष्ठानात्प्राप्तिः क्लिष्टस्य कर्मणः । यथापथ्यशुजो व्याधेर-
क्लिष्टस्य विपर्ययात् ॥ ९ ॥ स्वज्ञात्र एष जीवस्य यत्तथा परिणामज्ञाक् । वध्यते पुण्यपापाभ्यां माध्यस्थ्यात्तु विमुच्यते
॥ १० ॥ सुदूरमपि गत्वेह विहितासूपपत्तिषु । कः स्वज्ञावागमावन्ते शरणं न प्रपद्यते ॥ ११ ॥ प्रतिपक्षस्वज्ञावेन प्रति-
पक्षागमेन च । वाधितत्वात्कथं हेतौ शरणं युक्तिवादिनाम् ॥ १२ ॥ प्रतीत्या बाध्यते योयत्स्वज्ञावो न स युज्यते । वस्तुनः
कट्यमानोऽपि वह्न्यादेः शीततादिवत् ॥ १३ ॥ वह्नेः शीतत्वमस्त्येव तत्कार्यं किं न दृश्यते । दृश्यते हि हिमासन्ने कथ-

स्तवक.
२

॥ ४ ॥

मित्यं स्वजावतः ॥ १४ ॥ हिमस्यापि स्वजावोऽयं नियमाद्दहिसंनिधौ । करोति दाहमित्येवं बह्मधादेः शीतता न किम् ॥ १५ ॥ व्यवस्थाजावतो ह्येवं या त्वद्बुद्धिरिहेदृशी । सा लोषादस्य यत्कार्यं तत्त्वतस्तत्स्वजावतः ॥ १६ ॥ एवं सुबुद्धिशून्यत्वं जवतोऽपि प्रसज्यते । अस्तु चेत् को विवादो नो बुद्धिशून्येन सर्वथा ॥ १७ ॥ अन्यस्त्याहेद्द सिद्धेऽपि हिंसादिन्योऽशुजादिके । शुजादेरेव सौख्यादि केन मानेन गम्यते ॥ १८ ॥ अत्रापि घृवते केचित्सर्वथा युक्त्यादिनः । प्रतीतिगर्जया युक्त्या क्लैतदवसीयते ॥ १९ ॥ तयाहुर्नाशुजात्सौख्यं तद्वाहुद्वयप्रसंगतः । बहयः पापकर्माणो विरखाः शुजकारिणः ॥ २० ॥ न चैतद्दृश्यते लोके दुःखवाहुद्वयदर्शनात् । शुजात्सौख्यं ततः सिद्धमतोऽन्यथाप्यतोऽन्यतः ॥ २१ ॥ अन्ये पुनरिदं श्राद्धा घृवत आगमेन वै । शुजादेरेव सौख्यादि गम्यते नान्यतः क्वचित् ॥ २२ ॥ अतीन्द्रियेषु जावेषु प्राय एवंधिषेषु यत् । उद्भस्थस्याधिसंवादि मानमन्यन्न विद्यते ॥ २३ ॥ यच्चोक्तं दुःखवाहुद्वयदर्शनं तन्न साधकम् । क्वचित्तयोपखंजेऽपि सर्वत्रादर्शनादिति ॥ २४ ॥ सर्वत्र दर्शनं यस्य तद्वाक्यात्किं न साधनम् । साधनं तद्भवत्येवमागमात्तु न जिघत्ते ॥ २५ ॥ अशुजादप्यनुष्ठानात् सौख्यप्राप्तिश्च या क्वचित् । फलं विपाकविरसा सा तथाविधकर्मणः ॥ २६ ॥ ब्रह्महत्यानिदेशानुष्ठानाद्भ्रामादिदाजवत् । न पुनस्तत एवैतदागमादेव गम्यते ॥ २७ ॥ प्रतिपद्भागमानां च दृष्टेष्टान्यां विरोधतः । तथानासप्रणीतत्वादागमत्यं न युज्यते ॥ २८ ॥ दृष्टेष्टान्यां विरोधाच्च तेषां नासप्रणीतता । नियमाज्जम्यते यस्मात्तदसावेव दृश्यते ॥ २९ ॥ अगम्यगमनादीनां धर्मसाधनता क्वचित् । उक्ता लोकप्रसिद्धेन प्रत्यक्षेण विरुध्यते ॥ ३० ॥ स्वधर्मोत्कर्षादेव तथा मुक्तिरपीप्यते । हेत्वजावेन तद्भावो नित्य इष्टेन बाध्यते ॥ ३१ ॥ माध्यस्थ्यमेव तद्धेतुरगम्यगम

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ ५ ॥

नादिना । साध्यते तत्परं येन तेन दोषो न कश्चन ॥ ३२ ॥ एतदप्युक्तिमानं यदगम्यगमनादिषु । तथाप्रवृत्तितो युक्त्या
माध्यस्थ्यं नोपपद्यते ॥ ३३ ॥ अप्रवृत्त्यैव सर्वत्र यथासामर्थ्यं जावतः । विशुद्धजावनान्यासात् तन्माध्यस्थ्यं परं यतः ॥
॥ ३४ ॥ यावदेवंविधं नैतत्प्रवृत्तिस्तावदेव या । साऽविशेषेण साध्वीति तस्योत्कर्षप्रसाधनात् ॥ ३५ ॥ नाप्रवृत्तेरियं हेतुः
कुतश्चिदनिवर्तनात् । सर्वत्र जावाविद्येदादन्यथागम्यसंस्थितिः ॥ ३६ ॥ तच्चास्तु लोकशास्त्रोक्तं तत्रोदासीन्ययोगतः ।
संज्ञान्यते परं ह्येतन्नावशुद्धेर्महात्मनाम् ॥ ३७ ॥ संसारमोचकस्यापि हिंसा यद्धर्मसाधनम् । मुक्तिश्चास्ति ततस्तस्याप्येष
दोषोऽनिवारितः ॥ ३८ ॥ मुक्तिः कर्मक्षयादेव जायते नान्यतः क्वचित् । जन्मादिरहिता यत्तत्स एवात्र निरूप्यते ॥ ३९ ॥
हिंसाद्युत्कर्षसाध्यो वा तद्विपर्ययजोऽपि वा । अन्यहेतुरहेतुर्वा स वै कर्मक्षयो ननु ॥ ४० ॥ हिंसाद्युत्कर्षसाध्यत्वे तदजावे
न तत्स्थितिः । कर्मक्षयास्थितौ च स्यान्मुक्तानां मुक्तताङ्गतिः ॥ ४१ ॥ तद्विपर्ययसाध्यत्वे परसिद्धान्तसंस्थितिः । कर्मक्षयः
सतां यस्मादहिंसादिप्रसाधनः ॥ ४२ ॥ तदन्यहेतुसाध्यत्वे तत्स्वरूपमसंस्थितम् । द्यहेतुत्वे सदा जावोऽजावो वा स्यात्स-
दैव हि ॥ ४३ ॥ मुक्तिः कर्मक्षयादिष्टा ज्ञानयोगफलं स च । अहिंसादि च तद्धेतुरिति न्यायः सतां मतः ॥ ४४ ॥ एवं
वेदविहितापि हिंसा पापाय तत्त्वतः । शास्त्रचोदितजावेऽपि वचनांतरवाधनात् ॥ ४५ ॥ न हिंस्यादिह चूतानि हिंसनं
दोषकृन्मतम् । दाहवैद्यके स्पष्टमुत्सर्गप्रतिषेधतः ॥ ४६ ॥ ततो व्वाधिनिवृत्त्यर्थं दाहः कार्यस्तु चोदिते । न ततोऽपि
न दोषः स्यात्फलोद्देशेन चोदनात् ॥ ४७ ॥ एवं तत्फलजावेऽपि चोदनातोऽपि सर्वथा । भुवमोत्सर्गिको दोषो जावते
फलचोदनात् ॥ ४८ ॥ अन्येषामपि बुद्ध्यैवं दृष्टेष्टाभ्यां विरुद्धता । दर्शनीया कुशास्त्राणां ततश्च स्थितमित्यदः ॥ ४९ ॥

क्लिष्टं हिंसाद्यनुष्ठानं न यथास्यान्यतो मतम् । ततः कर्ता स एव स्यात्सर्वस्यैव हि कर्मणः ॥ ५० ॥ अनादिकर्मयुक्तत्वात्त-
 न्मोहात्संप्रवर्तते । अहितेऽप्यात्मनः प्रायो व्याधिपीडितचित्तवत् ॥ ५१ ॥ काळादीनां च कर्तृत्वं मन्यंतेऽन्ये प्रवादिनः ।
 केवलानां तदन्ये तु मिथः सामग्र्यपेक्षया ॥ ५२ ॥ न कालव्यतिरेकेण गर्भकालशुजादिकम् । यत्किञ्चिज्जायते लोके तदसौ
 कारणं किञ्च ॥ ५३ ॥ कालः पचति चूतानि कालः संहरति प्रजाः । कालः मुक्षेषु जागर्ति कालो हि दुरतिक्रमः ॥ ५४ ॥
 किं च काळादृते नैव मुञ्जपक्षिरपीप्यते । स्याद्यादिसन्निधानेऽपि ततः काळादसौ मता ॥ ५५ ॥ काळाजाये च गर्जादि
 सर्वं स्यादव्यवस्थया । परेऽहेतुसद्भावात्त्रादेव तद्भ्रूयात् ॥ ५६ ॥ न स्वजायातिरेकेण गर्भकालशुजादिकम् । यत्किञ्चि-
 ज्जायते लोके तदसौ कारणं किञ्च ॥ ५७ ॥ सर्वे जायाः स्वजावेन स्वस्वजावे तथा तथा । वर्ततेऽथ निवर्तते कामचार-
 पराञ्छुखाः ॥ ५८ ॥ न विनेह स्वजावेन मुञ्जपक्षिरपीप्यते । तथा काळादिजायेऽपि नाश्वमापस्य सा यतः ॥ ५९ ॥
 अतस्वजायात्तद्भावेऽतिप्रसंगोऽनिवारितः । तुष्टये तत्र मृदः कुञ्जो न पटादीत्ययुक्तिमतः ॥ ६० ॥ नियतेनैव रूपेण सर्वे
 जाया जर्षति यत् । ततो नियतिजा ह्येते तत्स्वरूपानुवेधतः ॥ ६१ ॥ यद्यदैव यतो यावत्तदैव ततस्तथा । नियतं जायते
 न्यायात् क एतां बाधितुं क्षमः ॥ ६२ ॥ नचर्ते नियतिं लोके मुञ्जपक्षिरपीक्ष्यते । तत्स्वजायादिजायेऽपि नासावनियता
 यतः ॥ ६३ ॥ अन्यथानियतत्वेन सर्वजायः प्रसज्यते । अन्योन्यात्मकतापत्तेः क्रियावैफल्यमेव च ॥ ६४ ॥ न ज्ञोक्तृ-
 व्यतिरेकेण ज्ञोग्यं जगति विद्यते । न चाकृतस्य ज्ञोक्ता स्यान्मुक्तानां ज्ञोगजायतः ॥ ६५ ॥ ज्ञोग्यं च विश्वं सत्त्वानां

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ ६ ॥

विधिना तेन तेन यत् । दृश्यतेऽध्यक्षमेवेदं तस्मात्तत्कर्मजं हि तत् ॥ ६६ ॥ न च तत्कर्मवैधुर्ये मुञ्जपक्तिरपीक्ष्यते । स्था-
द्व्यादिजंगजावेन यत्कचिन्नोपपद्यते ॥ ६७ ॥ चित्रं जोग्यं तथा चित्रात्कर्मणो हेतुतान्यथा । तस्य यस्माद्विचित्रत्वं निय-
त्यादेर्न युज्यते ॥ ६८ ॥ नियतेर्नियतात्मत्वान्नियतानां समानता । तथाऽनियतजावे च बलात्स्यात्तद्विचित्रता ॥ ६९ ॥
न च तन्मात्रजावादेर्युज्यतेऽस्या विचित्रता । तदन्यजेदकं मुक्त्वा सम्यग्ज्ञायाविरोधतः ॥ ७० ॥ न जलस्यैकरूपस्य विय-
त्पाताद्विचित्रता । ऊपरादिधराजेदमंतरेणोपजायते ॥ ७१ ॥ तद्भिन्नजेदकत्वे च तत्र तस्या न कर्तृता । तत्कर्तृत्वे च चित्रत्वं
तद्वत्तस्याप्यसंगतम् ॥ ७२ ॥ तस्या एव तथाञ्जतः स्वजावो यदि वेप्यते । त्यक्तो नियतिवादः स्यात्स्वजावाश्रयणान्ननु
॥ ७३ ॥ स्वो जावश्च स्वजावोऽपि स्वसत्तैव हि जावतः । तस्यापि जेदकाजावे वैचित्र्यं नोपपद्यते ॥ ७४ ॥ ततस्तस्या-
विशिष्टत्वाद्युगपद्विश्वसंज्ञवः । न चासाविति सद्युक्त्या तदादोऽपि न संगतः ॥ ७५ ॥ तत्तत्कालादिसापेक्षो विश्वहेतुः स
चेन्ननु । मुक्तः स्वजाववादः स्यात् कालवादपरिग्रहात् ॥ ७६ ॥ कालोऽपि समयादिर्यत्केवलः सोऽपि कारणम् । तत एव
ह्यसंज्ञतेः कस्यचिन्नोपपद्यते ॥ ७७ ॥ यतश्च काले तुह्येऽपि सर्वत्रैव न तत्फलम् । अतो हेत्वंतरापेक्षं विज्ञेयं तद्विचक्षणैः
॥ ७८ ॥ अतः कालादयः सर्वे समुदायेन कारणम् । गर्जादेः कार्यजातस्य विज्ञेया न्यायवादिभिः ॥ ७९ ॥ न चैकैकत
एवेह क्वचित् किञ्चिदपीक्ष्यते । तस्मात्सर्वस्य कार्यस्य सामग्री जनिका मता ॥ ८० ॥ स्वजावो नियतिश्चैव कर्मणोऽन्ये
प्रचक्षते । धर्माद्यन्ये तु सर्वस्य सामान्येनैव वस्तुनः ॥ ८१ ॥

स्तवक.
२

॥ ६ ॥

॥ अथ तृतीयः स्तवकः ॥

॥ ईश्वरः प्रेरकत्वेन कर्ता कैश्चिदिहेप्यते । अचिंत्यचिञ्चकियुक्तोऽनादिशुद्धश्च सूरिभिः ॥ १ ॥ ज्ञानमप्रतिघं यस्य वैराग्यं
च जगत्सतेः । ऐश्वर्यं चैव धर्मश्च सहसिद्धं चतुष्टयम् ॥ २ ॥ अज्ञो जंतुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोः । ईश्वरप्रेरितो
गच्छेत्स्वर्गं वा श्वन्नमेव वा ॥ ३ ॥ अन्ये त्वज्जिदधत्यत्र वीतरागस्य जायतः । इत्थं प्रयोजनाज्ञावात्कर्तव्यं युज्यते कथम्
॥ ४ ॥ नरकादिफले कांश्चित्कांश्चित्स्वर्गादिसाधने । कर्मणि प्रेरयत्याशु स जंतून् केन हेतुना ॥ ५ ॥ स्वयमेव प्रवर्तते सत्त्वा-
श्चेच्चित्रकर्मणि । निरर्थकमिद्देशस्य कर्तव्यं गीयते कथम् ॥ ६ ॥ फलं ददाति चेत्सर्वं तत्तेनेह प्रचोदितम् । अफले पूर्वदोषः
स्यात्सफले चकिमात्रता ॥ ७ ॥ आदिसर्गेऽपि नो हेतुः कृतकृत्यस्य विद्यते । प्रतिज्ञातविरोधित्वात् स्वज्ञावोऽप्यप्रमाणकः
॥ ८ ॥ कर्मादिस्तत्स्वज्ञावत्वे न किञ्चिद्वाध्यते विज्ञोः । विज्ञोस्तु तत्स्वज्ञावत्वे कृतकृत्यत्वप्राधानम् ॥ ९ ॥ ततश्चेश्वरकर्त-
त्ववादोऽयं युज्यते परम् । सम्यग्न्यायाविरोधेन यथाहुः शुद्धबुद्धयः ॥ १० ॥ ईश्वरः परमात्मैव तद्भुक्तव्रतसेवनात् । यतो
मुक्तिस्ततस्तस्याः कर्ता स्याद्गुणजावतः ॥ ११ ॥ तदनासेवनादेव यत्संसारोऽपि तत्त्वतः । तेन तस्यापि कर्तव्यं कल्प्यमानं
न द्रुप्यति ॥ १२ ॥ कर्तायमिति तद्वाक्ये यतः केषांचिदादरः । अंतस्तदानुगुण्येन तस्य कर्तव्यदेशना ॥ १३ ॥ परमैश्वर्य-
युक्तत्वान्मत आत्मैव चेश्वरः । स च कर्तेति निर्दोषः कर्तृवादो व्यवस्थितः ॥ १४ ॥ शास्त्रकारा महात्मानः प्रायो वीत-

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ ७ ॥

स्पृहा जवे । सत्त्वार्थसंप्रवृत्ताश्च कथं तेऽयुक्तज्ञापणः ॥ १५ ॥ अग्निप्रायस्ततस्तेषां सम्यग्मृग्यो हितैपिणा । न्यायशास्त्रा
विरोधेन यथाह मनुष्यदः ॥ १६ ॥ आर्षं च धर्मशास्त्रं च वेदशास्त्राविरोधिना । यस्तर्केणानुसंधत्ते स धर्मं वेद नेतरः
॥ १७ ॥ प्रधानोद्भवमन्ये तु मन्यन्ते सर्वमेव हि । महदादिक्रमेणैह कार्यजातं विपश्चितः ॥ १८ ॥ प्रधानान्महतो जावो-
ऽहंकारस्य ततोऽपि च । अद्भुतन्मात्रवर्गस्य तन्मात्राद्भूतसंहतेः ॥ १९ ॥ घटाद्यपि पृथिव्यादिपरिणामसमुद्भवम् । नात्म-
व्यापारजं किञ्चित्तेषां लोकेऽपि विद्यते ॥ २० ॥ अन्ये तु ब्रुवते ह्येतत्प्रक्रियामात्रवर्णनम् । अविचार्येव तद्युक्त्या श्रद्धया
गम्यते परम् ॥ २१ ॥ युक्त्या तु वाध्यते यस्मात्प्रधानं नित्यमिष्यते । तथात्वाप्रच्युतौ चास्य महदादि कथं जवेत् ॥ २२ ॥
तस्यैव तत्त्वज्ञावत्वादिति चेत्किं न सर्वदा । अत एवेति चेत्तस्य तथात्वे ननु तत्कुतः ॥ २३ ॥ नानुपादानमन्यस्य जावे-
ऽन्यज्ञातुचिद्भवेत् । तदुपादानतायां च न तस्यैकांतनित्यता ॥ २४ ॥ घटाद्यपि कुडालादिसापेक्षं दृश्यते जवत् । अतो न
तत्पृथिव्यादिपरिणामैकहेतुकम् ॥ २५ ॥ तत्रापि देहः कर्ता चेन्नैवासावात्मनः पृथक् । पृथगेवेति चेन्नोऽत्रात्मनो युज्यते
कथम् ॥ २६ ॥ देहजोगेन नैवास्य जावतो जोग इष्यते । प्रतिविंबोदयात् किं तु यथोक्तं पूर्वसूरिभिः ॥ २७ ॥ पुरुषो-
ऽविकृतात्मैव स्वनिर्जासमचेतनम् । मनः करोति सान्निध्याद्गुणाधिः स्फटिकं यथा ॥ २८ ॥ विज्रकेटकूपरिणतौ बुद्धौ जौ-
गोऽस्य कथ्यते । प्रतिविंबोदयः स्वप्ने यथा चन्द्रमसोऽम्भसि ॥ २९ ॥ प्रतिविंबोदयोऽप्यस्य नामूर्तत्वेन युज्यते । मुक्तेरति-
प्रसंगाच्च न वै जोगः कदाचन ॥ ३० ॥ न च पूर्वस्वजावत्वात्स मुक्तानामसंगतः । स्वजावान्तरजावे च परिणामोऽनिवा-

१ तत्रामाण्याभ्युपगंतुश्रोतृप्रतिबोधार्थम् एवमन्यत्रापि ।

स्तवकः
३

॥ ७ ॥

रितः ॥ ३१ ॥ देहात्प्रकृत्य एयास्य न च हिंसादयः क्वचित् । तदज्ञायेऽनिमित्तत्वात्कथं बन्धः शुजाशुजः ॥ ३२ ॥
 बन्धादृते न संसारो मुक्तिर्वास्योपपद्यते । यमादि तदज्ञाये च सर्वमेव ह्यपार्थक्यम् ॥ ३३ ॥ आत्मा न बध्यते नापि मुच्य-
 तेऽर्था कदाचन । बध्यते मुच्यते वापि प्रकृतिः स्वात्मनेति चेत् ॥ ३४ ॥ एकान्तेनैकरूपाया नित्यायाश्च न सर्वथा । तस्याः
 क्रियान्तराज्ञावाद्बन्धमोक्षौ सुयुक्तिः ॥ ३५ ॥ मोक्षः प्रकृत्ययोगो यदतोऽस्याः स कथं जयेत् । स्वरूपविगमापत्तेस्तथा
 तंत्रविरोधतः ॥ ३६ ॥ पंचविंशतितत्त्वज्ञो यत्र तत्राश्रमे रतः । जटी मुंजी शिखी वापि मुच्यते नात्र संशयः ॥ ३७ ॥
 पुरुषस्योदिता मुक्तिरिति तंत्रे चिरंतनैः । इत्थं न घटते चेयमिति सर्वमयुक्तिमत् ॥ ३८ ॥ अत्रापि पुरुषस्यान्ये मुक्तिमि-
 ष्टंति वादिनः । प्रकृतिं चापि सन्न्यायात्कर्मप्रकृतिमेव हि ॥ ३९ ॥ तस्याश्चानेकरूपत्वात् परिणामत्वयोगतः । आत्मनो
 बंधनत्वाच्च नोक्तदोषसमुद्भवः ॥ ४० ॥ नामूर्त्तं मूर्त्ततां याति मूर्त्तं न यात्यमूर्त्तताम् । यतो बंधाद्यतो न्यायादात्मनोऽसंगतं
 तथा ॥ ४१ ॥ देहस्पर्शादिसंधित्या न यात्येवेत्ययुक्तिमत् । अन्योन्यव्याप्तिजा चेयमिति बंधादिसंगतम् ॥ ४२ ॥ मूर्त्त-
 याप्यात्मनो योगो घटेन नजसो यथा । उपधातादिज्ञायश्च ज्ञानस्यैव सुरादिना ॥ ४३ ॥ एवं प्रकृतिवादोऽपि विज्ञेयः सत्य
 एव हि । कपिलोक्तत्वतश्चैव दिव्यो हि स महामुनिः ॥ ४४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ चतुर्थः स्तवकः ॥

॥ मन्यंतेऽन्ये जगत्सर्वं क्लेशकर्मनिबंधनम् । ह्यणह्यि महाप्राज्ञा ज्ञानमात्रं तथापरे ॥ १ ॥ तथाहुः क्लृप्तं सर्वं नाश-

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ ७ ॥

हेतोरयोगतः । अर्थक्रियासमर्थत्वात् परिणामात् कथ्येक्षणात् ॥ २ ॥ ज्ञानमात्रं च यद्वोके ज्ञानमेवानुच्यते । नार्थस्तद्व्य-
तिरेकेण ततोऽसौ नैव विद्यते ॥ ३ ॥ अत्राप्यजिदधत्यन्ये स्मरणादेरसंज्ञवात् । बाह्यार्थवेदनाच्चैव सर्वमेतदपार्थक्यम् ॥ ४ ॥
अनुच्यतार्थविषयं स्मरणं लौकिकं यतः । कालान्तरे तत्राऽनित्ये मुख्यमेतन्न युज्यते ॥ ५ ॥ सोऽन्तेवासी गुरुः सोऽयं प्रत्य-
जिज्ञाप्यसंगता । दृष्टकौतुकमुद्देशः प्रवृत्तिः प्राप्तिरेव च ॥ ६ ॥ स्वकृतस्योपजोगस्तु दूरोत्सारित एव हि । शीलानुष्ठानहे-
तुर्यः स नश्यति तदैव यत् ॥ ७ ॥ संतानापेक्षयास्माकं व्यवहारोऽखिलो मतः । स चैक एव तस्मिंश्च सति कस्मान्न युज्यते
॥ ८ ॥ यस्मिन्नेव तु संतान आहिता कर्मवासना । फलं तत्रैव संधत्ते कर्पासे रक्तता यत्रा ॥ ९ ॥ एतदप्युक्तिमात्रं यन्न
हेतुफलजायतः । संतानोऽन्यः स चायुक्त एवासत्कार्यवादिनः ॥ १० ॥ नाजावो जावतां याति शशशृंगे तत्रागतेः । जावो
नाजावमेतीह तद्बुद्ध्यादिदोषतः ॥ ११ ॥ सतोऽसत्त्वे तद्बुद्ध्यादस्ततो नाशोऽपि तस्य यत् । तन्नष्टस्य पुनर्जावः सदा नाशे
न तस्स्थितिः ॥ १२ ॥ स कृणस्थितिधर्मा चेद्द्वितीयादिकृणास्थितौ । युज्यते ह्येतदप्यस्य तत्रा चोक्तानतिक्रमः ॥ १३ ॥
कृणस्थितौ तदैवास्य नास्थितिर्युक्त्यसंगतेः । न पश्चादपि सा नेति सतोऽसत्त्वं व्यवस्थितम् ॥ १४ ॥ न तज्जवति चेत्किं न
सदासत्त्वं तदैव यत् । न जवत्येतदेवास्य जवनं सूरयो विदुः ॥ १५ ॥ कादाचित्कमदो यस्माद्बुद्ध्यादाद्यस्य तद्भवम् । तुब्-
त्वान्नेत्यतुब्बस्याप्यतुब्बत्वात् कथं नु यत् ॥ १६ ॥ तदाचूतेरियं तुब्ब्या तन्नवृत्तेर्न तस्य किम् । तुब्बतासेर्न जावोऽस्तु नास-
त्सत्सदसत् कथम् ॥ १७ ॥ स्वहेतोरेव तज्जातं तत्स्वजायं यतो ननु । तदनंतरज्जावित्वादितरत्राप्यदः समम् ॥ १८ ॥ नाहे-
तोरस्य जवनं न तुब्बे तत्स्वजायता । ततः कथं नु तज्जाव इति युक्त्या कथं समम् ॥ १९ ॥ स एव जावस्तप्तेतुस्तस्यैव हि

स्तवक.
४

॥ ७ ॥

तदा स्थितेः । स्वनिवृत्तिस्वजायोऽस्य जावस्यैव ततो न किम् ॥ २० ॥ ज्ञेयत्ववत्स जावोऽपि न चायुक्तोऽस्य तद्विधः ।
 तदजाये न तज्ज्ञानं तन्निवृत्तेर्गतिः कथम् ॥ २१ ॥ तत्तद्विधस्वजावं यत्प्रत्यक्षेण तथैव हि । गृह्यते तज्गतिस्तेन नैतत् क्वचि-
 दनिश्चयात् ॥ २२ ॥ समारोपादसौ नेति गृहीतं तच्चतस्तु तत् । यथाजावग्रहात्तस्यातिप्रसंगाददोऽप्यसत् ॥ २३ ॥ गृहीतं
 सर्वमेतेन तच्चतौ निश्चयः पुनः । मितग्रहसमारोपादिति तच्चव्यवस्थितेः ॥ २४ ॥ एकत्र निश्चयोऽन्यत्र निरंशानुजवा-
 दपि । न तथापाटवाजावादित्यपूर्वमिदं तमः ॥ २५ ॥ स्वजावक्षणेनो ह्यूर्ध्वं तुष्टता तन्निवृत्तितः । नासावेकक्षणाद्दिशा-
 नात्सम्यग्विजाव्यते ॥ २६ ॥ तस्यां च नागृहीतायां तत्तथेति विनिश्चयः । न हींज्रियमतीतादिग्राहकं सन्निरिष्यते ॥ २७ ॥
 अंतेऽपि दर्शनं नास्य कपालादिगतेः क्वचित् । न तदेव घटाजावो जावत्वेन प्रतीतितः ॥ २८ ॥ न तज्गतेर्गतिस्तस्य प्रति-
 धंधविवेकतः । तस्यैवाजवनत्वे तु जावाधिद्वेदतोऽन्वयः ॥ २९ ॥ तस्मादवश्यमेष्टव्यं तदूर्ध्वं तुष्टमेव तत् । ज्ञेयं सग्रायते
 ह्येतदपरेणापि युक्तिमत् ॥ ३० ॥ नोत्पत्त्यादेस्तयोरैक्यं तुष्टेतरविशेषतः । निवृत्तिजेदतश्चैव युञ्जिजेदाच्च जाव्यताम् ॥ ३१ ॥
 एतेनैतत्प्रतिद्विष्टं यद्भुक्तं न्यायमानिना । न तत्र किंचिन्नयति न जवत्येव केवलम् ॥ ३२ ॥ जावे ह्येव विकल्पः स्याद्विधे-
 र्वस्त्वनुरोधतः । न जावो जवतीत्युक्तमजावो जवतीत्यपि ॥ ३३ ॥ एतेनाहेतुकत्वेऽपि ह्यज्जुत्या नाशजावतः । संतानास्ति-
 त्यदोपस्य प्रत्याख्यातं प्रसंजनम् ॥ ३४ ॥ प्रतिद्विष्टं च यत्सत्तानाशित्यागो निवारितम् । तुष्टरूपा सदा सत्ता जावासेर्ना-
 शितोदिता ॥ ३५ ॥ जावस्याजवनं यत्तदजावजवनं तु यत् । तत्तथाधर्मके ह्युक्तविकल्पो न विरुध्यते ॥ ३६ ॥ तदेव न
 जवत्येतद्विरुद्धमिव लक्ष्यते । तदेव यस्तुसंस्पर्शान्नयनप्रतिषेधतः ॥ ३७ ॥ सतोऽसत्त्वं यतश्चैवं सर्वथा नोपपद्यते । जावो

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ ९ ॥

नाज्ञानमेतीह ततश्चैतद्व्यवस्थितम् ॥ ३७ ॥ अतः सत्त्वयोगे तु तत्तथाशक्तियोगतः । नासत्त्वं तदज्ञाने तु न तत्सत्त्वं
तदन्यवत् ॥ ३९ ॥ असत्त्वस्य तत्र विद्यते यस्य कारणम् । विशिष्टशक्तिमत्तच्च तत्सत्त्वस्य संस्थितिः ॥ ४० ॥ अत्यं-
तासति सर्वस्मिन् कारणस्य न युक्तितः । विशिष्टशक्तिमत्त्वं हि कष्ट्यमानं विराजते ॥ ४१ ॥ तत्सत्त्वमाधकं तत्र तदेव
हि तदा न यत् । अत एवेदमित्यं तु न चैतस्येत्ययोगतः ॥ ४२ ॥ वस्तुस्थित्या तथा तद्व्यवस्थानंतरजापि तत् । नान्वत्त-
तश्च नास्तेद् न तत्रास्ति प्रयोजनम् ॥ ४३ ॥ नाम्ना विनापि तत्त्वेन विशिष्टावधिना विना । चिंत्यतां यदि सत्यायावस्तु-
स्थित्यापि तत्तथा ॥ ४४ ॥ साधकत्वे तु सर्वस्य ततो जायः प्रनश्यते । कारणश्रयणेऽप्येवं न तत्सत्त्वं तदन्यवत् ॥ ४५ ॥
किं च तत्कारणं कार्यच्युतिकाद्ये न विद्यते । ततो न जनकं तस्य तदा सत्त्वाखरं यथा ॥ ४६ ॥ अतः च तत्तत्सत्त्व-
देवं निरर्थकः । समं च हेतुफलयोर्नाशोत्पादावनंगतौ ॥ ४७ ॥ ललात्तं निजावजिज्ञौ वा तान्यां नेदे तयोः कुतः । नाशो-
त्पादावनेदे तु तयोर्वै तुल्यकालता ॥ ४८ ॥ न हेतुफलजायश्च तस्यां सत्यां हि युज्यते । तन्निधेधनजायश्च तयोःपि वियो-
गतः ॥ ४९ ॥ कश्चित्तश्चेदयं धर्मधर्मिजावो हि जायतः । न हेतुफलजायः स्यात्तथैवा तदज्ञानतः ॥ ५० ॥ न धर्मो कश्चि-
तो धर्मधर्मिजावस्तु कश्चित्तः । पूर्वो हेतुनिर्देशः न उत्तरः फलमुच्यते ॥ ५१ ॥ पूर्वस्यैव तथाज्ञानाज्ञाने ततोत्तरं कुतः ।
तस्यैव तु तथाज्ञानेऽसतः सत्त्वमदो न सत् ॥ ५२ ॥ तं प्रतीत्य तद्विज्ञान इति तुमुमिदं वचः । अतिप्रसंगतश्च तथा चार-
महामतिः ॥ ५३ ॥ सर्वत्रैव तत्राज्ञानवस्तुजायाद्वे न यत् । कारणानंतरं कार्ये ज्ञानजललावो न तत् ॥ ५४ ॥ तस्यैव
तत्सत्त्वजायत्वकष्टपनासंपदप्ययम् । न युक्ता युक्तिवैकष्ट्यराहुणा जन्मपीरुनात् ॥ ५५ ॥ तदनंतरजापित्वमायतसत्त्वव्यवस्थितौ ॥

सत्यक
४

॥ ९ ॥

विश्वस्य विश्वकार्यत्वं स्यात्तज्जावाविशेषतः ॥ ५६ ॥ अजिघ्रदेशनादीनामसिद्धत्वादनन्ययात् । सर्वेषामविशिष्टत्वाच्च तन्नि-
 यमहेतुता ॥ ५७ ॥ योऽप्येकस्यान्यतो जावः संताने दृश्यतेऽन्यदा । तत एव विदेशस्थात्सोऽपि यत्तन्न बाधकः ॥ ५८ ॥
 एतेनैतन्नतिक्षिप्तं यद्भुक्तं सूक्ष्मबुद्धिना । नासतो जावकर्तृत्वं तदवस्थांतरं न सः ॥ ५९ ॥ वस्तुनोऽनन्तरं सत्ता कस्यचिद्या
 नियोगतः । सा तत्फलं मता सैव जावोत्पत्तिस्तदात्मिका ॥ ६० ॥ असद्भुत्पत्तिरप्यस्य प्रागसत्त्वात्प्रकीर्तिता । नासतः सत्त्व-
 योगेन कारणात्कार्यजावतः ॥ ६१ ॥ प्रतिक्षिप्तं च तज्जेतोः प्राप्नोति फलतां विना । असतो जावकर्तृत्वं तदवस्थांतरं च
 सः ॥ ६२ ॥ वस्तुनोऽनन्तरं सत्ता तत्तथा तां विना जयेत् । नजःपातादसत्सत्त्वयोगाच्चेति न तत्फलम् ॥ ६३ ॥ असद्भुत्-
 पत्तिरप्येवं नास्यैव प्रागसत्त्वतः । किं त्वसत्सद्भयत्येवमिति सम्यग्विचार्यताम् ॥ ६४ ॥ एतच्च नोक्तवद्भुत्तया सर्वथा युज्यते
 यतः । नाजावो जावतां याति व्यवस्थितमिदं ततः ॥ ६५ ॥ यापि रूपादिसामग्री विशिष्टप्रत्ययोज्जवा । जनकत्वेन बुद्ध्यादेः
 कटप्यते साध्यनर्थिका ॥ ६६ ॥ सर्वेषां बुद्धिजनने यदि सामर्थ्यमिष्यते । रूपादीनां ततः कार्यजेदस्तेन्यो न युज्यते ॥ ६७ ॥
 रूपालोकादिकं कार्यमनेकं चोपजायते । तेन्यस्तावन्न च एवेति तदेतच्चिंत्यतां कथम् ॥ ६८ ॥ प्रज्ञूतानां च नैकत्र साध्वी
 सामर्थ्यकल्पना । तेषां प्रज्ञूतजावेन तदेकत्वविरोधतः ॥ ६९ ॥ तानशेषान् प्रतीत्येह जवदेकं कथं जयेत् । एकस्वजावमेकं
 यत्तच्चु गानेकजावतः ॥ ७० ॥ यतो जिघ्रस्वजावत्वे सति तेषामनेकता । तावत्सामर्थ्यजत्वे च कुतस्तस्यैकरूपता ॥ ७१ ॥
 यज्जायते प्रतीत्यैकसामर्थ्यं नान्यतो हि तत् । तयोरजिघ्रतापत्तेर्जेदे जेदस्तयोरपि ॥ ७२ ॥ न प्रतीत्यैकसामर्थ्यं जायते
 तत्र किंचन । सर्वसामर्थ्यज्ञृतिस्वजावत्यात्तस्य चेन्न तत् ॥ ७३ ॥ प्रत्येकं तस्य तज्जावे युक्ता एकरस्वजावता । न हि

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ १० ॥

यत्सर्वसामर्थ्यं तत्प्रत्येकत्ववर्जितम् ॥ ७४ ॥ अत्र चोक्तं न चाप्येषां तत्स्वजावत्वकल्पना । साध्वीत्यतिप्रसंगादेरन्यथा-
प्युक्तिसंज्ञवात् ॥ ७५ ॥ अथान्यत्रापि सामर्थ्यं रूपादीनां प्रकल्प्यते । न तदेव तदित्येवं नाना चैकत्र तत्कुतः ॥ ७६ ॥
सामग्रीज्ञेदतो यश्च कार्यज्ञेदः प्रगीयते । नानाकार्यसमुत्पाद एकस्याः सोऽपि बाध्यते ॥ ७७ ॥ उपादानादिज्ञेदेन न
चैकस्यास्तु संगता । युक्त्या विचार्यमाणेह तदनेकत्वकल्पना ॥ ७८ ॥ रूपं येन स्वजावेन रूपोपादानकारणम् । नि-
मित्तकारणं ज्ञाने तत्तेनान्येन वा जवेत् ॥ ७९ ॥ यदि तेनैव विज्ञानं बोधरूपं न युज्यते । अथान्येन बलाद्रूपं त्रिस्व-
जावं प्रसज्यते ॥ ८० ॥ अबुद्धिजनकव्यावृत्त्या चेद्बुद्धिप्रसाधकः । रूपरूपो ह्यबुद्धित्वात् कथं रूपस्य साधकः ॥ ८१ ॥
स हि व्यावृत्तिज्ञेदेन रूपादिजनको ननु । उच्यते व्यवहारार्थमेकरूपोऽपि तत्त्वतः ॥ ८२ ॥ अगंधजननव्यावृत्त्यायं कस्मान्न
गन्धकृत् । उच्यते तदज्ञावाच्चेद्भावोऽन्यस्याः प्रसज्यते ॥ ८३ ॥ एवं व्यावृत्तिज्ञेदेऽपि तस्यानेकस्वजावता । बलादापद्यते
सा चायुक्तान्युपगमरूतेः ॥ ८४ ॥ विजिज्ञकार्यजननस्वजावाश्चक्षुरादयः । यदि ज्ञानेऽपि ज्ञेदः स्यान्न चेद्भेदो न युज्यते ॥ ८५ ॥
सामर्थ्यपेक्षयाप्येवं सर्वथा नोपपद्यते । यज्ञेहेतुमज्ञावस्तदेपाप्युक्तिमात्रकम् ॥ ८६ ॥ नानात्वावाधनाच्चेह कुतः स्वकृतवे-
दनम् । सत्यप्यस्मिन् मिथोऽत्यंततद्भेदादिति चिंत्यताम् ॥ ८७ ॥ वास्यवासकज्ञावाच्चेन्नैतत्तस्याप्यसंज्ञवात् । असंज्ञवः कथं
न्वस्य विकल्पानुपपत्तितः ॥ ८८ ॥ वासकावासना जिज्ञा अजिज्ञा वा जवेद्यदि । जिज्ञा स्वयं तथा शून्यो नैवान्यं वास-
यत्यसौ ॥ ८९ ॥ अथाजिज्ञा न संक्रांतिस्तस्या वासकरूपवत् । वास्ये सत्यां च संसिद्धिर्ज्यांशस्य प्रजायते ॥ ९० ॥ अस-
त्यामपि संक्रांतौ वासयत्येव चेदसौ । अतिप्रसंगः स्यादेवं स च न्यायवहिष्कृतः ॥ ९१ ॥ वास्यवासकज्ञावश्च न हेतुफल-

स्तबक.
४

॥ १० ॥

जावतः । तत्त्वतोऽन्य इति न्यायात्त चायुक्तो निदर्शितः ॥ ९२ ॥ तत्तज्ज्ञाननस्वजावं जन्यजावं तथापरम् । अतः स्वजा-
 वनियमाज्ञायुक्तः स कदाचन ॥ ९३ ॥ उच्चयोर्ग्रहणाज्ञावे न तथाजावकल्पनम् । तयोर्न्याय्यं न चैकेन द्वयोर्ग्रहणमस्ति वः
 ॥ ९४ ॥ एकमर्थं विजानाति न विज्ञानद्वयं यथा । विजानाति न विज्ञानमेकमर्थद्वयं तथा ॥ ९५ ॥ वस्तुस्थित्या तयो-
 स्तत्त्व एकेनापि तथाग्रहात् । नो बाधकं न चैकेन द्वयोर्ग्रहणमस्त्यदः ॥ ९६ ॥ तथाग्रहस्तयोर्नेतरेतरग्रहणात्मकः । कदा-
 चिदपि युक्तो यदतः कथमबाधकम् ॥ ९७ ॥ तथाग्रहे च सर्वत्राविनाजावग्रहं विना । न धूमादिग्रहादेव ह्यनलादिगतिः
 कथम् ॥ ९८ ॥ समनंतरवैक्यं तन्नेत्यनुपपत्तिकम् । तुल्ययोरपि तज्ञावे हंत क्वचिददर्शनात् ॥ ९९ ॥ न तयोस्तुल्यतैकस्य
 यस्मात्कारणकारणम् । श्लोघात्तद्भेदविषयं नन्वेवमितरस्य च ॥ १०० ॥ यः केवलानलप्रतिज्ञानकारणकारणः । सोऽप्येवं
 न च तन्वेतोस्तज्ञानादपि तज्जतिः ॥ १०१ ॥ तज्ज्ञानं यन्न वै धूमज्ञानस्य समनंतरः । तथाचूदित्यतो नेह तज्ज्ञानादपि
 तज्जतिः ॥ १०२ ॥ तथेति हंत कोऽन्वर्थस्तत्तथाजावतो यदि । इतरत्रैकमेवेत्यं ज्ञानं तद्वाहि जाव्यताम् ॥ १०३ ॥ तद-
 जावेऽन्यथाजावस्तस्य सोऽस्यापि विद्यते । अतन्तरचिरातीतं तत्पुनर्वस्तुतः समम् ॥ १०४ ॥ अग्निज्ञानजमेतेन धूमज्ञानं
 स्वजावतः । तथाविकल्पकृन्नान्यदिति प्रत्युक्तमिष्यताम् ॥ १०५ ॥ अथ कथंचिदेकेन तयोरग्रहणे सति । तथाप्रतीतितो
 न्याय्यं न तथाजावकल्पनम् ॥ १०६ ॥ प्रत्यक्षानुपलंभान्यां हंतैवं साध्यते कथम् । कार्यकारणता तस्मात्तज्ञावादेरनिश्च-
 यात् ॥ १०७ ॥ न पूर्वमुत्तरं चेह तदन्याग्रहणाद्भवम् । गृह्यतेऽत इदं नातो नन्वतींद्रियदर्शनम् ॥ १०८ ॥ विकल्पोऽपि
 तथा न्यायाद्युज्यते न ह्यनीदृशः । तत्संस्कारप्रसूतत्वात् कृणिकत्वाच्च सर्वथा ॥ १०९ ॥ नेत्यं बोधान्वयाज्ञावे घटते तद्वि-

निश्चयः । माध्यस्थ्यमवलम्ब्यैतच्चिंतयतां स्वयमेव तु ॥ ११० ॥ अग्न्यादिज्ञानमेवेह न धूमज्ञानतां यतः । ब्रजत्याकारजेदेन
कुतो बोधान्वयस्ततः ॥ १११ ॥ तदाकारपरित्यागात्तस्याकारांतरस्थितिः । बोधान्वयप्रदीर्घिकाध्यवसायप्रवर्तकः ॥ ११२ ॥
स्वसंवेदनसिद्धत्वान्न च प्रांतोऽयमित्यपि । कल्पना युज्यते युक्त्या सर्वप्रांतिप्रसंगतः ॥ ११३ ॥ प्रदीर्घाध्यवसायेन नश्व-
रादिविनिश्चयः । अस्य च प्रांततायां यत्तत्तथेति न युक्तिमत् ॥ ११४ ॥ तस्मादवश्यमेष्टव्या विकल्पस्यापि कस्यचित् ।
येन तेन प्रकारेण सर्वथाऽप्रांतरूपता ॥ ११५ ॥ सत्यामस्यां स्थितोऽस्माकमुक्तवन्त्याययोगतः । बोधान्वयो दलोत्पत्त्यजा-
वाच्चातिप्रसंगतः ॥ ११६ ॥ अन्यादृशपदार्थेभ्यः स्वयमन्यादृशोऽप्ययम् । यतश्चेष्टस्ततो नास्मात्तत्रासंदिग्धनिश्चयः ॥ ११७ ॥
तत्तज्जननजावत्वे ध्रुवं तज्जावसंगतिः । तस्यैव जावो नान्यो यज्जन्याच्च जननं तथा ॥ ११८ ॥ एवं तज्जन्यजावत्वेऽप्येवा
जाव्या विचक्षणैः । तदेव हि यतो जावः स चैतरसमाश्रयः ॥ ११९ ॥ इत्येवमन्ययापत्तिः शब्दार्थादेव जायते । अन्यथा
कल्पनं चास्य सर्वथा न्यायवाधितम् ॥ १२० ॥ तद्रूपशक्तिशून्यं तत्कार्यं कार्यांतरं यथा । व्यापारोऽपि न तस्यापि नापेक्षा
सत्त्वतः क्वचित् ॥ १२१ ॥ तथापि तु तयोरेव तत्स्वजावत्वकल्पनम् । अन्यत्रापि समानत्वात् केवलं ध्याध्यसूचकम् ॥
॥ १२२ ॥ किं चान्यत्क्षणिकत्वे च आर्षार्थोऽपि विरुध्यते । विरोधापादनं चास्य नाहस्य तमसः फलम् ॥ १२३ ॥ इत
एकनवते कल्पे शक्त्या मे पुरुषो हतः । तेन कर्मविपाकेन पादे विज्ञोऽस्मि जिज्ञवः ॥ १२४ ॥ मे मयेत्यात्मनिर्देशस्तज-
तोक्ता वधक्रिया । स्वयमाप्तेन यत्तत्रः कोऽयं क्षणिकताग्रहः ॥ १२५ ॥ संतानापेक्षयैतच्चेष्टुकं जगयता ननु । स हेतुफ-
लजावो यत्तन्मे इति न संगतम् ॥ १२६ ॥ ममेति हेतुशक्त्या चेत्तस्यार्थोऽयं विद्यद्वितः । नात्र प्रमाणमत्यंश तद्विद्यदा

यतो मता ॥ १२७ ॥ तद्देशना प्रमाणं चेन्न सान्यार्था जविष्यति । तत्रापि किं प्रमाणं चेदिदं पूर्वोक्तमार्यकम् ॥ १२७ ॥
 तथान्यदपि यत्कल्पस्थायिनी पृथिवी क्वचित् । उक्ता जगवता जिह्नुनामंत्र्य स्वयमेव तु ॥ १२८ ॥ पंचः बाह्या द्विविज्ञेया
 इत्यन्यदपि चार्यकम् । प्रमाणमवगंतव्यं प्रकांतार्यप्रसाधकम् ॥ १३० ॥ क्लृप्तकल्पे यतोऽमीषां न द्विविज्ञेयता जवेत् ।
 जिह्नकालग्रहे ह्यान्यां तद्व्यर्थोपपत्तितः ॥ १३१ ॥ एककालग्रहे तु स्यात्तत्रैकस्याप्रमाणाता । गृहीतग्रहणादेवं मिथ्या
 तायागतं वचः ॥ १३२ ॥ इंद्रियेण परिच्छिन्ने रूपादौ तदनंतरम् । यद्रूपादि ततस्तत्र मनोज्ञानं प्रवर्तते ॥ १३३ ॥ एवं च
 न विरोधोऽस्ति द्विविज्ञेयत्वजावतः । पंचानामपि चेष्ट्यायादेतदप्यसमंजसम् ॥ १३४ ॥ नैकोऽपि यद्विविज्ञेय एकैकेनैव वेद-
 नात् । सामान्यापेक्षयैतच्चेन्न तत्सत्त्वप्रसंगतः ॥ १३५ ॥ सत्येऽपि नैन्द्रियज्ञानं हंत तजोचरं मतम् । द्विविज्ञेयत्वमित्येवं
 क्लृप्तकल्पे न तत्त्वतः ॥ १३६ ॥ सर्वमेतेन विच्छिन्नं क्लृप्तकल्पप्रसाधनम् । तथाप्यूर्ध्वं विशेषेण किंचित्तत्रापि वदयते ॥ १३७ ॥

॥ अथ पंचमः स्तवकः ॥

॥ विज्ञानमात्रयादोऽपि न सम्यगुपपद्यते । मानं यत्तत्त्वतः किंचिदर्थान्जाये न विद्यते ॥ १ ॥ न प्रत्यक्षं यतो ज्ञावाख-
 वनं न तदिष्यते । नानुमानं तथाञ्जतसङ्घिगानुपलब्धतः ॥ २ ॥ उपलब्धिलक्षणप्राप्तोऽर्थो येनोपलब्धते । ततश्चानुपल-
 ब्धैव तदज्ञावोऽवसीयते ॥ ३ ॥ उपलब्धिलक्षणप्राप्तिस्तद्धेतुंतरसंहतिः । तेषां च तत्स्वजावत्ये तस्यासिद्धिः कथं जवेत्
 ॥ ४ ॥ सहाय्येन तद्जननस्वजावानीति चेन्ननु । जनयत्येव सत्येवमन्यथा तत्स्वजावता ॥ ५ ॥ योग्यतामधिकृत्याय तत्स्व-

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ १२ ॥

जावत्वकल्पना । हंतैवमपि सिद्धोऽर्थः कदाचिदुपलब्धितः ॥ ६ ॥ अन्यथा योग्यता तेषां कथं युक्त्योपपद्यते । न हि लोकेऽश्वमापादेः सिद्धा पत्न्यादियोग्यता ॥ ७ ॥ पराजिप्रायतो ह्येतदेवं चेष्टुच्यते न यत् । उपलब्धिलक्षणप्राप्तोऽर्थस्तस्योपलब्धते ॥ ८ ॥ अतद्ग्रहणजावैश्च यदि नाम न गृह्यते । तत एतावता सत्त्वं न तस्यातिप्रसंगतः ॥ ९ ॥ विज्ञानं यत्स्वसंवेद्यं न त्वर्थो युक्तियोगतः । अतस्तपेदने तस्य ग्रहणं नोपपद्यते ॥ १० ॥ एवं चाग्रहणादेव तदजावोऽवसीयते । अतः किमुच्यते मानमर्थाजावे न विद्यते ॥ ११ ॥ अर्थग्रहणरूपं यत्तत्स्वसंवेद्यमिष्यते । तपेदने ग्रहस्तस्य ततः किं नोपपद्यते ॥ १२ ॥ घटादिज्ञानमित्यादिसंविक्तेस्तत्प्रवृत्तितः । प्राप्तेरर्थक्रियायोगात् स्मृतेः कौतुकजावतः ॥ १३ ॥ ज्ञानमात्रे तु विज्ञानं ज्ञानमेवेत्यदो ज्ञवेत् । प्रवृत्त्यादि ततो न स्यात्प्रसिद्धं लोकशास्त्रयोः ॥ १४ ॥ तदन्यग्रहणे चास्य प्रवेपोऽर्थेऽनिवंधनः । ज्ञानान्तरेऽपि सदृशं तदसंवेदनादि चत् ॥ १५ ॥ युक्त्ययोगश्च योऽर्थस्य गीयते जातिवादतः । ग्राह्यादिजावदारेण ज्ञानवादेऽप्यसौ समः ॥ १६ ॥ नैकांतग्राह्यजावं तद्ग्राहकाजावतो बुवि । ग्राहकैकांतजावं तु ग्राह्याजावादसंगतम् ॥ १७ ॥ विरोधाच्चोक्त्याकारमन्यथा तदसङ्गवेत् । निःस्वजावत्वतस्तस्य सत्त्वं युज्यते कथम् ॥ १८ ॥ प्रकारैकस्वजावं हि विज्ञानं तत्त्वतो मतम् । अकर्मकं तथा चैतत्स्वयमेव प्रकाशते ॥ १९ ॥ यथास्ते शेत इत्यादौ विना कर्म स एव हि । तथोच्यते जगत्यस्मिंस्तथा ज्ञानमपीष्यताम् ॥ २० ॥ उच्यते सांप्रतमदः स्वयमेव विचिंत्यताम् । प्रमाणाजावतस्तत्र यद्येतदुपपद्यते ॥ २१ ॥ एवं न यत्तदात्मानमपि हंत प्रकाशयेत् । अतस्तदित्यं नो युक्तमन्यथा न व्यवस्थितिः ॥ २२ ॥ व्यवस्थितौ च तत्त्वस्य तथाजावप्रकाशकम् । ध्रुवं यतस्ततोऽकर्मकत्वमस्य कथं ज्ञवेत् ॥ २३ ॥ व्यवस्थापकमस्यैवं ज्ञातं चैतच्च जावतः ।

तथेत्यत्रांतमत्रापि ननु मानं न विद्यते ॥ २४ ॥ प्रांताच्चात्रांतिरूपा न युक्तियुक्त्या व्यवस्थितिः । दृष्टा तैमिरिकादीनाम-
 हादाविति चेन्न तत् ॥ २५ ॥ नाहादिदोषविज्ञानं तदन्यत्रांतिवद्यतः । प्रांतं तस्य तथाज्ञावे प्रांतस्यात्रांतता जवेत्
 ॥ २६ ॥ न च प्रकाशमात्रं तु लोके क्वचिदकर्मकम् । दीपादौ युज्यते न्यायादतश्चेतदपार्थक्यम् ॥ २७ ॥ दृष्टांतमात्रतः
 सिद्धिस्तदत्यंतविधर्मिणः । न च साध्यस्य यत्नेन शब्दमात्रमसावपि ॥ २८ ॥ किं च विज्ञानमात्रत्वे न संसारापवर्गयोः ।
 विशेषो विद्यते कश्चित्तथा चैतद्बुद्धयोदितम् ॥ २९ ॥ चित्तमेव हि संसारो रागादिक्लेशवासितम् । तदेव तैर्विनिर्मुक्तं ज्ञवांत
 इति कथ्यते ॥ ३० ॥ रागादिक्लेशावर्गो यन्न विज्ञानात्पृथग्मतः । एकांतैकस्वज्ञावे च तस्मिन् किं केन वासितम् ॥ ३१ ॥
 क्लिष्टं विज्ञानमेवासी क्लिष्टता तत्र यद्दशात् । नीड्यादिवदसौ वस्तु तद्वदेव प्रसज्यते ॥ ३२ ॥ मुक्तौ च तस्य जेदेन ज्ञावः
 स्यात्सदृश्विवत् । ततो धाह्यार्थतासिद्धिरनिष्टा संप्रसज्यते ॥ ३३ ॥ प्रकृत्यैव तथाज्ञतं तदेव क्लिष्टतेति चेत् । तदन्यूना-
 त्तिरिक्तत्वे केन युक्तिर्विचिंत्यताम् ॥ ३४ ॥ असत्यपि च या बाह्ये ग्राह्यग्राहकत्वक्षणे । विचंजप्रांतिवच्चांतिरियं यः क्लिष्ट-
 तेति चेत् ॥ ३५ ॥ अस्त्येतत्किं तु तच्छेतुञ्जिन्नहेत्यंतरोज्ञया । इयं स्यात्तिमिराज्ञावे न हीन्दुद्वयदर्शनम् ॥ ३६ ॥ न चास-
 देव तच्छेतुर्बोधमात्रं न यापि तत् । सदेव क्लिष्टतापत्तिरिति मुक्तिर्न युज्यते ॥ ३७ ॥ मुक्त्यज्ञावे च सर्वैव ननु चिंता निर-
 र्थिका । ज्ञावेऽपि सर्वदा तस्याः सम्यगेतद्विचिंत्यताम् ॥ ३८ ॥ विज्ञानमात्रवादोऽयं नेत्यं युक्त्योपपद्यते । प्राज्ञस्याजि-
 निवेशो न तस्मादत्रापि युज्यते ॥ ३९ ॥

॥ अथ षष्ठः स्तवकः ॥

यच्चोक्तं पूर्वमत्रैव कृणिकत्वप्रसाधकम् । नाशहेतोरयोगादि तदिदानीं परीक्ष्यते ॥ १ ॥ हेतोः स्यान्नश्वरो ज्ञावोऽनश्वरो वा विकल्पयन् । नाशहेतोरयोगित्वमुच्यते तत्र युक्तिमत् ॥ २ ॥ हेतुं प्रतीत्य यदसौ तथा नश्वर इष्यते । यथैव जवतो हेतुर्विशिष्टफलसाधकः ॥ ३ ॥ तथास्वजाव एवासौ स्वहेतोरेव जायते । सहकारिणमासाद्य यस्तथाविधकार्यकृत् ॥ ४ ॥ न पुनः क्रियते किञ्चित्तेनास्य सहकारिणा । समानकालजावित्वात्तथा चोक्तमिदं तत्र ॥ ५ ॥ उपकारी विरोधी च सहकारी च यो मतः । प्रबंधापेक्षया सर्वो नैककाले कथंचन ॥ ६ ॥ सहकारिकृतो हेतोर्विशेषो नास्ति यद्यपि । फलस्य तु विशेषोऽस्ति तत्कृतातिशयासितः ॥ ७ ॥ न चास्यात्तत्स्वाजावत्वे सफलस्यापि युज्यते । सजागृहणजन्माप्तेस्तथाविधतदन्यवत् ॥ ८ ॥ अस्थानपरुपातश्च हेतोरनुपकारिणः । अपेक्षायां नियुक्ते यत्कार्यमेतद्वृथोदितम् ॥ ९ ॥ यस्मात्तस्याप्यदस्तुष्ट्यं विशिष्टफलसाधकम् । जावहेतुं समाश्रित्य ननु न्यायान्निदर्शितम् ॥ १० ॥ एवं च व्यर्थमेवेह व्यतिरिक्तादिचिंतनम् । नाश्यमाश्रित्य नाशस्य क्रियते यच्चिच्छणैः ॥ ११ ॥ किंच निर्हेतुके नाशे हिंसकत्वं न युज्यते । व्यापाद्यते सदा यस्मान्न कश्चित्केनचित्कचित् ॥ १२ ॥ कारणत्वात् स संतानविशेषप्रजवस्य चेत् । हिंसकस्तत्र संतानसमुत्पत्तेरसंजवात् ॥ १३ ॥ सांवृतत्वाद्ध्ययोत्पादौ संतानस्य खपुष्पवत् । न स्तस्तदधर्मत्वाच्च हेतुस्तत्संजवे कुतः ॥ १४ ॥ विसजागृहणस्याथ जनको हिंसको न तत् । स्वतोऽपि तस्य तत्प्राप्तेर्जनकत्वाविशेषतः ॥ १५ ॥ हृन्म्येनमिति संक्रेशाद्धिंसकश्चेत्यकल्प्यते । नैव त्वन्नी-

तितो यस्मादयमेव न युज्यते ॥ १६ ॥ मंक्लेशो यद्गुणोत्पादः स चाक्लिष्टात्त केवलात् । न चान्यसचिवस्यापि तस्यानतिश-
 यात्ततः ॥ १७ ॥ तं प्राप्य तत्स्वजावत्वात्ततः स इति चेन्ननु । नाशहेतुमवाप्येवं नाशपक्षेऽपि न हतिः ॥ १८ ॥ अन्ये
 तु जन्यमाश्रित्य सत्स्वजावाद्यपेक्षया । एवमाहुरहेतुत्वं जनकस्यापि सर्वथा ॥ १९ ॥ न सत्स्वजावजनकस्तद्वैफल्यप्रसंगतः ।
 र्याजावादितोऽपरे ॥ २० ॥ न चाध्यक्षविरुद्धत्वं जनकत्वस्य मानतः । असिद्धेरत्र नीत्या तद्व्यवहारनिषेधतः ॥ २१ ॥
 मानाजावे परेषापि व्यवहारो निषिध्यते । सञ्ज्ञानशब्दविषयस्तादत्रापि दृश्यताम् ॥ २२ ॥ अर्थक्रियासमर्थत्वं ह्यणिके
 यच्च गीयते । उत्पत्त्यनंतरं नाशाद्भिद्येयं तदयुक्तिमत् ॥ २३ ॥ अर्थक्रिया यतोऽसौ वा तदन्या वा ष्यी गतिः । तच्चे न
 तत्र सामर्थ्यमन्यतस्तत्समुद्भवात् ॥ २४ ॥ न स्वसंधारणे न्यायाज्जन्मानंतरनाशतः । न च नाशेऽपि सद्युक्त्या तज्ज्ञेतोस्त-
 त्समुद्भवात् ॥ २५ ॥ अन्यत्वेऽन्यस्य सामर्थ्यमन्यत्रेति न संगतम् । ततोऽन्यजाव एवैतन्नासौ न्याय्यो दलं विना ॥ २६ ॥
 नासत्सजायते यस्मादन्यसत्त्वस्थितापि । तस्यैव तु तथाजावे नन्यसिद्धोऽन्वयः कथम् ॥ २७ ॥ ज्ञातिर्येषां क्रिया सोक्ता
 न चासौ युज्यते क्वचित् । कर्तृजोक्त्वस्वजावत्वविरोधादिति चिंत्यताम् ॥ २८ ॥ न चातीतस्य सामर्थ्यं तस्यामिति निदर्शि-
 तम् । न चान्यो लौकिकः कश्चिद्बुद्धान्योऽत्रेत्ययुक्तिमत् ॥ २९ ॥ परिणामोऽपि नो हेतुः ह्यणिकत्वप्रसाधने । सर्वदेयान्य-
 थात्वेऽपि तथाजावोपलब्धितः ॥ ३० ॥ नार्थांतरगमो यस्मात्सर्वथैव न चागमः । परिणामः प्रमासिद्ध इष्टश्च खलु पंक्तिः
 ॥ ३१ ॥ यच्चेदमुच्यते ब्रूमोऽतादयस्थमनित्यताम् । एतत्तदेव न जवत्यतोऽन्यत्वे ध्रुवोऽन्वयः ॥ ३२ ॥ तदेव न जवत्ये-

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ १४ ॥

तत्तच्चेन्न जयतीति च । विरुद्धं हंत किं चान्यदादिमत्तत्प्रसज्यते ॥ ३४ ॥ क्षीरनाशश्च दध्येव यद्दृष्टं गोरसान्वितम् ।
न तु तैलाद्यतः सिद्धः परिणामोऽन्यथावहः ॥ ३५ ॥ नासत्सजायते जातु सचासत्सर्वथैव हि । शक्त्यजावादिति व्याप्तेः
सत्स्वजावत्वहानितः ॥ ३६ ॥ नित्येतरदतो न्यायात्तत्तथाजावतो हि तत् । प्रतीतिसचिवात्सम्यक् परिणामेन गम्यते
॥ ३७ ॥ अन्ते दृश्येक्षणं चाद्यक्षणदृश्यप्रसाधनम् । तस्यैव तत्स्वजावत्वाद्युज्यते न कदाचन ॥ ३८ ॥ आदौ दृश्यस्वजावे
च तत्रांते दर्शनं कथम् । नुत्यापरापरोत्पत्तिविप्रलंजाद्ययोदितम् ॥ ३९ ॥ अन्ते दृश्येक्षणादादौ दृश्योऽदृष्टोऽनुमीयते । स-
दृशेनावरुत्वात्तद्ग्राहि तदग्रहः ॥ ४० ॥ एतदप्यसदेवेति सदृशो जिन एव यत् । जेदाग्रहे कथं तस्य तत्स्वजावत्वतो
ग्रहः ॥ ४१ ॥ तदर्थनियतोऽसौ यन्नेदमन्याग्रहाच्चि तत् । न गृह्णातीति चेच्चुड्यः सोऽपरेण कुतो गतिः ॥ ४२ ॥ तथागते-
रजावे च वचस्तुष्टमिदं ननु । सदृशेनावरुत्वात्तद्ग्राहि तदग्रहः ॥ ४३ ॥ जावे चास्या वलादेकमनेकग्रहणात्मकम् ।
अन्ययि ज्ञानमेष्टव्यं सर्वं तद्दृष्टिकं कुतः ॥ ४४ ॥ ज्ञानेन गृह्यते चार्थो न चापि परदर्शने । तदजावे नु तज्जावात्कदाचि-
दपि तत्त्वतः ॥ ४५ ॥ ग्रहणेऽपि यदा ज्ञानमुदेत्युत्पत्त्यनंतरम् । तदा तत्तस्य जानाति दृष्टिकत्वं कथं ननु ॥ ४६ ॥ तस्यैव
तत्स्वजावत्वात् स्वात्मनैव तद्गृह्यात् । यथा नीलादिताद्रूप्यान्नेतन्मिथ्यात्वसंशयात् ॥ ४७ ॥ न चापि स्वानुमानेन धर्मजे-
दस्य संज्ञयात् । लिंगधर्मातिपाताच्च तत्स्वजावाद्ययोगतः ॥ ४८ ॥ नित्यस्यार्थक्रियायोगोऽप्येवं युक्त्या न गम्यते । सर्वमे-
वाविशेषेण विज्ञानं दृष्टिकं यतः ॥ ४९ ॥ तथा चिदस्वजावत्त्वान्न चार्थस्य न गुज्यते । अर्थक्रिया ननु न्यायात्कमाक्रम-
विजावनी ॥ ५० ॥ अन्ये त्वजिदधत्येवमेतदास्थानिवृत्तये । दृष्टिकं सर्वमेवेति बुद्धेनोक्तं न तत्त्वतः ॥ ५१ ॥ विज्ञानमात्रम-

स्तवक.
६

॥ १४ ॥

प्येवं वाद्यसंगनिवृत्तये । विनेयान् कांश्चिदाश्रित्य यद्वा तद्देशनाहृतः ॥ ५२ ॥ न चैतदपि न न्याय्यं यतो युञ्जो महामुनिः ।
 मुयेद्यवदिना कार्यं ब्रह्मासत्यं न ज्ञापते ॥ ५३ ॥ ध्रुवते शून्यमन्ये तु सर्वमेव विचक्षणाः । न नित्यं नाप्यनित्यं यद्यस्तु
 युक्त्योपपद्यते ॥ ५४ ॥ नित्यमर्थक्रियाज्ञावात्क्रमाक्रमविरोधतः । अनित्यमपि चोत्पादव्ययाज्ञावाज्ञ जातुचित् ॥ ५५ ॥
 वत्सादव्ययबुद्धिश्च प्रान्तानंदादिकारणम् । कुमार्याः स्वमधुञ्जेया पुत्रजन्मादिवुद्भवत् ॥ ५६ ॥ अत्राप्यजिदधत्यन्ये कि-
 मित्यं तत्त्वसाधनम् । प्रमाणं विद्यते किञ्चिदाहोस्विच्छून्यमेव हि ॥ ५७ ॥ शून्यं चेत्सुस्थितं तत्त्वमस्ति चेच्छून्यता कथम् ।
 तस्यैव ननु सज्ञावादिति सम्यग्विचिंत्यताम् ॥ ५८ ॥ प्रमाणमंतरेणापि स्यादेवं तत्त्वसंस्थितिः । अन्यथा नेति सुव्यक्तमि-
 दमीश्वरचेष्टितम् ॥ ५९ ॥ उक्तं विहाय मानं चेच्छून्यतान्यस्य वस्तुनः । शून्यत्वे प्रतिपाद्यस्य ननु व्यर्थः परिश्रमः ॥ ६० ॥
 तस्याप्यशून्यतायां च प्राश्रिकानां बहुत्वतः । प्रज्ञता शून्यतापत्तिरनिष्टा संप्रसज्यते ॥ ६१ ॥ यावतामस्ति तन्मानं प्रतिपा-
 द्यास्तथा च ये । संति ते सर्व एवेति प्रज्ञतानामशून्यता ॥ ६२ ॥ एवं च शून्यवादोऽपि तद्विनेयानुगुण्यतः । अजिप्रावत
 इत्युक्तो लक्ष्यते तत्त्ववेदिना ॥ ६३ ॥

॥ अथ सप्तमः स्तवकः ॥

अन्ये त्वाहुरनाद्येव जीवाजीवात्मकं जगत् । सद्गुत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं शास्त्रकृतश्रमाः ॥ १ ॥ घटमौलिमुवर्णार्थी नाशो-
 त्पादस्थितिष्वयम् । शोकप्रमोदमाध्यस्थं जनो याति सहेतुकम् ॥ २ ॥ पयोव्रतो न दध्यत्ति न पयोऽत्ति दधिव्रतः । अ-

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ १५ ॥

गौरसत्रतो नोत्ते तस्मात्तत्त्वं त्रयात्मकम् ॥ ३ ॥ अत्राप्यनिर्दिष्टान्ये विन्दत द्वि मिवस्वयम् । एकत्रैवेत्तदा नैतत् पदां
प्रांचति जातुचित् ॥ ४ ॥ उत्पादोऽनृतजननं विनाशस्तद्विपर्ययः । प्रौढ्यं चोत्तमशून्यं यदेकैकत्र तत्कथम् ॥ ५ ॥ शोक-
प्रमोदमाध्यस्थमुक्तं यथात्र नाथनम् । तदप्यनांप्रतं यत्तत्रात्तनात्तुक्तं मतम् ॥ ६ ॥ किं च स्यात्तदिनो नैव युज्यते नि-
श्चयः क्वचित् । स्वतंत्रापेक्षया तस्य न मानं मानमेव यत् ॥ ७ ॥ संनार्यपि न संनारी मुक्तोऽपि न स एव द्वि । तदतद्रूप-
जायेन सर्वमेवाव्ययस्थितम् ॥ ८ ॥ त आर्मुहुटोत्पादो न पदानाशभेकः । स्वतांतनान्य एवेति न विन्दत मिवस्वयम्
॥ ९ ॥ न चोत्पादव्ययी न सो प्रौढ्यवत्तज्जिया गतेः । नामित्ये तु तयोर्द्वैतं तत्त्वयोऽन्तीति न प्रमा ॥ १० ॥ न नास्ति
प्रौढ्यमथेवमविगानेन तज्जतेः । अस्याश्च प्रांततायां न जगत्प्रांततागतिः ॥ ११ ॥ उत्पादोऽनृतजननं नृतेत्तांतस्थमैकम् ।
तथाप्रतीतियोगेन विनाशस्तद्विपर्ययः ॥ १२ ॥ नश्चेतश्चुत्तयाभास्वजावं प्रौढ्यमित्यपि । अन्यथा व्रित्तयाजाय एकैकत्र किं
न तत् ॥ १३ ॥ एकत्रैकैकैर्देवतदित्यं त्रयमपि स्थितम् । न्यायं जिप्रनिमित्तत्वात्तदज्जेदे न युज्यते ॥ १४ ॥ इत्येते च परै-
र्माहात्तत्कृणस्थितिधर्मिणि । अनायेऽन्यतमस्यापि तत्र तत्त्वं न यज्येत् ॥ १५ ॥ जायमानं तद्विष्टं चेत्तदित्यं निर्विशेष-
णम् । कृणस्थितिस्यजावं तु न श्रुतादव्ययी विना ॥ १६ ॥ तदित्यं नृतमेवेति जायमानो न जातुचित् । ज्ञानाजायश्च
नाशोऽपि तदेवेति न लौकिकम् ॥ १७ ॥ वागनात्तुक्तं यथा शोकादि परिकीर्तितम् । तदनुक्तं यत्तद्विद्या सा न तावन्नि-
बंधना ॥ १८ ॥ यदा जायेतरापत्तिरुक्तजायाश्च यज्जुनः । तज्जावेऽतिप्रसंगादिनियमात् संभ्रमयते ॥ १९ ॥ न मानं मानमे-
वेति सर्वथा निश्चयश्च यः । उक्तो न युज्यते सोऽपि यदेकांतनिबंधना ॥ २० ॥ मानं संन्मानमेवेति प्रत्यक्षं वैगिकं न तु ।

सायक.
७

॥ १५

तत्तच्चेन्मानमेवेति स्यात्तज्जावाहते कथम् ॥२१॥ न स्वसत्त्वं परासत्त्वं तदसत्त्वविरोधतः । स्वसत्त्वासत्त्ववश्यायाज्ञं च नास्त्येव
तत्र तत् ॥२२॥ परिकल्पितमेतच्चेन्ननित्यं तत्त्वतो न तत् । ततः क इह दोषश्चेन्ननु तज्जावसंगतिः ॥२३॥ अनेकांतत एवातः
सम्यग्मानव्यवस्थितेः । स्याद्वादिनो नियोगेन युज्यते निश्चयः परम् ॥ २४ ॥ एतेन सर्वमेवेति यदुक्तं तन्निराकृतम् । शि-
ष्यव्युत्पत्तये किञ्चित्तथाप्यपरमुच्यते ॥ २५ ॥ संसारी चेत्स एवेति कथं मुक्तस्य संज्ञवः । मुक्तोऽपि चेत्स एवेति व्यपदे-
शोऽनियंभनः ॥ २६ ॥ संसारादिप्रमुक्तो यन्मुक्त इत्यभिधीयते । नैतत्तस्यैव तज्जावमंतरेणोपपद्यते ॥ २७ ॥ तस्यैव च त-
थाज्ञाये तन्नित्यवृत्तीतरात्मकम् । इव्यपर्यायवद्वस्तु वलादेव प्रसिध्यति ॥ २८ ॥ लज्जते वाश्यचरितैर्वाल एव न चापि यत् ।
युवा न लज्जते चान्यस्तरायत्यैव चेष्टते ॥ २९ ॥ युवैव न च वृद्धोऽपि नान्यार्थं चेष्टनं च तत् । अन्ययादिमयं वस्तु तद-
ज्ञावोऽन्यथा ज्ञेयत् ॥ ३० ॥ अन्ययो व्यतिरेकश्च इव्यपर्यायसंज्ञितौ । अन्योन्यव्याप्तितो ज्ञेदाज्ञेदवृत्त्येव वस्तु तौ ॥३१॥
नान्योऽन्यव्याप्तिरेकांतज्ञेदेऽज्ञेदे च युज्यते । अतिप्रसंगादेक्याश्च शब्दार्थानुपपत्तितः ॥ ३२ ॥ अन्योऽन्यमिति यज्ञेदं व्या-
प्तिश्चाह विपर्ययम् । ज्ञेदाज्ञेदे द्वयोस्तस्मादन्योऽन्यव्याप्तिसंज्ञवः ॥ ३३ ॥ एवं न्यायाविरुद्धेऽस्मिन् विरोधोज्ञावनं नृणाम् ।
व्यसनं वा जन्तुत्वं वा प्रकाशयति केवलम् ॥३४॥ न्यायात् खलु विरोधो यः स विरोध इहोच्यते । यद्वदेकांतज्ञेदादौ तयोरेवा-
प्रसिद्धितः ॥ ३५ ॥ मृद्ध्यं यन्न पिंदादिधर्मांतरवियर्जितम् । यद्वा तेन विनिर्मुक्तं केवलं गम्यते क्वचित् ॥ ३६ ॥ ततोऽस-
त्तत्तथान्यायादेकं चोच्यसिद्धितः । अन्यत्रातो विरोधस्तदज्ञावापत्तिलक्षणः ॥ ३७ ॥ जात्यंतरात्मके चास्मिन्नानवस्थादि-
दूषणम् । नियतत्वादिचित्तस्य ज्ञेदादेश्चाप्यसंज्ञवात् ॥ ३८ ॥ नाज्ञेदो ज्ञेदारहितो ज्ञेदो वाऽज्ञेदवर्जितः । केवलोऽस्ति

शास्त्रवार्ता
समुच्चय
॥ १६ ॥

यतस्तेन कुतस्तत्र विकल्पनम् ॥ ३९ ॥ येनाकारेण जेदः किं तेनासावेव किं वयम् । असत्त्वात्केवलस्येह सतश्च कथित-
त्त्वतः ॥ ४० ॥ यतश्च तत्प्रमाणेन गम्यते लुप्तयात्मकम् । अतोऽपि जातिमात्रं तदनवस्थादिकल्पनम् ॥ ४१ ॥ एवं लुप्त-
यदोषादिदोषा अपि न दूषणम् । सम्यग्जात्यंतरत्वेन जेदाजेदप्रसिद्धितः ॥ ४२ ॥ एतेनैतत्प्रतिश्लिप्तं यदुक्तं पूर्ववादिभिः ।
विहायानुत्तमं मोहाज्जातियुक्तन्यनुसारिभिः ॥ ४३ ॥ इत्यपर्याययोर्जेदे नैकस्योजयरूपता । अजेदेऽन्यतरस्थाननिवृत्ती चिं-
त्यतां कथम् ॥ ४४ ॥ यन्निवृत्तौ न यस्येह निवृत्तिस्तत्ततो वतः । जित्तं नियमतो दृष्टं यथा कर्कः क्रमेणकात् ॥ ४५ ॥
निवर्तते च पर्यायो न तु इत्थं ततो न सः । अजित्तो इत्यतोऽजेदेऽनिवृत्तिस्तत्स्वरूपवत् ॥ ४६ ॥ प्रतिश्लिप्तं च यजेदाजे-
दपक्षोऽन्य एव हि । जेदाजेदविकल्पाभ्यां हंत जात्यंतरात्मकः ॥ ४७ ॥ जात्यंतरात्मकं चैवं दोषास्ते समियुः कथम् ।
जेदाजेदे च येऽत्यंतं जातिजित्ने व्यवस्थिताः ॥ ४८ ॥ किञ्चिन्निवर्ततेऽवश्यं तस्याप्यन्यत्तथा न यत् । अतस्तज्जेद एवेह
निवृत्त्याद्यन्यथा कथम् ॥ ४९ ॥ तस्येति योगसामर्थ्याज्जेद एवेति बाधितम् । अजित्तदेशस्तस्येति यत्तद्वाच्या तथोच्यते
॥ ५० ॥ अतस्तज्जेद एवेति प्रतीतिविमुखं वचः । तस्यैव च तथाज्ञात्तन्निवृत्तीतरात्मकम् ॥ ५१ ॥ नानुवृत्तिनिवृत्तिन्यां
विना यदुपपद्यते । तस्यैव हि तथाज्ञावः सूक्ष्मबुद्ध्या विचिंत्यताम् ॥ ५२ ॥ तस्यैव तु तथाज्ञाये तदेव हि यतस्तथा ।
जयत्यतो न दोषो नः कश्चिदप्युपपद्यते ॥ ५३ ॥ इत्यमालोचनं चेदमन्ययज्यतिरेकवत् । यस्तुनस्तत्स्वभावत्वात्तथाज्ञावप्र-
साधकम् ॥ ५४ ॥ न च जेदोऽपि बाधाय तस्थानेकांतवादिनः । जात्यंतरात्मकं यस्तु नित्यानित्यं यतो मतम् ॥ ५५ ॥
प्रत्यजिज्ञावलाच्चैतदित्यं समवसीयते । इयं च लोकसिद्धे तदेवेदमिति श्रितौ ॥ ५६ ॥ न युज्यते च सप्त्यायाहते तत्परि-

स्तवक.
३

॥ १६ ॥

णामिता । काखादिजेदतो घस्त्वजेदतश्च तथागतेः ॥ ५७ ॥ एकांतैक्ये न नाना यज्जानात्वे चैकमप्यदः । अतः कथं नु
 तज्जावस्तदेतज्जयात्मकम् ॥ ५८ ॥ तस्यैव तु तथाज्ञाये कथंचिज्जेदयोगतः । प्रमातुरपि तज्जावाद्युज्यते मुख्यवृत्तितः ॥ ५९ ॥
 नित्यैकयोगतो व्यक्तिजेदेऽप्येषा न संगता । तदिहेति प्रसंगेन तदेवेदमयोगतः ॥ ६० ॥ सादृश्याज्ञानतो न्याय्या न विज्ज-
 मवखादपि । एतद्व्याम्रहे युक्तं न च सादृश्यकटपनम् ॥ ६१ ॥ न च ज्ञांतापि सद्वाधा ज्ञावादेव कदाचन । योगिप्रत्ययत-
 ज्ञाये प्रमाणं नास्ति किंचन ॥ ६२ ॥ नाना योगी विजानात्यनाना नेत्यत्र न प्रमा । देशनाया विनेयानुगुण्येनापि प्रवृत्तितः
 ॥ ६३ ॥ या च लूनपुनर्जातनखकेशतृणादिषु । इयं संलक्षयते सापि तदाज्ञासा न सैव हि ॥ ६४ ॥ प्रत्यक्षाज्ञासज्ञायेऽपि
 नाप्रमाणं यथैव हि । प्रत्यक्षं तद्वदेवेयं प्रमाणमवगम्यताम् ॥ ६५ ॥ मतिज्ञानविकल्पत्वात् चानिष्टिरियं यतः । एतद्वखा-
 ततः सिद्धं नित्यानित्यादि वस्तुनः ॥ ६६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथाष्टमः स्तवकः ॥

अन्ये त्वद्वैतमिच्छन्ति सद्ब्रह्मादिव्यपेक्षया । सतो यजेदकं नान्यत्तच्च तन्मात्रमेव हि ॥ १ ॥ यथा विशुद्धमाकाशं तिमि-
 रोपप्लुतो जनः । संकीर्णमिव मात्राजिर्जिघ्राजिरज्जिमन्यते ॥ २ ॥ तथेदममलं ब्रह्म निर्विकल्पमविद्यया । कल्पुपत्वमिवापन्नं
 जेदरूपं प्रकाशते ॥ ३ ॥ अत्राप्यन्ये वदत्येवमविद्या न सतः पृथक् । तच्च तन्मात्रमेवेति जेदाज्ञासोऽनिबंधनः ॥ ४ ॥
 सैवाथाजेदरूपापि जेदाज्ञासनिबंधनम् । प्रमाणमन्तरेणैतदवगंतुं न शक्यते ॥ ५ ॥ ज्ञावेऽपि च प्रमाणस्य प्रमेयव्यतिरेकतः ।

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ १७ ॥

ननु नाद्वैतमेवेति तदज्ञावे प्रमाणकम् ॥ ६ ॥ विद्याविद्यादिज्ञेदाच्च स्वतंत्रेणैव बाध्यते । तत्संशयादियोगाच्च प्रतीत्या च विचिंत्यताम् ॥ ७ ॥ अन्ये व्याख्यानयंत्येवं समज्ञावप्रसिद्धये । अद्वैतदेशना शास्त्रे निर्दिष्टा ननु तत्त्वतः ॥ ८ ॥ न चैतद्बाध्यते युक्त्या सद्भास्त्रादिव्यवस्थितेः । संसारमोक्षज्ञावाच्च तदर्थं यत्नसिद्धितः ॥ ९ ॥ अन्यथा तत्त्वतोऽद्वैते हंत संसारमोक्षयोः । सर्वानुष्ठानवैयर्थ्यमनिष्टं संप्रसज्यते ॥ १० ॥ अन्ये पुनर्वदंत्येवं मोक्ष एव न विद्यते । उपायाज्ञावतः किं वा न सदा सर्वदेहिनाम् ॥ ११ ॥ कर्मादिपरिणत्यादिसापेक्षो यद्यसौ ततः । अनादिमत्वात्कर्मादिपरिणत्यादिकं तथा ॥ १२ ॥ तस्यैव चित्ररूपत्वात्तत्तथेति न युज्यते । उत्कृष्टाद्या स्थितिस्तस्य यज्जातानेकशः किल ॥ १३ ॥ अत्रापि वर्णयंत्यन्ये विद्यते दर्शनादिकः । उपायो मोक्षतत्त्वस्य परः सर्वज्ञापितः ॥ १४ ॥ दर्शनं मुक्तिबीजं च सम्यक्त्वं तत्त्ववेदनम् । दुःखांतकृत् सुखारंजः पर्यायास्तस्य कीर्तिताः ॥ १५ ॥ अनादिज्ञव्यज्ञावस्य तत्त्वज्ञावत्वयोगतः । उत्कृष्टाद्यास्वतीतासु तत्राकर्मस्थितिव्यवहृत् ॥ १६ ॥ तद्दर्शनमवामोति कर्मग्रंथिं सुदारुणम् । निर्जिद्य शुभ्रज्ञावेन कदाचित्कश्चिदेव हि ॥ १७ ॥ सति चास्मिन्नसौ धन्यः सम्यग्दर्शनसंयुतः । तत्त्वश्रद्धानपूतात्मा रमते न जवोदधौ ॥ १८ ॥ स पश्यत्यस्य यद्रूपं ज्ञावतो बुद्धिचक्षुषा । सम्यक्कृत्वास्त्रानुसारेण रूपं नष्टाक्षिरोगवत् ॥ १९ ॥ तद्दृष्ट्वा चिंतयत्येवं प्रशांतेनांतरात्मना । ज्ञावगर्जे यथाज्ञावं परं संवेगमाश्रितः ॥ २० ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिरोगशोकाद्युपद्रुतः । क्लेशाय केवलं पुंसामहो जीमो जवोदधिः ॥ २१ ॥ सुखाय तु परं मोक्षो जन्मादिक्लेशवर्जितः । जयशक्त्या विनिर्मुक्तो व्यावाधावर्जितः सदा ॥ २२ ॥ हेतुर्भवस्य हिंसादिर्दुःखाद्यन्वयदर्शनात् । मुक्तेः पुनरहिंसादिव्याबाधाविनिवृत्तितः ॥ २३ ॥ बुद्धैवं जवनैर्गुण्यं मुक्तेश्च गुणरूपताम् । तदर्थं

सबक.
८

॥ १७

चेष्टते नित्यं विशुद्धात्मा यथागमम् ॥ २४ ॥ दुष्करं ह्युजसत्त्वानामनुष्ठानं करोत्यसौ । मुक्तौ हृदानुरागत्वात् कामीव वनि-
 तांतरे ॥ २५ ॥ उपादेयविशेषस्य न यत्सम्यक्प्रसाधनम् । कुनोति चेतोऽनुष्ठानं तद्भायप्रतिबंधतः ॥ २६ ॥ ततश्च दुष्करं
 तन्न सम्यगालोच्यते यदा । अतोऽन्यदुष्करं न्यायाद्देवस्तुप्रसाधकम् ॥ २७ ॥ व्याधिप्रस्तौ यथारोग्यलेशमास्वादयन्बुधः ।
 कष्टेऽप्युपक्रमे धीरः सम्यक्प्रीत्या प्रवर्तते ॥ २८ ॥ संसारव्याधिना ग्रस्तस्तज्ज्ञेयो नरोत्तमः । शमारोग्यस्रवं प्राप्य ज्ञावत-
 स्तदुपक्रमे ॥ २९ ॥ प्रवर्तमान एवं च यथाशक्ति स्थिराशयः । शुद्धं चारित्रमांसाद्य केवलं लज्जते क्रमात् ॥ ३० ॥ युग्मम् ॥
 ततः स सर्वविद्भूत्वा जवोपग्राहिकर्मणः । ज्ञानयोगात्क्षयं कृत्वा मोक्षमामोति शाश्वतम् ॥ ३१ ॥ ज्ञानयोगस्तपः शुद्धमि-
 त्यादि यद्बुदीरितम् । ऐदंपर्येण ज्ञावार्थस्तस्यायमजिधीयते ॥ ३२ ॥ ज्ञानयोगस्य योगीन्द्रैः परा काष्ठा प्रकीर्तिता । शैले-
 शीसंज्ञितं स्थैर्यं ततो मुक्तिरसंशयम् ॥ ३३ ॥ धर्मस्तच्चात्मधर्मत्वान्मुक्तिदः शुद्धिसाधनात् । अक्षयोऽप्रतिपातित्वात् सदा
 मुक्तौ तथास्थितेः ॥ ३४ ॥ चारित्रपरिणामस्य निवृत्तिर्न च सर्वथा । सिद्ध उक्तो यतः शास्त्रे न चरित्री न चेतारः ॥ ३५ ॥
 न चावस्थानिवृत्त्येद् निवृत्तिस्तस्य युज्यते । समयातिक्रमे यत्सिद्धिज्ञावश्च तत्र वै ॥ ३६ ॥ ज्ञानयोगादतो मुक्तिरिति स-
 म्यग्व्यवस्थितम् । तंत्रांतरानुरोधेन गीतं चेत्यं न दोषकृत् ॥ ३७ ॥ अत्राप्यजिदधत्यन्ये सर्वज्ञो नैव विद्यते । तद्ग्राहकप्र-
 माज्ञावादिनि न्यायानुसारिणः ॥ ३८ ॥ प्रत्यक्षेण प्रमाणेन सर्वज्ञो नैव गृह्यते । लिंगमप्ययिनाज्ञावि तेन किंचिन्न दृश्यते ॥ ३९ ॥
 न चागमेन यदसौ विध्यादिप्रतिपादकः । अप्रत्यक्षत्यतो नैवोपमानेनापि गम्यते ॥ ४० ॥ नार्थापत्त्यापि सर्वोऽर्थस्तं विना-
 प्युपपद्यते । प्रमाणपंचकावृत्तेस्तत्राज्ञावप्रमाणाता ॥ ४१ ॥ धर्माधर्मव्यवस्था तु वेदाख्यादागमात् किञ्च । अर्पीरुपेयोऽसौ

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ १८ ॥

यस्माद्भेतुदोषविवर्जितः ॥ ४२ ॥ आह चालोकवधेदे सर्वसाधारणे सति । धर्माधर्मपरिज्ञाता किमर्थं कल्पते नरः ॥ ४३ ॥
इष्टापूर्त्तादिजेदोऽस्मात्सर्वलोकप्रतिष्ठितः । व्यवहारप्रसिद्धैव यथैव दिवसादयः ॥ ४४ ॥ इत्विग्निर्मत्रसंस्कारैर्ब्राह्मणानां
समदतः । अन्तर्वेद्यां तु यद्वत्तमिष्टं तदन्निधीयते ॥ ४५ ॥ वापीकूपतरुगानि देवतायतनानि च । अन्नप्रदानमित्येतत्पूर्त्त-
मित्यन्निधीयते ॥ ४६ ॥ अतोऽपि शुक्लं यद्वृत्तं निरीहस्य महात्मनः । ध्यानादिमोक्षफलदं श्रेयस्तदन्निधीयते ॥ ४७ ॥ व-
र्णाश्रमव्यवस्थापि सर्वा तत्सर्वैव हि । अतीन्द्रियार्थैर्ब्रह्मा तन्नास्ति किञ्चित्प्रयोजनम् ॥ ४८ ॥ अत्रापि ब्रुवते केचिदित्यं
सर्वज्ञवादिनः । प्रमाणपंचकावृत्तिः कथं तत्रोपपद्यते ॥ ४९ ॥ सर्वार्थविषयं तच्चेत्प्रत्यक्षं तन्निषेधकृत् । अज्ञावः कथमेतस्य
न चेदत्राप्यदः समम् ॥ ५० ॥ धर्मादयोऽपि चाध्यक्षा ज्ञेयज्ञावाद्ब्रह्मादिवत् । कस्यचित्सर्व एवेति नानुमानं न विद्यते ॥ ५१ ॥
आगमादपि तस्मिन्निर्दिष्टसौ चोदनाफलम् । प्रामाण्यं च स्वतस्तस्य नित्यत्वं च श्रुतेरिव ॥ ५२ ॥ ह्यज्ञताशेषसंशीतिनिर्ण-
यात्तद्ब्रह्मे पुनः । उपमान्यग्रहे तत्र न चान्यत्रापि चान्यथा ॥ ५३ ॥ शास्त्रादतीन्द्रियगतेरर्थापत्त्यापि गम्यते । अन्यथा
तत्र नाश्वासश्चन्द्रस्थस्योपजायते ॥ ५४ ॥ प्रमाणपंचकावृत्तिरेवं तत्र न युज्यते । तथाप्यज्ञावप्रामाण्यमिति ध्यांध्वविजृम्भि-
तम् ॥ ५५ ॥ वेदाधर्मादिसंस्थापि हंतातीन्द्रियदर्शनम् । विहाय गम्यते सम्यक्कृत एतद्विचिंत्यताम् ॥ ५६ ॥ न वृद्धसंप्र-
दायेन त्रिन्नमूलत्वयोगतः । न चार्वागदर्शना तस्यातीन्द्रियार्थोऽवसीयते ॥ ५७ ॥ प्रामाण्यं रूपविषये संप्रदाये न युक्तिमतः ।
यथानादिमदंधानां तथात्रापि निरूप्यताम् ॥ ५८ ॥ न लौकिकपदार्थेन तत्सदार्थस्य तुल्यता । निश्चेतुं पार्थ-
तेऽन्यत्र तद्विपर्ययज्ञावतः ॥ ५९ ॥ नित्यत्वापौरुषेयत्वाद्यस्ति किञ्चिदलौकिकम् । तत्रान्यत्राप्यतः शंका विदुषो न निव-

स्तवक-
८

॥ १८ ॥

र्तेते ॥ ६० ॥ तन्नितृसौ न चोपायो विनातीन्द्रियवेदिनम् । एवं च कृत्वा साध्येतत्कीर्तितं धर्मकीर्तिना ॥ ६१ ॥ स्वयं
 रागादिमान्नाथं वेत्ति वेदस्य नान्यतः । न वेदयति वेदोऽपि वेदार्यस्य कुतो गतिः ॥ ६२ ॥ तेनाग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकाम
 इति श्रुतौ । खादेत्स्वमांसमित्येव नार्थ इत्यत्र का प्रमा ॥ ६३ ॥ प्रदीपादिवदिष्टश्चेत्तच्छब्दोऽर्थप्रकाशकः । स्वत एव प्रमाणं
 न किञ्चिदत्रापि विद्यते ॥ ६४ ॥ विपरीतप्रकाशश्च ध्रुवमापद्यते क्वचित् । तथाहीन्दीपरे दीपः प्रकाशयति रक्तताम् ॥ ६५ ॥
 तस्मान्न चाविशेषेण प्रतीतिरुपजायते । संकेतमव्यपेक्ष्ये स्वत एवेत्ययुक्तिमत् ॥ ६६ ॥ साधुर्न वेतिसंकेतो न चाशंका
 निवर्तते । तद्वैचित्र्योपलब्धेश्च स्वाशयान्निवेशतः ॥ ६७ ॥ व्याख्याप्यपौरुषेयस्य मानाज्ञावाप्त संगता । मिथो विरुद्धज्ञाया-
 च तत्साधुत्वाद्यनिश्चितेः ॥ ६८ ॥ नान्यप्रमाणसंवादात्तत्साधुत्वविनिश्चयः । सोऽतीन्द्रिये न यद्व्याप्यस्तत्तत्रायविरोधतः
 ॥ ६९ ॥ तस्माद्वाख्यानमस्येदं स्वाज्ञिप्रायनिवेदनम् । जैमिन्यादेर्न तुल्यं किं वचनेनापरेण च ॥ ७० ॥ एष स्थाणुरयं मार्ग
 इति यत्कीह कश्चन । अन्यः स्वयं ब्रवीमीति तयोर्जैदः परीक्ष्यताम् ॥ ७१ ॥ न चाप्यपौरुषेयोऽसौ घटते सूपपत्तितः ।
 यत्कृत्वापारवैकल्ये तच्छब्दानुपलब्धितः ॥ ७२ ॥ यत्कृत्वापारजावेऽपि तज्ञाये लौकिकं न किम् । अपौरुषेयमिष्टं वो वचो
 ज्ञव्यव्यपेक्षया ॥ ७३ ॥ दृश्यमानेऽपि चाशंका दृश्यकर्तृसमुत्पत्त्या । नातीन्द्रियार्थज्ज्ञारमंतरेण निवर्तते ॥ ७४ ॥ पापादन्नेदृशी
 बुद्धिर्न पुण्यादिति न प्रमा । न लोको हि विगानत्वात्तद्बहुत्वाद्यनिश्चितेः ॥ ७५ ॥ बहूनामपि संमोहज्ञायान्मिथ्याप्रवर्तनात् ।
 मानसंख्याविरोधाच्च कथमित्यमिदं ननु ॥ ७६ ॥ अतीन्द्रियार्थज्ज्ञा तु पुमान् कश्चिद्यदीप्यते । संज्ञवक्षिण्यापि स्यादेवंज्ञातार्थ-
 फलपना ॥ ७७ ॥ अपौरुषेयताप्यस्य नान्यतो ह्यवगम्यते । कर्तुरस्मरणादीनां व्यञ्जिचारादिदोषतः ॥ ७८ ॥ नान्यास एवमादी

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ १९ ॥

नामपि कर्ताविगानतः । स्मर्यते च विगानेन हंतेहाप्यष्टकादिकः ॥ ७९ ॥ स्वकृताध्ययनस्यापि तज्जावो न विरुध्यते । गौर-
वापादनार्थं च तथा स्यादनिवेदनम् ॥ ८० ॥ मंत्रादीनां च सामर्थ्यं शावराणामपि स्फुटम् । प्रतीतं सर्वलोकेऽपि न चाप्य-
व्यञ्जिचारि तत् ॥ ८१ ॥ वेदेऽपि पठ्यते ह्येष महात्मा तत्र तत्र यत् । स च मानमतोऽप्यस्यासत्त्वं वक्तुं न युज्यते ॥ ८२ ॥
न चाप्यतीन्द्रियार्थत्वाज्ज्यायो विषयकद्वयनम् । असाक्षाद्दर्शिनस्तत्र रूपेऽन्धस्येव सर्वथा ॥ ८३ ॥ सर्वज्ञेन ह्यज्ञिव्यकात्स-
र्वार्थादागमात्सरा । धर्माधर्मव्यवस्थेयं युज्यते नान्यतः क्वचित् ॥ ८४ ॥ अत्रापि प्राज्ञ इत्यन्य इत्थमाह मुञ्जापितम् । इष्टोऽयमर्थः
शक्येत ज्ञातुं सोऽतिशयो यदि ॥ ८५ ॥ अयमेवं नवेत्यन्यदोषो निर्दोषतापि वा । दुर्लभत्वात्प्रमाणानां दुर्वोधेत्यपरे विदुः
॥ ८६ ॥ अत्रापि श्रुवते वृद्धाः सिद्धमव्यञ्जिचार्यपि । लोके गुणादिविज्ञानसामान्येन महात्मना ॥ ८७ ॥ तन्नीतिप्रतिपत्त्यादेरन्यथा
तत्र युक्तिमतः । विशेषज्ञानमप्येवं तद्वदज्यासतो न किम् ॥ ८८ ॥ दोषाणां हासदृष्टेह तत्सर्वद्वयसंज्ञवात् । तत्सिद्धौ ज्ञायते
प्राज्ञैस्तस्यातिशय इत्यपि ॥ ८९ ॥ हृज्जाशेषसंशीतिनिर्णयादिप्रज्ञावतः । तदात्वे वर्तमाने तु तद्व्यक्तार्थाविरोधतः ॥ ९० ॥ न
चास्यादर्शनेऽप्यद्य साम्राज्यस्येव नास्तिता । संज्ञवो न्याययुक्तस्तु पूर्वमेव निदर्शितः ॥ ९१ ॥ प्रातिज्ञालोचनं तावदिदानी-
मप्यतीन्द्रिये । सुवैद्यसंयतादीनामविसंवादि दृश्यते ॥ ९२ ॥ एवं तत्रापि तज्जावे न विरोधोऽस्ति कश्चन । तद्व्यक्तार्था-
विरोधादौ ज्ञानज्ञावाच्च सांप्रतम् ॥ ९३ ॥ सर्वत्र दृष्टे संवादाददृष्टे नोपजायते । ज्ञातुर्विसंवादाशंका तद्वैशिष्ट्योपलब्धितः
॥ ९४ ॥ वस्तुस्थित्यापि तत्तादृशं विसंवादकं ज्ञेयम् । यथोत्तरं तथादृष्टेरिति चेत्तत्र सांप्रतम् ॥ ९५ ॥ सिध्येत्यमाणं यद्ये-
वमप्रमाणमथेह किम् । न ह्येकं नास्ति सत्यार्थं पुरुषे बहुजापिणि ॥ ९६ ॥ यत एकं न सत्यार्थं किंतु सर्वं यथाश्रुतम् ।

स्तवक.
८

॥ १९ ॥

यत्रागमे प्रमाणं स इष्यते पंक्तिर्जनैः ॥ १०७ ॥ आत्मनोऽमी पृथक्कर्म तत्संयोगाद्भवोऽन्यथा । मुक्तिर्हिंसादयो मुख्यास्तन्नि
 वृत्तिः ससाधना ॥ १०८ ॥ अतीन्द्रियार्थसंवादो विशुद्धो ज्ञानाविधिः । यत्रेदं युज्यते सर्वं योगिव्यक्तः स आगमः ॥ १०९ ॥
 अधिकार्यपि चास्येह स्वयमज्ञो हि यः पुमान् । कथितज्ञः पुनर्धीमांस्तद्वैयर्थ्यमतोऽन्यथा ॥ ११० ॥ परचित्तादिधर्माणां
 गत्युपायान्निधानतः । सर्वार्थविषयोऽप्येष इति तन्नावसंस्थितिः ॥ १११ ॥ अन्ये त्वज्जिदधत्येवं युक्तिमार्गकृतश्रमाः । श-
 ब्दार्थयोर्न संबन्धो वस्तुस्थित्येह विद्यते ॥ ११२ ॥ न तादात्म्यं ध्यानाभावप्रसंगाद्बुद्धिजेदतः । शब्दाद्युक्तौ मुखच्छेदादिसंगा-
 त्समयस्थितेः ॥ ११३ ॥ अर्थासन्निधिज्ञानेन तद्दृष्टावन्यचोक्तितः । अन्याज्ञाननियोगाच्च न तदुत्तरप्यक्षम् ॥ ११४ ॥
 परमार्थकतानत्वे शब्दानामनिबन्धना । न स्यात्प्रवृत्तिरर्थेषु दर्शनांतरजेदिषु ॥ ११५ ॥ अतीताजातयोर्वापि न च स्यादनु-
 तार्थता । वाचः कस्यचिदित्येषा वौज्जार्थविषया मता ॥ ११६ ॥ वाच्य इत्यमपोहस्तु न जातिः पारमार्थिकी । तदयोगा-
 दिना जेदं तदन्येन्यस्तथास्थितेः ॥ ११७ ॥ सति चास्मिन् किमन्येन शब्दात्तद्व्यतीतितः । तदज्ञाने न तद्वत्त्वं तद्ज्ञान-
 त्वात्तथा न किम् ॥ ११८ ॥ अत्रांतिजातिवादे तु न दंभाहंनिवृत्तिः । तद्व्युत्पन्नयसांकर्यं न जेदाद्योऽपि तादृशम् ॥ ११९ ॥
 अन्ये त्वज्जिदधत्येवं वाच्यवाचकत्वक्षणः । अस्ति शब्दार्थयोर्योगस्तत्प्रतीत्यादितत्त्वतः ॥ १२० ॥ नैतदृश्यविकल्पार्थकीकर-
 णेन जेदतः । एकप्रमात्रज्ञावाच्च तयोस्तत्त्वाप्रसिद्धितः ॥ १२१ ॥ शब्दात्तद्व्यसनावोधो विकल्पस्य ततो हि यत् । तदि-
 त्यमुच्यतेऽस्माज्जिर्न ततस्तदसिद्धितः ॥ १२२ ॥ विशिष्टं वासनाजन्म बोधस्तच्च न जातुचित् । अन्यतस्तुव्यकासादेर्विशे-
 पोऽन्यस्य नो यतः ॥ १२३ ॥ निष्पन्नत्वादसत्त्वाच्च ध्यायामन्योदयो न सः । उपादानाविशेषेण तत्त्वज्ञानं तु तत्कृतः

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ २० ॥

॥ ११४ ॥ न ह्युक्तवत्स्वहेतोस्तु स्याच्च नाशः सहेतुकः । इत्थं प्रकल्पने न्यायादत्त एव न युक्तिमत् ॥ ११५ ॥ अनन्युप-
गमाच्चेह तादात्म्यादिसमुद्भवाः । न दोषा नो न चान्येऽपि तन्नेदाच्चेतुजेदतः ॥ ११६ ॥ वंध्येतरादिको जेदो रामादीनां
यथैव हि । मृषासत्यादिशब्दानां तद्वत्तच्चेतुजेदतः ॥ ११७ ॥ परमार्थैकतानत्वेऽप्युक्तदोषोपवर्णनम् । प्रत्याख्यातं हि श-
ब्दानामिति सम्यग्विचिंत्यताम् ॥ ११८ ॥ अन्यदोषो यदन्यस्य युक्त्या युक्तो न जातुचित् । व्यक्तवर्णं न बुद्धानां जि-
ह्वादि शवरादिवत् ॥ ११९ ॥ ज्ञायते तद्विशेषस्तु प्रमाणैतरयोश्चि । स्वरूपालोचनादिन्वस्तथादर्शनतो जुवि ॥ १२० ॥
समयापेक्षणां चेह तत्कयोपशमं विना । तत्कर्तृत्वेन सफलं योगिनां तु न विद्यते ॥ १२१ ॥ सर्ववाचकजावत्वाच्चब्दानां
चित्रशक्तिः । वाच्यस्य च तत्रान्यत्र नागोऽस्य समयेऽपि हि ॥ १२२ ॥ अनन्तधर्मकं वस्तु तद्धर्मः कश्चिदेव च । वाच्यो
न सर्व एवेति ततश्चेतन्न बाधकम् ॥ १२३ ॥ अन्यदेवेन्द्रियग्राह्यमन्यच्चग्दस्य गोचरः । शब्दात्मत्येति जिज्ञाहो न तु प्रत्य-
क्षमीक्षते ॥ १२४ ॥ अन्यथा दाहसंबंधाद्दाहं दग्धोऽजिमन्यते । अन्यथा दाहशब्देन दाहार्थः संप्रतीयते ॥ १२५ ॥
इन्द्रियग्राह्यतोऽन्योऽपि वाच्योऽसौ न च दाहकृत् । तथाप्रतीतितो जेदाजेदसिद्धैव तत्स्थितेः ॥ १२६ ॥ अपोहस्यापि
वाच्यत्वमुपपत्त्या न युज्यते । असत्त्वाद्यस्तुजेदेन बुद्ध्या तस्यापि बोधतः ॥ १२७ ॥ कृष्णिकाः सर्वसंस्कारा अन्यत्रैतद्वि-
ध्यते । अपोहो यन्न संस्कारो न च कृष्णिक इष्यते ॥ १२८ ॥ एवं च वस्तुनस्तत्त्वं हंत शास्त्रादनिश्चितम् । तदजावे च
सुव्यक्तं तदेतत्तुपखंरुनम् ॥ १२९ ॥ बुद्धावर्णेऽपि चादोषः संस्तवेऽप्यगुणस्तथा । आह्वानाप्रतिपत्त्यादि शब्दार्थायोगतो
ध्रुवम् ॥ १३० ॥ ज्ञानादेव नियोगेन सिद्धिमिच्छंति केचन । अन्ये क्रियात एवेति वान्यामन्ये विचक्षणाः ॥ १३१ ॥ ज्ञानं

स्तवक.
८

॥ २० ॥

हि फलदं पुंसां न क्रिया फलदा मता । मिथ्याज्ञानाद्वृत्तस्य फलप्राप्तेरसंज्ञयात् ॥ १३२ ॥ ज्ञानहीनाश्च यद्भोके दृश्यंते
 हि मद्भाक्रियाः । ताम्यंतोऽतिचिरं कालं ब्रेशायागपरायणाः ॥ १३३ ॥ ज्ञानवंतश्च तद्दीर्यात्तत्र तत्र स्वकर्मणि । विशिष्ट-
 फलयोगेन मुक्तिनोऽप्यक्रिया अपि ॥ १३४ ॥ केवलज्ञानजाये च मुक्तिरप्यन्यथा न यत् । क्रियावतोऽपि यत्नेन तस्मा-
 द्ज्ञानादनी मता ॥ १३५ ॥ क्रियेव फलदा पुंसां न ज्ञानं फलदं मतम् । यतः स्त्रीज्यज्जोगज्ञो न ज्ञानात्सुखितो जवेत्
 ॥ १३६ ॥ क्रियाहीनाश्च यद्भोके दृश्यंते ज्ञानिनोऽपि हि । कृपायतनमन्येषां मुखसंपद्वियर्जिताः ॥ १३७ ॥ क्रियोपेताश्च
 तद्योगाद्बुद्धमफलजायतः । सूर्या अपि हि ज्योतिर्यो विपश्चित्स्वामिनोऽनघाः ॥ १३८ ॥ क्रियातिशययोगे च मुक्तिः केव-
 लिनोऽपि हि । नान्यदा केवलित्वेऽपि तदसां तन्निबंधना ॥ १३९ ॥ फलं ज्ञानक्रियायोगे सर्वमेवोपपद्यते । तयोरपि च
 तज्जायः परमाद्येन नान्यथा ॥ १४० ॥ साध्यमर्थं परिज्ञाय यदि सम्यक् प्रवर्तते । ततस्तत्साध्यत्येव तथा चाह बृहस्पतिः
 ॥ १४१ ॥ सम्यक्प्रवृत्तिः साध्यस्य प्राप्त्युपायोऽजिधीयते । तदप्राप्तायुपायत्वं न तस्या उपपद्यते ॥ १४२ ॥ असाध्यारं-
 जिणस्तेन सम्यग्ज्ञानं न जातुचित् । साध्यानारंजिणश्चेति द्वयमन्योऽन्यसंगतम् ॥ १४३ ॥ अत एवागमज्ञस्य या क्रिया सा
 क्रियोच्यते । आगमज्ञोऽपि यस्तस्यां यथाशक्ति प्रवर्तते ॥ १४४ ॥ चिंतामणिस्वरूपज्ञो दौर्गत्योपहतो न हि । तद्वाप्त्युपा-
 यवंचिन्त्ये मुक्तवान्यत्र प्रवर्तते ॥ १४५ ॥ न चासां तत्स्वरूपज्ञो योऽन्यत्रापि प्रवर्तते । माखतीगंधगुणविद्धर्नं न रमते
 त्वदिः ॥ १४६ ॥ मुक्तिश्च केवलज्ञानक्रियातिशयजैव हि । तज्जाय एव तज्जावात्तदजायेऽप्यजायतः ॥ १४७ ॥ न चिकित्कं
 ज्यं सम्यगेतदन्यैरपीप्यते । स्वकार्यसाधनाजावाद्यथाह व्यासमहर्षिः ॥ १४८ ॥ वरश्च तपस्वी च शूरश्चाप्यकृतप्रणः ।

शास्त्रवात
समुच्चयः
११ ॥

मद्यपा स्त्री सतीत्यं च राजन्न श्रद्धधाम्यहम् ॥ १४ए ॥ मृत्यादिवर्जिता चेह मुक्तिः कर्मपरिहृयात् । नाकर्मणः कचिज्जन्म
यथोक्तं पूर्वसूरिभिः ॥ १५० ॥ दग्धे वीजे यथात्यंतं प्राहुर्जयति नांकुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे न रोहति जवांकुरः
॥ १५१ ॥ जन्माज्ञावे जरामृत्योरज्ञावो हेत्वज्ञावतः । तदज्ञावे च निःशेषदुःखाज्ञावः सदैव हि ॥ १५२ ॥ परमानंदज्ञा-
वश्च तदज्ञावे हि शाश्वतः । व्यावाधाज्ञावसंसिद्धः सिद्धानां सुखनिन्द्यते ॥ १५३ ॥ सर्वद्वन्द्वविनिर्मुक्ताः सर्ववाधाविद-
र्जिताः । सर्वसंसिद्धसत्कार्याः सुखं तेषां किमुच्यते ॥ १५४ ॥ अमूर्त्ताः सर्वज्ञावज्ञात्सिद्धोप्योपरिवर्तिनः । क्षीणसंगा महा-
त्मानस्ते सदा सुखमासते ॥ १५५ ॥ एता वार्ता उपश्रुत्य ज्ञावयन् बुद्धिमात्सरः । इक्षोपन्यस्तशास्त्राणां ज्ञावार्थमधिगच्छति
॥ १५६ ॥ शतानि सप्त श्लोकानामनुष्ठुपष्टं दत्तां कृतः । आचार्यहरिश्चिन्त्रेण शास्त्रवार्तासमुच्चयः ॥ १५७ ॥ कृत्वा प्रकरणमे-
तद्यद्व्यासं किंचिदिह मया कुशलम् । जयनिरह्वीजमनघं लज्जतां जय्यो जनलेन ॥ १५८ ॥ यं बुद्ध्वा बोधयंतः शिलिज-
लमरुतस्तुष्टुबुलोकवृत्त्यं ज्ञानं यत्रोदपादि प्रतिहृतचुवनास्रोक्त्यंध्याच हेतोः । सर्वप्राणिस्वज्ञानापरिणतिमुत्तमं कांशासं यस्त
वाचां तस्मिन्देवाधिदेवे जगयति जयताधीयतां चकिरागः ॥ १५९ ॥ ॥ ॥ ॥

इति श्रीहरिश्चन्द्राचार्यविरचितः शास्त्रवार्तासमुच्चयः ॥

१ नेदं काव्यं कथिरादर्शे ।

स्तवक.
८

॥ ११

॥ अथ षड्दर्शनसमुच्चयः ॥

॥ सदर्शनं जिनं नत्वा धीरं स्वाहादेशकम् । सर्वदर्शनवाच्योऽर्थः संक्षेपेण निगद्यते ॥ १ ॥ दर्शनानि पमेयात्र मूल-
 ज्ञेदव्यपेक्षया । देवतातत्त्वज्ञेदेन ज्ञातव्यानि मनीषिभिः ॥ २ ॥ धौर्ध्वं नैयायिकं सांख्यं जैनं वैशेषिकं तथा । जमिनीयं
 च नामानि दर्शनानाममून्यहो ॥ ३ ॥ तत्र बौद्धमते तावद्देयता सुगतः किञ्च । चतुर्णामार्यसत्यानां दुःखादीनां प्ररूपकः
 ॥ ४ ॥ दुःखं संसारिणः स्कंधास्ते च पंच प्रकीर्तिताः । विज्ञानं वेदना संज्ञा संस्कारो रूपमेव च ॥ ५ ॥ समुदेति यतो
 लोके रागादीनां गणोऽखिलः । आत्मात्मीयस्वजांवाख्यः समुदयः स संमतः ॥ ६ ॥ कृषिकाः सर्वसंस्कारा इत्येवं वासना
 तु या । स मार्ग इति विज्ञेयो निरोधो मोक्ष उच्यते ॥ ७ ॥ पंचेन्द्रियाणि शब्दाद्या विषयाः पंच मानसम् । धर्मायतनमे-
 तानि द्वादशायतनानि च ॥ ८ ॥ प्रमाणे द्वे च विज्ञेये तथा सौगतदर्शने । प्रत्यक्षमनुमानं च सम्यग्ज्ञानं विधा यतः ॥ ९ ॥
 प्रत्यक्षं कल्पनापोढमत्रांतं तत्र बुध्यताम् । त्रिरूपाङ्गिगतो विंगिज्ञानं त्वनुमानसंज्ञितम् ॥ १० ॥ रूपाणि षड्धर्मत्वं सपक्षे
 विद्यमानता । विपक्षे नास्तित्वा हेतुरेवं त्रीणि विज्ञाव्यताम् ॥ ११ ॥ बौद्धराज्ञांतयाच्यस्य संक्षेपोऽयं निवेदितः । नैयायि-
 कमतस्येतः कथ्यमानो निशम्यताम् ॥ १२ ॥ अरूपादमते देवः सृष्टिमंहारकृष्टिषः । विभुर्नित्यैकसर्वज्ञो नित्यबुद्धिसमा-
 श्रयः ॥ १३ ॥ तत्त्वानि पौनशासुत्र प्रमाणादीनि तद्यथा । प्रमाणं च प्रमेयं च संशयश्च प्रयोजनम् ॥ १४ ॥ दृष्टान्तो-

अथ सिद्धान्तोऽवयवास्तर्कनिर्णयौ । वादो जड्यो वितंन च हेत्वाज्ञासाश्रयान च ॥ १५ ॥ जातयो निग्रहस्थानान्येषा-
मेवं प्ररूपणा । अर्थोपलब्धिहेतुः स्यात्प्रमाणं तच्चतुर्विधम् ॥ १६ ॥ प्रत्यक्षमनुमानं चोपमानं शाब्दिकं तथा । तत्रेन्द्रिया-
र्थसंपर्कोत्पन्नमव्यञ्जिचारि च ॥ १७ ॥ व्यवसायात्मकं ज्ञानं व्यपदेशविवर्जितम् । प्रत्यक्षमनुमानं तु तत्पूर्वं त्रिविधं जवेत् ॥ १८ ॥
युग्मम् ॥ पूर्ववत्पेवचैव दृष्टं सामान्यतस्तथा । तत्रायं कारणात्कार्यानुमानमिह गीयते ॥ १९ ॥ रोदं वगवलव्यावतमाल-
मलिनत्वियः । वृष्टिं व्यञ्जिचरन्तीह नैवंप्रायाः पयोमुचः ॥ २० ॥ कार्यात्कारणानुमानं यच्च तत्रेपवन्मतम् । तथाविधनदी-
पूरान्मेघो वृष्टो यथोपरि ॥ २१ ॥ यच्च सामान्यतो दृष्टं तदेवं गतिपूर्विका । पुंसि देशान्तरप्राप्तिर्यथा सूर्येऽपि सा तथा
॥ २२ ॥ प्रसिद्धवस्तुसाधर्म्यादप्रसिद्धस्य साधनम् । उपमानं समाख्यातं यथा गौर्गवयस्तथा ॥ २३ ॥ शाब्दमाप्तोपदेशस्तु
मानमेवं चतुर्विधम् । प्रमेयं त्वात्मदेहाद्यं बुद्धीन्द्रियसुखादि च ॥ २४ ॥ क्रिमेतदिति संदिग्धः प्रत्ययः संशयो मतः । प्रव-
र्तते यदर्थित्वात्तत्तु साध्यं प्रयोजनम् ॥ २५ ॥ दृष्टान्तस्तु जवेदेव विवादविषयो न यः । सिद्धान्तस्तु चतुर्जदः सर्वतंत्रादि-
जेदतः ॥ २६ ॥ प्रतिज्ञाहेतुदृष्टान्तोपनया निगमस्तथा । अवयवाः पंच तर्कः संशयोपरमे जवेत् ॥ २७ ॥ यथा काकादि-
संपातात् स्थाणुना ज्ञाव्यमन्न हि । ऊर्ध्वं संदेहतर्कान्यां प्रत्ययो निर्णयो मतः ॥ २८ ॥ आचार्यशिष्ययोः पक्षप्रतिपक्षप-
रिग्रहात् । या कथान्यासहेतुः स्यादसौ वाद उदाहृतः ॥ २९ ॥ विजिगीषुकथा या तु ब्रह्मजात्यादिदूषणम् । स जड्यः
सा वितंन तु या प्रतिपक्षवर्जिता ॥ ३० ॥ हेत्वाज्ञासा असिद्धायाश्चलं कूपो नवोदकः । जातयो दूषणाज्ञाताः पशुदिहू-

१ मितरन्मानमितिद्धिः । २ दूषणेतिद्धिः ।

प्यते न र्यः ॥ ३१ ॥ निग्रहस्थानमाख्यातं परो येन निगृह्यते । प्रतिज्ञाहानिसंन्यासविरोधादिविज्ञेदतः ॥ ३२ ॥ नैयायि
 कमतस्यैवं समासः कश्चितोऽधुना । सांख्याजिमतज्ञायानामिदानीमयमुच्यते ॥ ३३ ॥ सांख्या निरीश्वराः केचित् केचिदी
 श्वरदेवताः । सर्वेषामपि तेषां स्यात्तत्त्वानां पञ्चविंशतिः ॥ ३४ ॥ सत्त्वं रजस्तमश्चेति ज्ञेयं तायज्ञुणत्रयम् । प्रसादतापदैत्या
 दिकार्यद्विगं क्रमेण तत् ॥ ३५ ॥ एतेषां या समावस्था सा प्रकृतिः किलोच्यते । प्रधानाद्यक्तशब्दान्यां वाच्या नित्यस्य
 रूपिका ॥ ३६ ॥ ततः संजायते बुद्धिर्महानिति यकोच्यते । अहंकारस्ततोऽपि स्यात्तस्मात् पुरुशको गणः ॥ ३७ ॥
 स्पर्शनं रसनं घ्राणं चक्षुः श्रोत्रं च पञ्चमम् । पञ्च बुद्धीन्द्रियाण्याहुस्तथा कर्मेन्द्रियाणि च ॥ ३८ ॥ पायूपस्थवचःपाणिपा-
 दाख्यानि मनस्तथा । अन्यानि पञ्च रूपादितन्मात्राणीति पुरुश ॥ ३९ ॥ युग्मम् ॥ रूपात्तेजो रसादापो गन्धाद्भूमिः
 स्वरान्नजः । स्पर्शाद्यास्तथैवं च पञ्चन्यो ज्ञतपञ्चकम् ॥ ४० ॥ एवं चतुर्विंशतितत्त्वरूपं निवेदितं सांख्यमते प्रधानम् ।
 अन्यस्त्वकर्ता विगुणस्तु जोक्ता तत्त्वं पुमानित्यचिदन्युपेतः ॥ ४१ ॥ पञ्चविंशतितत्त्वानि सांख्यस्यैवं जघन्ति च । प्रधा-
 ननरयोश्चात्र वृत्तिः पद्व्यन्धयोरिव ॥ ४२ ॥ प्रकृतिवियोगो मोक्षः पुरुषस्यैवान्तरज्ञानात् । मानत्रितयं च जवेत् प्रत्यक्षं
 वैदिकं शाब्दम् ॥ ४३ ॥ एवं सांख्यमतस्यापि समासः कश्चितोऽधुना । जैनदर्शनसंदेहः कथ्यते सुविचारवान् ॥ ४४ ॥
 जिनेन्द्रो देवता तत्र रागद्वेषविवर्जितः । इतमोहमहामल्लः केवलज्ञानदर्शनः ॥ ४५ ॥ सुरासुरेन्द्रसंपूज्यः सद्गुणार्थोपदेशकः ।
 कृत्स्नकर्मक्षयं कृत्वा संग्रासः परमं पदम् ॥ ४६ ॥ जीवाजीवौ तथा पुण्यं पापमाश्रवसंवरौ । पन्धश्च निर्जेरामोक्षौ नव

१ संख्यस्यैवं । २ पुरुषस्यवैतदन्तरज्ञानात् ।

पञ्चदश
॥ २३ ॥

तच्चानि तन्मते ॥ ४७ ॥ तत्र ज्ञानादिभेदेन्यो विज्ञानिज्ञो विपृच्छिमान् । शुभाशुभकर्मकर्ता चोक्ता कर्मफलस्य च ॥ ४८ ॥
चैतन्यसङ्गणो जीवो यश्चेत्तद्विपरीतवान् । अजीवः स नमाख्यातः पुण्यं सत्कर्मपुञ्जः ॥ ४९ ॥ युग्मम् ॥ पापं तद्विपरीतं
तु मिथ्यात्वाद्याश्च हेतवः । येनैवैवैः स विज्ञेय आश्रयो जिनशासने ॥ ५० ॥ संवत्सृष्टिदोषस्तु बन्धो जीवस्तु कर्मणः ।
अन्योऽन्यानुगमात् कर्मसंबन्धो यो बयोरपि ॥ ५१ ॥ पञ्चस्य कर्मणः शब्दो वस्तु सा निर्गता मता । आत्यन्तिको विद्यो-
गस्तु देहादेर्मोक्ष उच्यते ॥ ५२ ॥ पतानि तत्रं तन्वानि यः शब्दतं शिराशयः । नम्यस्तज्ञानयोगेन तस्य चारित्र्यो-
म्यता ॥ ५३ ॥ तत्रानव्यवहारेण बलं तत्रितयं नयेत् ॥ नम्यज्ञानकियायोगाज्ञायते मोक्षताजनम् ॥ ५४ ॥ प्रत्यक्षं च
परोक्षं च द्वे प्रमाणे तथा मते अनन्तभमेकं वस्तु प्रमाणविपत्तवित् ॥ ५५ ॥ अपरोक्षतया बलं प्रादुर्भूतं ज्ञानमीदृशम् । प्रत्यक्ष-
मित्तरक्षेयं परोक्षं ब्रह्मणोऽप्या ॥ ५६ ॥ तेनोत्सादव्ययध्राव्ययुक्तं यत्तत्तद्विषयो । अनन्तभमेकं वस्तु तेनोक्ते मानगोचरः ॥ ५७ ॥
जनदर्शनसंश्लेष इत्येव कश्चित्तोऽन्यः । पूर्वापरविद्यातस्तु यत् ज्ञापि न विद्यते ॥ ५८ ॥ देवताविषये जेदो नालि नैव्याधिकः नमम् ।
वंशोपिज्ञाणां तस्ये तु विशतेऽनो निदर्शते ॥ ५९ ॥ इयं गुणव्याप्या कर्म नामान्यं च जन्तुवैकम् । विशेषममवाच्यो च तत्त्वार्थ-
हि तन्मते ॥ ६० ॥ तत्र इयं नमया ननुज्ञतेजोऽनिज्ञान्तरिक्षाणि । सास्रदिगात्ममनांनि च गुणः पुनः पंचविंशतिधा ॥ ६१ ॥
स्पर्शरूपरसगन्धाः शब्दः संख्या विज्ञानाद्ययोगो । परिमाणं च पूजस्तयं तथा परत्वागच्छे च ॥ ६२ ॥ बुद्धिः सुतदुःखोऽप्या
धर्माधर्मो प्रयत्नतस्कारो । देवः स्वेदगुह्यो ज्ञानयोगो गुहा पते ॥ ६३ ॥ उत्तरेणोऽप्यात्ताकुचनके ब्रह्मरूपं मननम् । पय-

१ वे वैश्व २ अनयोऽन्यानुगममा ३ यः संबन्धो ४ ५७ ।

समुच्चय.

॥ २३ ॥

विधं कर्मतत्परापरे द्वे तु सामान्ये ॥ ६४ ॥ तत्र परं सत्ताख्यं इव्यत्वाद्यपरमथ विशेषस्तु । निश्चयतो नित्यव्यवृत्तिरन्त्यो
 विनिर्दिष्टः ॥ ६५ ॥ य इहायुतसिद्धानामाधाराधेयवृत्तजावानाम् । संबन्ध इहप्रत्ययहेतुः प्रोक्तः स समवायः ॥ ६६ ॥
 प्रमाणं च द्विधामीषां प्रत्यक्षं लौकिकं तथा । वैशेषिकमतस्यैवं संक्षेपः परिकीर्तितः ॥ ६७ ॥ जैमिनीयाः पुनः प्राहुः सर्व-
 ज्ञादिविशेषणः । देवो न विद्यते कोऽपि यस्य मानं वचो जयेत् ॥ ६८ ॥ तस्मादतीन्द्रियार्थानां साक्षाद्द्रष्टुरजावतः । नित्ये-
 न्यो वेदवाक्येभ्यो यथार्थत्वविनिश्चयः ॥ ६९ ॥ अत एव पुरा कार्यो वेदपाठः प्रयत्नतः । ततो धर्मस्य जिज्ञासा कर्तव्या
 धर्मसाधनी ॥ ७० ॥ नोदनालक्षणो धर्मो नोदना तु क्रियां प्रति । प्रवर्तकं वचः प्राहुः स्वःकामोऽग्निं यजेद्यथा ॥ ७१ ॥
 प्रत्यक्षमनुमानं च शाब्दचोपमया सह । अर्थार्थपत्तिरजावश्च यद् प्रमाणानि जैमिनेः ॥ ७२ ॥ तत्र प्रत्यक्षमहाणां संप्रयोगे
 सतां सति । आत्मनो बुद्धिजन्मेत्यनुमानं लौकिकं पुनः ॥ ७३ ॥ शाब्दं शाश्वतवेदोत्थमुपमानं प्रकीर्तितम् । प्रसिद्धार्यस्य
 साधर्म्यादिप्रसिद्धस्य साधनम् ॥ ७४ ॥ दृष्टार्थानुपपत्त्या तु कस्याप्यर्थस्य कल्पना । क्रियते यद्वक्षेनासावर्थार्थपत्तिरुदाहृता
 ॥ ७५ ॥ प्रमाणपञ्चकं यत्र वस्तुरूपे न जायते । वस्तुसत्तावबोधार्थं तत्राजावप्रमाणात्ता ॥ ७६ ॥ जैमिनीयमतस्यापि संक्षे-
 पोऽयं निवेदितः । एवमास्तिकवादानां कृतं संक्षेपकीर्तनम् ॥ ७७ ॥ नैयायिकमतादन्ये जेदं वैशेषिकैः सह । न मन्यन्ते
 मते तेषां पञ्चैवास्तिकवादिनः ॥ ७८ ॥ पष्ठदर्शनसंख्या तु पूर्यते तन्मते किल । लोकायतमतद्वेषात् कथ्यते तेन तन्मतम्
 ॥ ७९ ॥ लोकायता वदन्त्येवं नास्ति देवो न निर्वृतिः । धर्माधर्मो न विद्येते न फलं पुण्यपापयोः ॥ ८० ॥ एतावानेव

पद्दर्शन
॥ २४ ॥

लोकोऽयं यावानिन्द्रियगोचरः । जज्ञे वृक्षपदं पश्य यच्चदन्ति बहुश्रुताः ॥ ७१ ॥ पिव खाद च जातशोचने यदतीतं वर-
गात्रि तन्न ते । न हि जीरु गतं निवर्तते समुदयमात्रमिदं कलेवरम् ॥ ७२ ॥ किंच पृथ्वी जलं तेजो वायुर्ज्वलचतुष्टयम् ।
चैतन्यञ्चूमिरेतेषां मानं त्वरुजमेव हि ॥ ७३ ॥ पृथ्व्यादिञ्चूतसंहत्यां तथादेहादिगञ्जयः । मदशक्तिः सुराङ्गेभ्यो यच्चत्तव-
त्स्थितात्मता ॥ ७४ ॥ तस्माद्दृष्टपरिलागाद्यददृष्टे प्रवर्तनम् । लोकस्य तद्विमूढत्वं चार्वाकाः प्रतिपेदिरे ॥ ७५ ॥ साध्यावृ-
त्तिनिवृत्तिन्यां या प्रीतिर्जायते जने । निरर्थी सा मते तेषां सा चाकाशात्परो न हि ॥ ७६ ॥ लोकायतमतेऽप्येवं संक्षेपो-
ऽयं निवेदितः । अजिधेयतात्पर्यार्थः पर्यालोच्यः सुबुद्धिभिः ॥ ७७ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इति श्रीहरिजङ्गसूरिकृतः पद्दर्शनसमुच्चयः समाप्तः ॥

१ धर्मः कामात्परो नहि । इति पाठांतरम् ।

समुच्चयः

॥ २४ ॥

॥ अथ श्रीहरिचक्रसूरिकृतान्यष्टकानि ॥

॥ अथ महादेवाष्टकम् ॥ १ ॥

यस्य संग्रेशजननो रागो नास्त्येव सर्वदा । न च द्वेषोऽपि सत्त्वेषु शमेन्धनदवानलः ॥ १ ॥ न च मोहोऽपि सज्ज्ञान-
प्रादनोऽशुद्धवृत्तकृत् । त्रिद्वोकख्यातमहिमा महादेवः स उच्यते ॥ २ ॥ युग्मम् ॥ यो धीतरागः सर्वज्ञो यः शाश्वतसुखे-
श्वरः । क्रिष्टकर्मकक्षातीतः सर्वथा निष्कलस्तथा ॥ ३ ॥ यः पूज्यः सर्वदेवानां यो ध्येयः सर्वयोगिनाम् । यः स्रष्टा सर्व-
नीतीनां महादेवः स उच्यते ॥ ४ ॥ युग्मम् ॥ एवं सद्बृत्तयुक्तेन येन शास्त्रमुदाहृतम् । शिवयत्नं परं ज्योतिस्त्रिकोटीदोषव-
जित्तम् ॥ ५ ॥ यस्य धाराधनोपायः सदाज्ञान्यास एव हि । यथाशक्तिविधानेन नियमात् स फलप्रदः ॥ ६ ॥ सुवैद्यवच-
नाद्यबद्धाधेर्भवति संशयः । तद्वदेव हि तद्वाक्याद्भुवः संसारसंशयः ॥ ७ ॥ एवंजृताय शान्ताय कृतकृत्याय धीमते ।
महादेवाय सत्ततं सम्यग्भक्त्या नमो नमः ॥ ८ ॥

॥ अथ स्नानाष्टकम् ॥ २ ॥

ज्व्यतो ज्ञावतश्चैव द्विधा स्नानमुदाहृतम् । वाद्यमाध्यात्मिकं चेति तदन्यैः परिकीर्त्यते ॥ १ ॥ जलेन देह-
देशस्य क्षणं यद्भुज्जिकारणम् । प्रायोऽन्यानुपरोधेन ज्व्यस्नानं तदुच्यते ॥ २ ॥ कृत्वैवं यो विधानेन देवतातिथिपूजनम् ।
करोति मस्तिनारंजी तस्यैतदपि शोचनम् ॥ ३ ॥ ज्ञावशुद्धिनिमित्तत्वात्तथानुजवसिद्धितः । कथंचिदोपजावेऽपि तदन्यगुण-

हारिजिही.
॥ १५ ॥

जावतः ॥ ४ ॥ अधिकारिवशाद्वास्त्रे धर्मसाधनसंस्थितिः । व्याधिप्रतिक्रियातुल्या विज्ञेया गुणदोषयोः ॥ ५ ॥ ध्यानाजसा
तु जीवस्य सदा बहुञ्जिकारणम् । मलं कर्म समाश्रित्य जावस्नानं तदुच्यते ॥ ६ ॥ रुपीणामुत्तमं ह्येतन्निर्दिष्टं परम-
पिञ्जिः । हिंसादोषनिवृत्तानां व्रतशीलविवर्धनम् ॥ ७ ॥ स्नात्वानेन यथायोगं निःशेषमलवर्जितः । ज्ञयो न लिप्यते
तेन स्नातकः परमार्थतः ॥ ८ ॥

॥ अथ पूजाष्टकम् ॥ ३ ॥

अष्टपुष्पी समाख्याता स्वर्गमोक्षप्रसाधनी । अशुद्धेतरजेदेन विधा तत्त्वार्थदर्शिञ्जिः ॥ १ ॥ शुद्धागमैर्यथाज्ञानं प्रत्यग्रैः
शुचिज्ञानैः । स्तोकैर्वा बहुञ्जिर्वापि पुष्पैर्जात्यादिसंज्ञैः ॥ २ ॥ अष्टापायविनिर्मुक्ततुल्यगुणज्ञतये । दीयते देवदेवाय
या साऽशुद्धेत्युदाहृता ॥ ३ ॥ संकीर्णेषा स्वरूपेण ज्ञव्याज्ञावप्रसक्तितः । पुण्यवन्धनिमित्तत्वाविज्ञेया स्वर्गसाधनी ॥ ४ ॥
या पुनर्जावजैः पुष्पैः शास्त्रोक्तिगुणसंगतैः । परिपूर्णत्वतोऽम्लानैरत एव सुगन्धिञ्जिः ॥ ५ ॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्म-
चर्यमसंगता । गुरुजक्तिस्तपो ज्ञानं सत्पुष्पाणि प्रचक्षते ॥ ६ ॥ एजिर्देवाधिदेवाय बहुमानपुरःसरा । दीयते पालनाद्या तु
सा वै शुद्धेत्युदाहृता ॥ ७ ॥ प्रशस्तो ह्यनया जावस्ततः कर्मक्षयो ध्रुवः । कर्मक्षयाच्च निर्वाणमत एषा सतां मता ॥ ८ ॥

॥ अधाग्निकारिकाष्टकम् ॥ ४ ॥

कर्मेन्धनं समाश्रित्य दृढा सज्ञावनाहुतिः । धर्मध्यानाग्निना कार्या दीक्षितेनाग्निकारिका ॥ १ ॥ दीक्षा मोक्षार्थमा-

ल्याता ज्ञानध्यानफलं स च । शास्त्र उक्तो यतः सूत्रं शिवधर्मोत्तरे ह्यदः ॥ २ ॥ पूजया विपुलं राज्यमग्निकार्येण संपदः ।
 तपः पापविशुद्ध्यर्थं ज्ञानं ध्यानं च मुक्तिदम् ॥ ३ ॥ पापं च राज्यसंपत्सु संज्ञवत्यनघं ततः । न तद्भेतोरुपादानमिति
 सम्यग्विचिन्त्यताम् ॥ ४ ॥ विशुद्धिश्चास्य तपसा न तु दानादिनैव यत् । तदियं नान्यथा युक्ता तथा चोक्तं महात्मना
 ॥ ५ ॥ धर्मार्थं यस्य वित्तेहा तस्यानीहा गरीयसी । प्रहासनाच्चि पंकस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ ६ ॥ मोहाध्यसेवया
 चैताः प्रायः शुभतरा भुवि । जायन्ते ह्यनपायिन्य इयं सद्भास्त्रसंस्थितिः ॥ ७ ॥ इष्टापूर्तं न मोहांगं सकामस्योपवर्णितम् ।
 अकामस्य पुनर्योक्ता सैव न्याय्याग्निकारिका ॥ ८ ॥

॥ अथ भिक्षाष्टकम् ॥ ५ ॥

सर्वसंपत्करी चैका पौरुषघ्नी तथापरा । वृत्तिजिह्वा च तत्त्वज्ञैरिति जिह्वा त्रिधोदिता ॥ १ ॥ यतिर्ध्यानादियुक्तो यो
 गुर्वाज्ञायां व्यवस्थितः । सदानारंजिणस्तस्य सर्वसंपत्करी मता ॥ २ ॥ वृद्धार्थमसंगस्य प्रमरोपमयाटतः । गृहिदेहोप-
 काराय विहितेति शुभाशयात् ॥ ३ ॥ प्रव्रज्यां प्रतिपन्नो यस्तद्विरोधेन वर्तते । असदारंजिणस्तस्य पौरुषघ्नीति कीर्तिता
 ॥ ४ ॥ धर्मलाघवकृन्मूढो जिह्मयोदरपूरणम् । करोति दैन्यात् पीनांगः पौरुषं हन्ति केवलम् ॥ ५ ॥ निःस्वान्धपङ्कवो
 ये तु न शक्ता वै क्रियान्तरे । जिह्मामटन्ति वृत्त्यर्थं वृत्तिजिह्वेयमुच्यते ॥ ६ ॥ नातिप्रुष्टापि चामीपामेपा स्यान्न
 ह्यमी तथा । अनुकंपानिमित्तत्वाद्धर्मलाघवकारिणः ॥ ७ ॥ दावणामपि चैतान्यः फलं क्षेत्रानुसारतः । विज्ञेयमाशया-
 द्वापि स विशुद्धः फलप्रदः ॥ ८ ॥

॥ अथ पिंडाष्टकम् ॥ ६ ॥

अकृतोऽकारितश्चान्यैरसंकल्पित एव च । यतेः पिंः समाख्यातो विशुद्धः शुद्धिकारकः ॥ १ ॥ यो न संकल्पितः
पूर्वं देयवुद्ध्या कथं नु तम् । ददाति कश्चिदेवं च स विशुद्धो वृथोदितम् ॥ २ ॥ न चैवं सद्रहस्थानां जिज्ञा ग्राह्या
गृहेषु यत् । स्वपरार्थं तु ते यत्नं कुर्वते नान्यथा क्वचित् ॥ ३ ॥ संकल्पनं विशेषेण यत्रासौ द्रष्ट इत्यपि ॥ परिहारो न
सम्यक् स्याद्यावदर्थिकवादिनः ॥ ४ ॥ विषयो वास्य वक्तव्यः पुण्यार्थप्रकृतस्य च । असंज्ञवाजिधानात् स्यादाप्तस्याना-
प्ततान्यथा ॥ ५ ॥ अत्रोत्तरम्-विजिज्ञं देयमाश्रित्य स्वज्ञोग्याद्यत्र वस्तुनि । संकल्पनं क्रियाकाले तद्दुष्टं विषयोऽनयोः
॥ ६ ॥ स्वोचिते तु यदारंजे तथासंकल्पनं क्वचित् । न द्रष्टं शुचिज्ञावत्वात्तद्दुष्वापरयोगवत् ॥ ७ ॥ द्रष्टोऽसंकल्पितस्यापि
वाज एवमसंज्ञवः । नोक्त इत्याप्ततासिद्धिर्यतिधर्मोऽतिदुष्करः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ प्रच्छन्नभोजनाष्टकम् ॥ ७ ॥

सर्वारंजनिवृत्तस्य मुमुक्षोर्जावितात्मनः । पुण्यादिपरिहाराय मतं प्रच्छन्नभोजनम् ॥ १ ॥ शुद्धानं वीक्ष्य दीनादिर्याचते
क्षुत्प्रपीडितः । तस्यानुकम्पया दाने पुण्यबन्धः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥ जवहेतुत्वतश्चायं नेग्यते मुक्तिवादिनाम् । पुण्यापुण्य-
क्षयान्मुक्तिरिति शास्त्रव्यवस्थितेः ॥ ३ ॥ प्रायो न चानुकम्पावांस्तस्यादत्त्वा कदाचन । तथाविधस्वज्ञावत्वाद्भ्रमोति सुख-
मासितुम् ॥ ४ ॥ अदानेऽपि च दीनादेरप्रीतिर्जायते ध्रुवम् । ततोऽपि शासनद्वेषस्ततः कुगतिसन्ततिः ॥ ५ ॥ निमि-
त्तज्ञावतस्तस्य सत्युपाये प्रमादतः । शास्त्रार्थवाधनेनेह पापबन्ध उदाहृतः ॥ ६ ॥ शास्त्रार्थश्च प्रयत्नेन यथाशक्ति मुमु-

कुणा । अन्यव्यापारशून्येन कर्तव्यः सर्वदैव हि ॥ ७ ॥ एवं ह्युजयथाप्यतदुष्ट प्रकटाप्यतः यस्मान्निर्दिशितं शास्त्रे
ततस्त्यागोऽस्य युक्तिमान् ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ प्रत्याख्यानान्नाष्टकम् ॥ ८ ॥

द्रव्यतो ज्ञायतश्चैव प्रत्याख्यानं विधा मतम् । अपेक्षादिकृतं ह्याद्यमतोऽन्यच्चरमं मतम् ॥ १ ॥ अपेक्षा चाविधिश्चे-
वापरिणामस्तथैव च । प्रत्याख्यानस्य विघ्नास्तु वीर्याज्ञावस्तथापरः ॥ २ ॥ खव्याद्यपेक्षया ह्येतदज्ञव्यानामपि क्वचित् ।
श्रूयते न च तत्किञ्चिदित्यपेक्षात्र निन्दिता ॥ ३ ॥ यथैवाविधिना लोके न विद्याग्रहणादि यत् । विपर्ययफलत्वेन तथे-
दमपि ज्ञान्यताम् ॥ ४ ॥ अक्षयोपशमाच्यागपरिणामे तथाऽसति । जिनाज्ञाजक्तिसंवेगवैकल्यादेतदप्यसत् ॥ ५ ॥ उद-
ग्रवीर्यविरहात् क्रिष्टकर्मोदयेन यत् । बाधते तदपि द्रव्यप्रत्याख्यानं प्रकीर्तितम् ॥ ६ ॥ एतद्विपर्ययाज्ञावप्रत्याख्यानं जि-
नोदितम् । सम्यक्चारित्ररूपत्वान्नियमान्मुक्तिसाधनम् ॥ ७ ॥ जिनोक्तमिति सन्नक्त्या ग्रहणे द्रव्यतोऽप्यदः । बाध्यमानं
ज्ञेयज्ञावप्रत्याख्यानस्य कारणम् ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ ज्ञानान्नाष्टकम् ॥ ९ ॥

विषयप्रतिज्ञासं चात्मपरिणतिमत्तथा । तत्त्वसंवेदनं चैव ज्ञानमाहुर्महर्षयः ॥ १ ॥ विषकंठकरत्नादौ ब्रह्मादिप्रति-
ज्ञासयत् । विषयप्रतिज्ञासं स्यात्तद्भेदत्वाद्यवेदकम् ॥ २ ॥ निरपेक्षप्रवृत्त्यादिखिङ्गमेतदुदाहृतम् । अज्ञानावरणापायं महा-

हारिज्जि.
॥ २७ ॥

पायनिवन्धनम् ॥ ३ ॥ पातादिपरतंत्रस्य तद्दोषादावसंशयम् । अनर्थाद्याप्तियुक्तं चात्मपरिणतिमन्मतम् ॥ ४ ॥ तथाविधप्र-
वृत्त्यादिव्यंग्यं सदनुबन्धि च । ज्ञानावरणह्रासोत्थं प्रायो वैराग्यकारणम् ॥ ५ ॥ स्वस्थवृत्तेः प्रशान्तस्य तद्भेयत्वादिनि-
श्चयम् । तत्त्वसंवेदनं सम्यक् यथाशक्ति फलप्रदम् ॥ ६ ॥ न्याय्यादौ शुष्वृत्त्यादिगम्यमेतत्प्रकीर्तितम् । सज्ज्ञानावरणापायं
महोदयनिवन्धनम् ॥ ७ ॥ एतस्मिन् सततं यत्नः कुग्रहत्यागतो नृशम् । मार्गश्रद्धादिजावेन कार्यं आगमतत्परैः ॥ ८ ॥

॥ अथ वैराग्याष्टकम् ॥ १० ॥

आर्तध्यानाख्यमेकं स्यान्मोहगर्जं तथापरम् । सज्ज्ञानसंगतं चेति वैराग्यं त्रिविधं स्मृतम् ॥ १ ॥ इष्टेतरवियोगादि-
निमित्तं प्रायशो हि तत् । यथाशक्त्यपि हेयादावप्रवृत्त्यादिवर्जितम् ॥ २ ॥ उद्वेगकृद्विपादाद्व्यमात्मघातादिकारणम् ।
आर्तध्यानं ह्यदो मुख्यं वैराग्यं लोकतो मतम् ॥ ३ ॥ एको नित्यस्तथावद्भवः ह्ययसन् वेह सर्वथा । आत्मेति निश्चया-
द्भूयो नवनैर्गुण्यदर्शनात् ॥ ४ ॥ तत्त्यागाद्योपशांतस्य सहृत्तस्यापि जावतः । वैराग्यं तज्जतं यत्तन्मोहगर्जमुदाहृतम् ॥ ५ ॥
विधिस्त्यागश्च सर्वथा । वैराग्यमाहुः सज्ज्ञानसंगतं तत्त्वदर्शिनः ॥ ६ ॥ एवं विज्ञाय तत्त्याग-
साधनं सिद्धेरेतदेवोदितं जिनैः ॥ ७ ॥ एतत्तत्त्वपरिज्ञानान्नियमेनोपजायते । यतोऽतः
॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ तपोऽष्टकम् ॥ ११ ॥

दुःखात्मकं तपः केचिन्मन्यन्ते तन्न युक्तिमत् । कर्मोदयस्वरूपत्वाद्बलीवर्दादिदुःखवत् ॥ १ ॥ सर्व एव च दुःख्येयं

तपस्वी संप्रसज्यते । विशिष्टस्त्रिंशोपेण सुधनेन धनी यथा ॥ २ ॥ महातपस्विनश्चैवं त्वच्चीत्या नारकादयः । शमसौ-
 ल्यप्रधानत्वाद्योगिनस्तपस्विनः ॥ ३ ॥ युक्त्यागमवहिर्ज्ञेयतमस्त्याज्यमिदं बुधैः । अशस्तस्थानजननात् प्राय आत्मा-
 पकारकम् ॥ ४ ॥ मनश्चिन्त्ययोगानामहानिश्चोदिता जिनैः । यतोऽत्र तत् कथं न्यस्य युक्ता स्याद्दुःखरूपता ॥ ५ ॥
 यापि धानशनादिभ्यः कायपीना मनाक् क्वचित् । व्याधिक्रियासमा सापि नेष्टसिद्ध्यात्र बाधनी ॥ ६ ॥ दृष्टा चेष्टार्थसं-
 सिद्धौ कायपीना ह्यद्दुःखदा । रक्षादिवर्णिगादीनां तद्वदत्रापि जाव्यताम् ॥ ७ ॥ विशिष्टज्ञानसंवेगशमसारमत्तस्तपः ।
 शायोपशमिक ज्ञेयमव्यावाधसुखात्मकम् ॥ ८ ॥

॥ अथ चादाष्टकम् ॥ १२ ॥

शुष्कवादो विवादश्च धर्मवादस्तथापरः । इत्येष त्रिविधो वादः कीर्तितः परमर्षिभिः ॥ १ ॥ अत्यन्तमानिना सार्धं
 क्रूरचित्तेन च दृढम् । धर्मद्विष्टेन मूढेन शुष्कवादस्तपस्विनः ॥ २ ॥ विजयेऽस्यातिपातादि बाधयं तत्पराजयात् । धर्म-
 स्येति द्विधाप्येष तत्त्वतोऽनर्थवर्धनः ॥ ३ ॥ लब्धिख्यात्यर्थिना तु स्याद्दुःस्थितेनामहात्मना । उखजातिप्रधानो यः स
 विवाद इति स्मृतः ॥ ४ ॥ विजयो ह्यत्र सच्चीत्या दुर्लभस्तत्त्ववादिनः । तन्नायेऽप्यन्तरायादिदोषो दृष्टविधातकृत् ॥ ५ ॥
 परलोकप्रधानेन मध्यस्थेन तु धीमता । स्वशास्त्रज्ञाततत्त्वेन धर्मवाद उदाहृतः ॥ ६ ॥ विजयेऽस्य फलं धर्मप्रतिपत्त्याद्य-
 निन्दितम् । आत्मनो मोहनाशश्च नियमात्तत्पराजयात् ॥ ७ ॥ देशाद्यपेक्षया चेह विज्ञाय गुरुलाघवम् । तीर्थकृञ्ज्ञात-
 मालोच्य वादः कार्यो विपश्चिता ॥ ८ ॥

॥ अथ यमाष्टकम् ॥ १३ ॥

विषयो धर्मवादस्य तत्तत्तन्व्यपेक्षया । प्रस्तुतार्थोपयोग्येव धर्मसाधनलक्षणः ॥ १ ॥ पंचैतानि पवित्राणि सर्वेषां धर्म-
चारिणाम् । अहिंसा सत्यमस्तेयं त्यागो मैथुनवर्जनम् ॥ २ ॥ कं खट्वेतानि युज्यन्ते मुख्यवृत्त्या क वा न हि । तत्रे
तत्तन्नीत्यैव विचार्यं तत्त्वतो ह्यदः ॥ ३ ॥ धर्माधिष्ठिः प्रमाणादेर्लक्षणं न तु युक्तिमत् । प्रयोजनाद्यज्ञावेन तथा चाह
महामतिः ॥ ४ ॥ प्रसिद्धानि प्रमाणानि व्यवहारश्च तत्कृतः । प्रमाणलक्षणस्योक्तौ ज्ञायते न प्रयोजनम् ॥ ५ ॥ प्रमाणेन
विनिश्चित्य तदुच्येत न वा ननु । अलक्षितात् कथं युक्ता न्यायतोऽस्य विनिश्चितिः ॥ ६ ॥ सत्यां चास्यां तदुत्तया किं
तद्विषयनिश्चितेः । तत एवाविनिश्चित्य तस्योक्तिर्ध्यानध्यमेव हि ॥ ७ ॥ तस्माद्यथोदितं वस्तु विचार्यं रागवर्जितैः । धर्मा-
धिष्ठिः प्रयत्नेन तत इष्टार्थसिद्धितः ॥ ८ ॥

॥ अथ नित्यात्मवादनिराकरणाष्टकम् ॥ १४ ॥

तत्रात्मा नित्य एवेति येषामेकान्तदर्शनम् । हिंसादयः कथं तेषां युज्यन्ते मुख्यवृत्तितः ॥ १ ॥ निष्क्रियोऽसौ ततो
हन्ति हन्यते वा न जातुचित् । कंचित्केनचिदित्येवं न हिंसास्योपपद्यते ॥ २ ॥ अज्ञावे सर्वत्रैतस्या अहिंसापि न
तत्ततः । सत्यादीन्यपि सर्वाणि नाहिंसासाधनत्वतः ॥ ३ ॥ ततः सन्नीतितोऽज्ञावादमीषामसदेव हि । सर्वं यमाद्यनुष्ठानं
मोहसंगतमेव च ॥ ४ ॥ शरीरेणापि संबन्धो नात एवास्य संगतः । तथा सर्वगतत्वाच्च संसारश्चाप्यकल्पितः ॥ ५ ॥ तत-
श्चोर्ध्वगतिर्धर्मादधोगतिरधर्मतः । ज्ञानान्मोहश्च वचनं सर्वमेवौपचारिकम् ॥ ६ ॥ जोगाधिष्ठानविषयेऽप्यस्मिन् दोषोऽय-

मेव तु । तद्देवादेव जोगोऽपि निष्क्रियस्य कुतो जवेत् ॥ ७ ॥ इष्यते चेत्क्रियाप्यस्य सर्वमेवोपपद्यते । मुख्यवृत्त्यानपं
किं तु परसिद्धान्तसंश्रयः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ क्षणिकवादनिराकरणाष्टकम् ॥ १५ ॥

क्षणिकज्ञानसंतानरूपेऽप्यात्मन्यसंशयम् । हिंसादयो न तत्त्वेन स्वसिद्धान्तविरोधतः ॥ १ ॥ नाशहेतोरयोगेन क्षणिक-
कत्वस्य संस्थितिः । नाशस्य चान्यतोऽज्ञावे जवेद्विसाप्यहेतुका ॥ २ ॥ ततश्चास्याः सदा सत्ता कदाचिन्नैव वा जवेत् ।
कादाचित्कं हि ज्ञायानां कारणोपनिबन्धनम् ॥ ३ ॥ न च सन्तानजेदस्य जनको हिंसको जवेत् । सांपृतत्वान्न जन्यत्वं
यस्मादस्योपपद्यते ॥ ४ ॥ न च क्षणविशेषस्य तेनैव व्यञ्जितरतः । तथा च सोऽप्युपादानज्ञावेन जनको मतः ॥ ५ ॥
तस्यापि हिंसकत्वेन न कश्चित्स्यादहिंसकः । जनकत्वाविशेषेण नैवं तद्विरतिः क्वचित् ॥ ६ ॥ उपन्यासश्च शास्त्रेऽस्याः
कृतो यत्नेन चिन्त्यताम् । विषयोऽस्य यमासाद्य हन्तैव सफलो जवेत् ॥ ७ ॥ अज्ञावेऽस्या न युज्यन्ते सत्यादीन्यपि तत्त्वतः ॥
अस्याः संरक्षणार्थं तु यदेतानि मुनिर्जगौ ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ नित्यानित्याष्टकम् ॥ १६ ॥

नित्यानित्ये तथा देहाङ्गिन्नाङ्गिन्ने च तत्त्वतः । षटन्त आत्मनि न्यायाङ्गिंसादीन्यविरोधतः ॥ १ ॥ पीमाकर्तृत्वयो-
गेन देहव्यापत्त्यपेक्षया । तथा हन्मीतिसंश्लेशाङ्गिसैषा सनिबन्धना ॥ २ ॥ हिंस्यकर्मविपाकेऽपि निमित्तत्वनियोगतः ।
हिंसकस्य जवेदेशा द्रुष्टा द्रुष्टानुबन्धतः ॥ ३ ॥ ततः सद्रुपदेशादेः क्लिष्टकर्मवियोगतः । शुचज्ञायानुबन्धेन हन्तास्या वि-

हारिज्जी.

॥ १९ ॥

रतिर्नवेत् ॥ ४ ॥ अहिंसैषा मता मुख्या स्वर्गमोक्षप्रसाधनी । एतत्संरक्षणार्थं च न्याय्यं सत्यादिपालनम् ॥ ५ ॥ स्मरणप्रत्यभिज्ञानदेहसंस्पर्शवेदनात् । अस्य नित्यादिसिद्धिश्च तथा लोकप्रसिद्धितः ॥ ६ ॥ देहमात्रे च सत्यस्मिन् स्यात्संकोचादिधर्मिणि । धर्मादेरूर्ध्वगत्यादि यथार्थं सर्वमेव तु ॥ ७ ॥ विचार्यमेतत्सद्बुद्ध्या मध्यस्थेनान्तरात्मना । प्रतिपत्तव्यमेवेति न खट्वन्यः सतां नयः ॥ ८ ॥

॥ अथ मांसभक्षणदूषणाष्टकम् ॥ १७ ॥

ऋक्षणीयं सता मांसं प्राण्यंगत्वेन हेतुना । ओदनादिवदित्येवं कश्चिदाहातितार्किकः ॥ १ ॥ ऋक्ष्याऋक्ष्यव्यवस्थेह शास्त्रलोकनिबन्धना । सर्वैव जावतो यस्मात्तस्मादेतदसांप्रतम् ॥ २ ॥ तत्र प्राण्यंगमप्येकं ऋक्ष्यमन्यत्तु नो तथा । सिद्धं गवादिसत्त्वीररुधिरादौ तथेक्षणात् ॥ ३ ॥ प्राण्यंगत्वेन न च नो ऋक्षणीयं त्विदं मतम् । किं त्वन्यजीवजावेन तथा शास्त्रप्रसिद्धितः ॥ ४ ॥ जिह्नुमांसनिषेधोऽपि न चैवं युज्यते क्वचित् । अस्थ्याद्यपि च ऋक्ष्यं स्यात्प्राण्यंगत्वाविशेषतः ॥ ५ ॥ एतावन्मात्रसाम्येन प्रवृत्तिर्यदि चेप्यते । जायायां स्वजनन्यां च स्त्रीत्वात्तुल्यैव सास्तु ते ॥ ६ ॥ तस्माद्वास्त्रं च लोकं च समाश्रित्य वदेद्बुधः । सर्वत्रैवं बुधत्वं स्यादन्यथोन्मत्ततुल्यता ॥ ७ ॥ शास्त्रे चाप्तेन वोऽप्येतन्निषिद्धं यत्नतो ननु । लंकावतारसूत्रादौ ततोऽनेन न किंचन ॥ ८ ॥

॥ अथान्यदर्शनीयशास्त्रोक्तमांसभक्षणदूषणाष्टकम् ॥ १८ ॥

अन्योऽविमृश्य शब्दार्थं न्याय्यं स्वयमुदीरितम् । पूर्वापरविरुद्धार्थमेवमाहात्र वस्तुनि ॥ १ ॥ न मांसऋक्षणे दोषो न

अष्टक.

॥ १९ ॥

मद्ये न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा ज्ञूतानां निवृत्तिस्तु महाफला ॥ २ ॥ मांसं न जहयित्तामुत्र यस्य मांसमिहाद्भ्यहम् । एत-
 न्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ३ ॥ इत्थं जन्मैव दोषोऽत्र न शास्त्राद्वाद्यभक्षणम् । प्रतीत्यैष निषेधश्च न्याय्यो
 वाक्यान्तराहुतेः ॥ ४ ॥ प्रोक्षितं जहयेन्मांसं ब्राह्मणानां च काम्यया । यथाविधि नियुक्तस्तु प्राणानामेव बाल्यये ॥ ५ ॥
 अत्रैवासायदोपश्चेन्निवृत्तिर्नास्य सज्यते । अन्यदा जहणादत्राजहणे दोषकीर्तनात् ॥ ६ ॥ यथाविधि नियुक्तस्तु यो
 मांसं नास्ति वै द्विजः । स प्रेत्य पशुतां याति संजयानेकविंशतिम् ॥ ७ ॥ पारिव्राज्यं निवृत्तिश्चेद्यस्तदप्रतिपत्तितः । फला-
 ज्ञायः स एवास्य दोषो निर्दोषतय न ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अध मद्यपानदूषणाष्टकम् ॥ १९ ॥

मद्यं पुनः प्रमादांगं तथा सच्चित्तनाशनम् । सन्धानदोषवत्तत्र न दोष इति साहसम् ॥ १ ॥ किं वेद् बहुनोक्तेन
 प्रत्यक्षेणैव दृश्यते । दोषोऽस्य वर्तमानेऽपि तथा जंमनलक्षणः ॥ २ ॥ श्रूयते च रुषिर्मद्यात्प्राप्तज्योतिर्महातपाः । स्वर्गा-
 ज्ञानाजिराक्षिसो मूर्खवन्निधनं गतः ॥ ३ ॥ कश्चिद्विस्तपस्तेपे जीत इन्द्रः सुरस्त्रियः । क्षोज्ञाय प्रेषयामास तस्यागत्य च
 तास्तकम् ॥ ४ ॥ विनयेन समाराध्य वरदाज्जिमुखं स्थितम् । जगुर्मद्यं तथा हिंसां सेवस्वाब्रह्म वेद्यया ॥ ५ ॥ स एवं
 गदितस्ताजिर्षयोर्नरकहेतुताम् । आलोच्य मद्यरूपं च शुद्धकारणपूर्वकम् ॥ ६ ॥ मद्यं प्रपद्य तज्ञोगान्नष्टधर्मस्थितिर्मदात् ।
 विदंशार्थमजं हत्वा सर्वमेव चकार सः ॥ ७ ॥ ततश्च ब्रष्टसामर्थ्यः स मृत्वा दुर्गतिं गतः । इत्थं दोषाकरो मद्यं
 विज्ञेयं धर्मचारिणिः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ मैथुनदूषणाष्टकम् ॥ २० ॥

रागादेवं नियोगेन मैथुनं जायते यतः । ततः कथं न दोषोऽत्र येन शास्त्रे निषिध्यते ॥ १ ॥ धर्मार्थं पुत्रकामस्य स्वदारेष्वधिकारिणः । ऋतुकाले विधानेन यत्स्याद्दोषो न तत्र चेत् ॥ २ ॥ नापवादिककटपत्वाच्चैकान्तेनेत्यसंगतम् । वेदं ह्यधीत्य स्नायाद्यदधीत्यैवेति शासितम् ॥ ३ ॥ स्नायादेवेति न तु यत्ततो हीनो गृहाश्रमः । तत्र चैतदतो न्यायात्प्रशंसास्य न युज्यते ॥ ४ ॥ अदोषकीर्तनादेव प्रशंसा चेत् कथं नवेत् । अर्थापत्त्या सदोषस्य दोषाच्चावप्रकीर्तनात् ॥ ५ ॥ तत्र प्रवृत्तिहेतुत्वात्त्याज्यबुद्धेरसंज्ञवात् ॥ विध्युक्तेरिष्टसंसिद्धेरुक्तिरेषा न नञ्जिका ॥ ६ ॥ प्राणिनां बाधकं चैतच्चास्त्रे गीतं महर्षिञ्जिः । नक्षिकातप्तकणकप्रवेशज्ञाततस्तथा ॥ ७ ॥ मूलं चैतदधर्मस्य नवजावप्रवर्धनम् । तस्माद्विपात्रवत्याज्यमिदं मृत्युमनिष्ठता ॥ ८ ॥

॥ अथ सूक्ष्मबुद्ध्याष्टकम् ॥ २१ ॥

सूक्ष्मबुद्ध्या सदा ज्ञेयो धर्मो धर्मार्थिञ्जिर्नरैः । अन्यथा धर्मबुद्ध्यैव तद्विघातः प्रसज्यते ॥ १ ॥ गृहीत्वा ग्लानञ्चैप्यप्रदानाच्चिग्रहं यथा । तदप्राप्तौ तदन्तेऽस्य शोकं समुपगच्छतः ॥ २ ॥ गृहीतोऽच्चिग्रहः श्रेष्ठो ग्लानो जातो न च क्वचित् । अहो मेऽधन्यता कष्टं न सिद्धमज्जिवाञ्जितम् ॥ ३ ॥ एवं ह्येतत्समादानं ग्लानञ्चावाजिसन्धिमत् । साधूनां तत्त्वतो यत्तदुष्टं ज्ञेयं महात्मजिः ॥ ४ ॥ दौकिकैरपि चैपोऽर्थो दृष्टः सूक्ष्मार्थदर्शिञ्जिः । प्रकारान्तरतः कैश्चिद्यत् एतदुदाहृतम् ॥ ५ ॥ अङ्गेष्वेव जरायातु यत्त्वयोपकृतं मम । नरः प्रत्युपकाराय विपत्सु लज्जते फलम् ॥ ६ ॥ एवं विरुद्धदानादौ हीनोत्तम-

गतेः सदा । प्रप्रन्यादिविधाने च शास्त्रोक्तन्यायवाधिते ॥ ७ ॥ इत्यादिजेदतो ज्ञेयो धर्मच्याघात एव हि । सम्यग्माध्य-
स्थ्यमाख्यं श्रुतधर्मव्यपेक्षया ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ भावशुद्ध्यष्टकम् ॥ २२ ॥

जायशुद्धिरपि ज्ञेया येषा मार्गानुसारिणी । प्रज्ञापनाप्रियात्यर्थं न पुनः स्वाप्रहात्मिका ॥ १ ॥ रागो वेपथ्व मोहश्च
जायमाखिन्यहेतयः । एतच्छुल्कर्षतो ज्ञेयो हन्तोत्कर्षोऽस्य तत्त्वतः ॥ २ ॥ तथोत्कृष्टे च सत्यस्मिन् शुद्धिर्न शब्दमात्र-
कम् । स्वशुद्धिकल्पनाशिष्ट्यनिर्मितं नार्थवद्भवेत् ॥ ३ ॥ न मोहोत्रिकताजाये स्वामहो जायते क्वचित् । गुणवत्पारतंत्र्यं
हि तदनुत्कर्षसाधनम् ॥ ४ ॥ अत एवागमज्ञोऽपि दीक्षादानादिषु ध्रुवम् । ह्यमाश्रमणहस्तेनेत्याह सर्वेषु कर्मसु ॥ ५ ॥ इदं तु
यस्य नास्त्येव स, जोपायेऽपि वर्तते । जायशुद्धेः स्वपरयोर्गुणाद्यज्ञस्य सा कुतः ॥ ६ ॥ तस्मादासन्नजन्वस्य प्रकृत्या शुद्धचे-
तसः । स्थानमानान्तरज्ञस्य गुणवद्बहुमानिनः ॥ ७ ॥ श्रौचित्येन प्रवृत्तस्य कुप्रहत्यागतो नृशम् । सर्वत्रागमनिष्ठस्य
जायशुद्धिर्यथोदिता ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ शासनमालिन्यवर्जनाष्टकम् ॥ २३ ॥

यः शासनस्य माखिन्येऽनाजोगेनापि वर्तते । स तन्मिथ्यात्वहेतुत्वादन्वेषां प्राणिनां ध्रुवम् ॥ १ ॥ वधात्यपि तदे-
वालं परं संसारकारणम् । विपाकदारुणं धोरं सर्वानर्थविवर्धनम् ॥ २ ॥ यस्तुन्नतौ यथाशक्ति सोऽपि सम्यक्त्वहेतु-
ताम् । अन्येषां प्रतिपद्येद् तदेवामोत्यनुत्तरम् ॥ ३ ॥ प्रशीणतीप्रसङ्केशं प्रशमादिगुणान्वितम् । निमित्तं सर्वसौख्यानां

रिजडी.
॥ ३१ ॥

तथा सिद्धिमुखाग्रहम् ॥ ४ ॥ अतः सर्वप्रयत्नेन मास्त्रिन्यं शासनस्य तु । प्रेक्षायता न कर्तव्यं प्रधानं पापसाधनम् ॥ ५ ॥
अस्माद्भासनमास्त्रिन्याङ्गार्ता जातौ विगर्हितम् । प्रधानज्ञायादात्मानं सदा दूरीकरोत्यक्षम् ॥ ६ ॥ कर्तव्या चोन्नतिः सत्यां
शक्ताविह नियोगतः । अवन्यवीजमेया यत्तत्त्वतः सर्वसंपदाम् ॥ ७ ॥ अत उन्नतिमाप्नोति जातौ जातौ हितोदयाम् ।
क्षयं नयति मास्त्रिन्यं नियमात्सर्ववस्तुषु ॥ ८ ॥

॥ अथ पुण्यादिनतु भोग्यष्टकम् ॥ २४ ॥
गेहाङ्गेहान्तरं कश्चिन्नोचनादधिकं नरः । याति यत्सुधर्मेण तद्देव जवाङ्गवम् ॥ १ ॥ गेहाङ्गेहान्तरं कश्चिन्नोचनादि-
तरन्नरः । याति यद्दसम्बर्मात्तद्देव जवाङ्गवम् ॥ २ ॥ गेहाङ्गेहान्तरं कश्चिदशुजादधिकं नरः । याति यदन्महापापात्त-
द्देव जवाङ्गवम् ॥ ३ ॥ गेहाङ्गेहान्तरं कश्चिदशुजादितरन्नरः । याति यत्सुधर्मेण तद्देव जवाङ्गवम् ॥ ४ ॥ शुभानुबन्धतः
पुण्यं कर्तव्यं सर्वत्रा नरैः । यत्प्रज्ञायादपातिन्यो जायन्ते सर्वसंपदः ॥ ५ ॥ सदागमविशुद्धेन कियते तच्च चेतसा । एतच्च
ज्ञानवृद्धेन्यो जायते नान्यतः क्वचित् ॥ ६ ॥ चिचारत्नसंक्रिष्टमान्तरं धनमुच्चते । यस्य तन्मुपितं दोषैस्तस्य शिष्टां विप-
त्तवः ॥ ७ ॥ दया ज्ञतेषु वैराग्यं विधियद्गुरुपूजनम् । विशुद्धा शीलवृत्तिश्च पुण्यं पुण्यानुबन्धदः ॥ ८ ॥

॥ अथ पितृभक्त्यष्टकम् ॥ २५ ॥
अतः प्रकपसंप्राप्ताविज्ञेयं फलमुत्तमम् । तीर्थकृत्त्वं सदाचित्यप्रवृत्त्या मोक्षसाधकम् ॥ १ ॥ मदौचित्यप्रवृत्तिश्च गर्जा-
दारन्य तस्य यत् ॥ तत्राप्यन्निग्रहो न्याय्यः श्रूयते हि जगद्गुरोः ॥ २ ॥ पितृभक्त्यनिरासाय महतां स्थितिसिद्धये । षडका-

अष्टक.

॥ ३१ ॥

र्यसमृद्ध्यर्थमेवंजूतो जिनागमे ॥ ३ ॥ जीयतो गृह्वासेऽस्मिन् यावन्मे पितराधिमा । तावदेवाधिवत्स्यामि गृहानहमजीष्टतः
 ॥ ४ ॥ इमौ शुश्रूषमाणस्य गृहानापसतो गुरु । प्रप्रज्याप्यानुपूर्व्येण न्याय्यान्ते मे नविष्यति ॥ ५ ॥ सर्वपापनिवृत्तिर्यत्
 सर्वयैषा सतां मता । गुरुद्वेगकृतोऽत्यन्तं नेयं न्याय्योपपद्यते ॥ ६ ॥ प्रारम्भमंगलं ह्यस्या गुरुशुश्रूषणं परम् । एतौ धर्मप्रवृ-
 त्तानां नृणां पूजास्पर्दं महत् ॥ ७ ॥ स कृतज्ञः पुमाँल्लोके स धर्मगुरुपूजकः । स शुद्धधर्मज्ञाकू चैव य एतौ प्रतिपद्यते ॥ ८ ॥

॥ अथ महादानस्थापनाष्टकम् ॥ २३ ॥

जगद्गुरोर्महादानं संख्यावचेत्यसंगतम् । शतानि त्रीणि कोटीनां सूत्रमित्यादि चोदितम् ॥ १ ॥ अन्यैस्त्वसंख्यमन्येषां
 स्वतंत्रेषूपवर्ष्यते । तत्तदेवेह तद्युक्तं महद्बुद्धोपपत्तितः ॥ २ ॥ ततो महानुजावत्वात्तेषामेवेह युक्तिमत् । जगद्गुरुत्वमखिलं
 सर्वं हि महतां महत् ॥ ३ ॥ एवमादेह सूत्रार्थं न्यायतोऽनवधारयन् । कश्चिन्मोहात्तत्तस्य न्यायलेशोऽत्र दृश्यते ॥ ४ ॥
 महादानं हि संख्यावदर्ष्यज्ञावाङ्गजगद्गुरोः । सिद्धं धरवरिकातस्तस्याः सूत्रे विधानतः ॥ ५ ॥ तथा सह कथं संख्या युज्यते
 व्यञ्जिचारतः । तस्माद्यथोदितार्थं तु संख्याप्रद्वेषमिष्यताम् ॥ ६ ॥ महानुजावताप्येषा तज्ञावेन यदर्थिनः । विशिष्टसुख-
 युक्त्यात्सन्ति प्रायेण देहिनः ॥ ७ ॥ धर्मोद्यताश्च तद्योगात्तदा ते तत्त्वदर्शिनः । महन्महत्त्वमस्यैवमयमेव जगद्गुरुः ॥ ८ ॥

॥ अथ तीर्थकृद्दानाष्टकम् ॥ २७ ॥

कश्चिदाहास्य दानेन क इत्यर्थः प्रसिध्यति । मोहगामी ध्रुवं ह्येष यतस्तेनैव जन्मना ॥ १ ॥ उच्यते कल्प एवास्य तीर्थ-
 कृद्नामकर्मणः । उदयात्सर्वसत्त्वानां हित एव प्रवर्तते ॥ २ ॥ धर्मो गल्यापनार्थं च दानस्यापि महामतिः । अथस्योचित्य-

हारिज्जि.
॥ ३२ ॥

योगेन सर्वस्यैवानुकंपया ॥ ३ ॥ शुजाशयकरं ह्येतदाग्रहञ्चेदकारि च । सदच्युदयसारांगमनुकंपाप्रसूति च ॥ ४ ॥ ज्ञापकं चात्र जगवान्निष्कान्तोऽपि विजन्मने । देवदूष्यं ददञ्चीमाननुकंपाविशेषतः ॥ ५ ॥ इत्यमाशयजेदेन नातोऽधिकरणं मतम् । अपि त्वन्यगुणस्थानं गुणान्तरनिबन्धनम् ॥ ६ ॥ ये तु दानं प्रशंसन्तीत्यादि सूत्रं तु यत्स्मृतम् । अवस्थाजेदविषयं ऋष्ट्यं तन्महात्मजिः ॥ ७ ॥ एवं न कश्चिदस्यार्थस्तत्त्वतोऽस्मात्प्रसिध्यति । अपूर्वः किं तु तत्पूर्वमेवं कर्म प्रहीयते ॥ ८ ॥

॥ अथ राज्यादिदानदूषणनिवारणाष्टकम् ॥ २८ ॥

अन्यस्त्वाहास्य राज्यादिप्रदाने दोष एव नु । महाधिकरणत्वेन तत्त्वमार्गेऽविचक्षणः ॥ १ ॥ अप्रदाने हि राज्यस्य नायकाज्जावतो जनाः । मिथो वै कालदोषेण मर्यादाजेदकारिणः ॥ २ ॥ विनश्यन्त्यधिकं यस्मादिह लोके परत्र च । शक्तौ सत्यामुपेक्षा च युज्यते न महात्मनः ॥ ३ ॥ तस्मात्तदुपकाराय तत्प्रदानं गुणावहम् । परार्थदीहितस्यास्य विशेषेण जगद्गुरोः ॥ ४ ॥ एवं विवाहधर्मादौ तथा शिष्टपनिरूपणे । न दोषो ह्युत्तमं पुण्यमित्यमेव विपच्यते ॥ ५ ॥ किं चेहाधिकदोषेभ्यः सत्त्वानां रक्षणं तु यत् । उपकारस्तदैवैषां प्रवृत्त्यंगं तथास्य च ॥ ६ ॥ नागादे रक्षणं यच्चर्तार्थाकर्षणेन तु । कुर्वन्न दोषवांस्तद्वदन्यथासंज्ञवादयम् ॥ ७ ॥ इत्थं चैतदिहैष्ट्यमन्यथा देशनाप्यलम् । कुधर्मादिनिमित्तत्वाद्दोषायैव प्रसज्यते ॥ ८ ॥

॥ अथ सामायिकाष्टकम् ॥ २९ ॥

सामायिकं च मोक्षगं परं सर्वज्ञापितम् । वासीचन्दनकटपानामुक्तमेतन्महात्मनाम् ॥ १ ॥ निरवद्यमिदं ज्ञेयमेकान्ते-

नेय तत्त्वतः । कुशलाशयरूपत्वात् सर्वयोगविशुद्धितः ॥ २ ॥ यत्पुनः कुशलं चित्तं लोकादृष्ट्या व्यवस्थितम् । तत्तथौदार्य-
 योगेऽपि चिन्त्यमानं न तादृशम् ॥ ३ ॥ मय्येव निपतत्येतद्गगद्दुश्चरितं यथा । मत्सुचरितयोगाच्च मुक्तिः स्यात्सर्वदेहिनाम्
 ॥ ४ ॥ असंज्ञवीदं यद्यस्तु बुद्धानां निर्घृतिश्रुतेः । संज्ञचित्त्वे त्विर्यं न स्यात्तत्रैकस्याप्यनिर्घृतौ ॥ ५ ॥ तदेवं चिन्तनं न्यायात्त-
 त्ततो मोहसंगतम् । साध्ववस्थान्तरे ज्ञेयं बोध्यादेः प्रार्थनादिवत् ॥ ६ ॥ अपकारिणि सद्बुद्धिर्विंशित्यर्थप्रसाधनात् । आत्म-
 जरित्वपिशुना तदपायानपेक्षिणी ॥ ७ ॥ एवं सामायिकादन्यदवस्थान्तरज्जकम् । स्याच्चित्तं तत्तु संशुद्धेर्ज्ञेयमेकान्तज्जकम् ॥ ८ ॥

॥ अथ केवलज्ञानाष्टकम् ॥ ३० ॥

सामाधिकविशुद्धात्मा सर्वथा घातिकर्मणः । श्रुत्यात्केवलमामोति लोकालोकप्रकाशकम् ॥ १ ॥ ज्ञाने तपसि चारित्रे
 सत्येवास्योपजायते । विशुद्धितदतस्तस्य तथाप्राप्तिरिहेष्यते ॥ २ ॥ स्वरूपमात्मनो ह्येतत् किं त्वनादिमलावृतम् । जात्य-
 रक्षांशुवत्तस्य श्रुत्यात्सात्तदुपायतः ॥ ३ ॥ आत्मनस्तत्त्वज्ञावत्याल्लोकालोकप्रकाशकम् । अत एव तद्बुद्धितिसमयेऽपि
 यथोदितम् ॥ ४ ॥ आत्मस्थमात्मधर्मत्वात् संवित्त्वा चैवमिष्यते । गमनादेरयोगेन नान्यथा तत्त्वमस्य तु ॥ ५ ॥ यच्च चन्द्र-
 प्रज्ञाद्यत्र ज्ञातं तद्ज्ञातमात्रकम् । प्रज्ञा पुञ्जलरूपा यत्तद्दर्शो नोपपद्यते ॥ ६ ॥ अतः सर्वगताज्ञासमप्येतन्न यदन्यथा ।
 युज्यते तेन सद्ब्रयायात् संवित्त्वादोऽपि जाव्यताम् ॥ ७ ॥ नाऽव्योऽस्ति गुणो लोके न धर्मान्तो विभुर्न च । आत्मा
 तज्जमनाद्यस्य नास्तु तस्माद्यथोदितम् ॥ ८ ॥

॥ अथ देशनाष्टकम् ॥ ३१ ॥

वीतरागोऽपि सवेद्यतीर्थकृन्नामकर्मणः । उदयेन तथा धर्मदेशनायां प्रवर्तते ॥ १ ॥ वरवोधित आरन्ध्र परार्थोद्यत एव हि । तथाविधं समादत्ते कर्म स्फीताशयः पुमान् ॥ २ ॥ यावत्संतिष्ठते तस्य तत्तावत्संप्रवर्तते । तत्स्वजावत्वतो धर्मदेशनायां जगद्गुरुः ॥ ३ ॥ वचनं चैकमप्यस्य हितां जिन्नार्थगोचराम् । श्रूयसामपि सत्त्वानां प्रतिपत्तिं करोत्यलम् ॥ ४ ॥ अचिन्त्यपुण्यसंज्ञारसामर्थ्यादेतदीदृशम् । तथा चोत्कृष्टपुण्यानां नास्त्यसाध्यं जगत्रये ॥ ५ ॥ अज्ञव्येषु च श्रूतार्था यदसौ नोपपद्यते । तत्तेषामेव दौर्गुण्यं ज्ञेयं जगवतो न तु ॥ ६ ॥ दृष्टश्चान्युदये ज्ञानोः प्रकृत्या क्लिष्टकर्मणाम् । अप्रकाशो ह्यदूकानां तद्वदत्रापि जाव्यताम् ॥ ७ ॥ इयं च नियमाज्ज्ञेया तथानन्दाय देहिनाम् । तदात्वे वर्तमानेऽपि ज्ञव्यानां शुद्धचेतसाम् ॥ ८ ॥

॥ अथ सिद्धस्वरूपाष्टकम् ॥ ३२ ॥

कृत्स्नकर्मक्षयान्मोहो जन्ममृत्यादिवर्जितः । सर्वबाधाविनिर्मुक्त एकान्तसुखसंगतः ॥ १ ॥ यन्न दुःखेन संजिन्नं न च त्रष्टमनन्तरम् । अजिलापापनीतं यत्तज्ज्ञेयं परमं पदम् ॥ २ ॥ कश्चिदाहान्नपानादिजोगाज्ञावादसंगतम् । सुखं वै सिद्धिनाथानां पृष्टव्यः स पुमानिदम् ॥ ३ ॥ किंफलोऽन्नादिसंज्ञोगो बुभुक्षादिनिवृत्तये । तन्निवृत्तेः फलं किं स्यात्स्वास्थ्यं तेषां तु तत्सदा ॥ ४ ॥ अस्वस्थस्यैव ज्ञेयं स्वस्थस्य तु न दीयते । अवाप्तस्वास्थ्यकोटीनां जोगोऽन्नादेरपार्थकः ॥ ५ ॥ अकिञ्चित्करकं ज्ञेयं मोहाज्ञावाप्तताद्यपि । तेषां कंङ्वाद्यजावेन हन्त कंङ्गयनादिवत् ॥ ६ ॥ अपरायत्तमौत्सुक्यरहितं निष्प्र-

तिक्रियम् । सुखं स्वाभाविकं तत्र नित्यं जयविवर्जितम् ॥ ७ ॥ परमानन्दरूपं तज्जीयतेऽन्यैर्विचक्षणैः । इत्थं सकलकल्या-
णरूपत्वात्सांप्रतं ह्यदः ॥ ८ ॥ संवेद्यं योगिनामेतदन्येषां श्रुतिगोचरं । उपमाऽजावतो व्यक्तमन्निघातुं न शक्यते ॥ ९ ॥
अष्टकाख्यं प्रकरणं कृत्वा यत्पुण्यमर्जितम् । विरहात्तेन पापस्य ज्वन्तु सुखिनो जनाः ॥ १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इति श्रीहरिभद्रसूरिकृतान्यष्टकानि ॥

रिज्जिः
। ३४ ॥

जाहेरखवर.

अमारी सजा तरफथी अनेक जैन ग्रंथो उपाशने बहार पनेला ठे अने सजानी आफीसमां आजसुधी उपायेलां तमाम प्रकारनां जैन पुस्तको बेचाण मली शके ठे. पुस्तको खरीद करनारने माटे आवुं सगवडवालुं खातुं अन्यत्र नथी. मंगावनार गृहस्थने आर्गर मलवानी साथेज मंगावेलां पुस्तको मोकलवामां आवे ठे. संस्कृत ग्रंथो नीचे जणवेला उपायेला मली शके ठे अने उपाय ठे.

श्री त्रिपटिशलाकापुरुपचरित्र मूल.

पर्व पहेलुं	१ ० ०
पर्व बीजुं	० १२ ०
पर्व ३, ४, ५, ६	१ १२ ०
पर्व ७ मुं	१ ० ०
पर्व ८ मुं	उपाय ठे.

श्रीहरिज्जसूरिकृत ग्रंथमाला	० ४ ०
श्रीयशोविजयजीकृत ग्रंथमाला	उपाय ठे.
श्रीवासुपूज्य चरित्र	”
श्रीयोगविंशु सटीक.	”
श्रीप्रबोधचिंतामणि मूल.	”
श्रीकर्मग्रंथटीका.	”

श्रीजैनधर्मप्रसारकसजा.
जावनगर.

